Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

PROBLEMATIKA DĚDĚNÍ V PRÁVU SOUKROMÉM A VEŘEJNÉM

Rigorózní práce

Předkládá : Mgr. Karolína Fleischmanová
Kloboukova 2191/4
148 00 Praha 4 – Chodov

Konzultantka : Doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.

Katedra občanského práva

Datum vypracování práce : září 2009 – leden 2011

Úvod 7

A. ČÁST HMOTNĚPRÁVNÍ 9

1. Charakteristika, předmět a základní pojmy dědického práva 9

2. Historický vývoj dědického práva 12

2.1. Dědění podle římského práva 12
2.2. Dědění v období středověku 14
2.3. Právní úprava dědického práva v období od vydání rakouského Obecného zákoníku občanského do současnosti 17

3. Předpoklady dědění a nabytí dědictví 20

3.1. Smrt fyzické osoby (zůstavitele) 20
3.2. Existence pozůstalosti (dědictví) 22
3.3. Způsobilý dědic (vč. určení právnické osoby jako dědice v závěti) 23
3.4. Dědický titul (právní důvod dědění) 25
3.5 Možnost odmítnutí (nebo přijetí) dědictví 26

4. Přechod zůstavitelových dluhů na dědice 27

5. Dědění ze zákona (intestátní dědická posloupnost) 28

5.1. První skupina zákonných dědiců 29
5.2. Druhá skupina zákonných dědiců 30
5.3. Třetí skupina zákonných dědiců 32
5.4. Čtvrtá skupina zákonných dědiců 33

6. Dědění ze závěti (testamentární dědická posloupnost) 34

6.1. Charakter závěti 34
6.2. Osobní předpoklady pořizovatele závěti 35
6.3. Náležitosti vůle a projevu vůle pořizovatele závěti 36
6.4. Formální náležitosti závěti; jednotlivé formy závěti 37
6.4.1. Vlastnoruční závěť (holografní) 39
6.4.2. Závěť napsaná jinak, než vlastní rukou zůstavitele (allografní) 40
6.4.3. Závěť ve formě notářského zápisu 42
6.5. Obsahové náležitosti závěti 45
6.5.1. Určení dědice a dědických podílů 45
6.5.2. Náhradní dědic 47
6.5.3. Neopomenutelný dědic a jeho ochrana 48
6.5.4. Závět jako podklad pro zřízení nadace nebo nadačního fondu 50
6.5.5. Odmítnutí dědictví (vč. odmítnutí dědictví právnickou osobou) 51
6.5.6. Vydědění a listina o vydědění 53

6.5.7. Připojení podmínky nebo příkazu k závěti 56
6.6. Úschova závěti 57
6.7. Zrušení závěti 58
6.8. Listina o odvolání závěti 59

7. Odúmrť 60

8. Potvrzení dědictví a vypořádání dědiců; započtení darů 60

9. Ochrana oprávněného dědice 62

10. Správce dědictví, listina o správě dědictví 63

11. Problematika dědění ve vybraných případech 65

B. ŘÍZENÍ O DĚDICTVÍ 67

12. Pojem a funkce řízení o dědictví 67

13. Prameny právní úpravy řízení o dědictví 67

14. Pravomoc soudů v řízení o dědictví 68

15. Věcná, funkční a místní příslušnost soudů v dědickém řízení 71

16. Účastníci a další subjekty dědického řízení 72

16.1. Účastníci řízení 72
16.2. Zastoupení účastníků řízení 73
16.3. Soudy 74
16.4. Notáři jako soudní komisaři 75

17. Průběh řízení o dědictví 76

17.1. Zahájení řízení a předběžné šetření 76
17.2. Zastavení řízení 77
17.3. Zjišťování dědiců a vyrozumění o jejich dědickém právu 77
17.4. Nařízení jednání 78
17.5. Zjišťování majetku a dluhů zůstavitele 79
17.6. Potvrzení dědictví a vypořádání dědictví 80
17.7. Rozhodnutí o dědictví 81
17.8. Likvidace dědictví 82
17.9. Dodatečné projednání dědictví 83
17.10. Opravné prostředky 84
17.11. Náklady řízení, odměna notáře 85

C. PRÁVNÍ ÚPRAVA DĚDĚNÍ NA ÚZEMÍ SLOVENSKÉ REPUBLIKY **87**

18. Právní stav v období vzniku Československé republiky **87**

19. První unifikovaný kodex občanského práva na území Československé republiky **89**

20. Nová právní úprava dědění (zákon č. 40/1964 Sb.) **90**

21. Prameny právní úpravy dědického práva **91**

22. Porovnání české a slovenské právní úpravy dědění **91**

D. DĚDICTVÍ A TRESTNÍ PRÁVO **94**

23. Trestné činy a dědictví **94**

24. Znalecký posudek jako jeden z důkazních prostředků a znalecké zkoumání v oboru kriminalistiky, odvětví expertíza ručního písma **96**

E. PROBLEMATIKA DĚDICKÉ DANĚ **99**

25. Význam, funkce a prameny dědické daně **99**

26. Subjekt dědické daně **100**

27. Předmět dědické daně **101**

28. Základ dědické daně **101**

29. Sazba dědické daně **102**

30. Osvobození od dědické daně **103**

31. Prominutí dědické daně **103**

32. Správa dědické daně **104**

F. SOUČASNÝ STAV ŘEŠENÍ PROBLÉMŮ DĚDICTVÍ V EVROPSKÉM KONTEXTU **104**

G. DĚDICKÉ PRÁVO V OBLASTI MEZINÁRODNÍHO PRÁVA SOUKROMÉHO 107

33. Pojem mezinárodního práva soukromého 107

34. Dědický statut 107

35. Zvláštní kolizní normy pro některé otázky dědění ze závěti 108

36. Otázka odúmrti 109

37. Řízení o dědictví s mezinárodním prvkem 109

38. Evropské mezinárodní právo soukromé, mezinárodní smlouvy 111

PŘÍLOHA 114

Haagská úmluva o mezinárodní správě pozůstalosti 114

Evropská úmluva o poskytování informací o cizím právu 114

Římská úmluva o právu rozhodném pro smluvní závazkové vztahy 115

Nařízení EP a Rady (ES), o právu rozhodném pro smluvní závazkové vztahy (Řím I) 115

Nařízení EP a Rady (ES) č. 864/2007, o právu rozhodném pro mimosmluvní závazkové vztahy (Řím II) 116

Nařízení EP a Rady (ES) č. 1896/2006), kterým se zavádí řízení o evropském platebním rozkazu 116

Nařízení EP a Rady (ES) č. 861/2007, kterým se zavádí evropské řízení o drobných nárocích 117

Závěr 118

Přehled literatury a pramenů 120

Resumé rigorózní práce v anglickém jazyce 124

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracovala samostatně, za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

Děkuji paní JUDr. Sentě Radvanové, CSc. za cenné rady, které mně poskytla během práce.

Mgr. Karolína Fleischmanová

V Praze, leden 2011

Úvod.

Smrt člověka je smutnou a bolestnou událostí, zvláště jedná-li se o smrt někoho blízkého. Smrtí fyzické osoby sice zanikají práva a povinnosti, která jsou neoddělitelně spojena s osobou zemřelého, nicméně většina těchto práv a povinností existuje nadále a pouze přechází podle stanovených pravidel na určené subjekty. Právní vztahy vznikající smrtí fyzické osoby a přechod jejího majetku na právní nástupce řeší dědické právo, které je spojitou nádobou s právem vlastnickým. Dědické právo nejenom navazuje na vlastnické právo, ale je také předpokladem pro jeho zachování a další rozvoj. Pokud by neexistovalo dědické právo, vlastnické právo by bylo významně oslabeno, a to zejména ztrátou motivační funkce. Tyto a další důležité principy jsou zakotveny v současné právní úpravě dědění, promítají se také do připravované rekodifikace občanského zákoníku a snažila jsem se je zapracovat také do obsahu své práce, kterou jsem rozdělila na sedm částí označených písmeny „A“ – „G“ (mimo „Úvodu“, „Závěru“ a „Přehledu literatury a pramenů“). Každou část předložené práce doplňuji svými názory a příslušnou judikaturou. Svými osobními kontakty s advokátními a notářskými kancelářemi jsem si ověřila, že soudní judikatura je za stavu, kdy advokáti a notáři jsou vázáni mlčenlivostí o konkrétně řešených případech z dědické praxe, jediným možným a dostupným prostředkem, jak danou problematiku „odlehčit“ od případné popisnosti.

Ve dvou prvních částech práce, a to po historickém úvodu, se zabývám všemi základními instituty dědického práva v oblasti hmotněprávní a procesní. Upozorňuji zde na některá důležitá fakta a zvláštnosti (např. institut tzv. „ležící pozůstalosti“, problematiku střetu přednosti neopomenutelných dědiců se svobodou zůstavitele ve věci rozhodování o svém majetku, charakter odúmrti ve vztahu k fiskální funkci dědické daně, využívání institutu „správce dědictví“ veřejností, problematiku dědění v některých vybraných příkladech, atd.).

Ve třetí části jsem se zaměřila zejména na slovenskou právní úpravu dědění, a to ve srovnání s českou. Současně zde uvádím prameny právní úpravy a zásady dědění platné na území Slovenské republiky, zdůrazňuji některé významné skutečnosti (např. postavení notáře v dědickém řízení, problematiku legislativních změn, atd.).

Vzhledem k tomu, že majetek, resp. majetek pořizovatele závěti (nebo zůstavitele), často vyvolává negativní emoce, zabývám se v části čtvrté také příslušnou trestnou činností. Zmiňuji zde také důkazní prostředky a znalecké zkoumání v oboru kriminalistiky, a to z pohledu praxe.

Pátou část jsem zvolila pro seznámení s problematikou dědické daně, kde m.j. specifikuji základní pojmy a současnou i připravovanou právní úpravu dědické daně.

V šesté části přibližuji dědické právo v rámci mezinárodního práva soukromého, zaměřuji se rovněž na evropské právo soukromé, snažím se postihnout jejich vzájemný vztah, význam a rozdílnosti. Charakterizuji zde právní úpravu, dědické řízení s mezinárodním prvkem. (Vybrané dokumenty evropského mezinárodního práva jsem zařadila do samostatné „Přílohy“).

Poslední sedmou část jsem věnovala současnému stavu řešení problémů dědictví v evropském kontextu. Hovořím zde o konkrétní akci, kterou uspořádalo (v dubnu 2009) Ministerstvo spravedlnosti ČR, a to v rámci českého předsednictví v Radě Evropské unie. Této významné konference s mezinárodní účastí, na téma „Dědictví a závěti v evropském kontextu“, byl m.j. přítomen pan Francois – Xavier Bary z Francie, ředitel Asociace Evropské sítě registrů závětí (ENRWA) ve Venelles.

Do „Závěru“ práce jsem zařadila seznámení s některými významnými instituty a změnami, se kterými počítá nový občanský zákoník. Tuto část jsem doplnila, a to z důvodu systémového členění také o poznámku k zamýšleným změnám v daňové oblasti.

A. ČÁST HMOTNĚPRÁVNÍ

1. Charakteristika, předmět a základní pojmy dědického práva.

Souhrn pravidel, jimiž se řídí přechod práv a povinností zemřelé osoby na její právní nástupce, nazýváme, a to v obecné rovině, dědickým právem, přičemž zde vycházíme z existence soukromého vlastnictví. Nejen majetek, ale především smrt fyzické osoby, je právní skutečností, s níž občanský zákoník spojuje vznik, změnu a zánik občanskoprávních vztahů zemřelého. Z toho důvodu musí být smrt člověka řádně dokázána. Prokázání smrti fyzické osoby se děje jednak předepsaným způsobem – tzn. úředním zjištěním smrti, prohlídkou těla mrtvého za účelem zjištění úmrtí, jeho příčin a vydání úmrtního listu, který vyplývá ze zvláštní právní úpravy (viz vyhláška č. 19/1988 Sb., o postupu při úmrtí a pohřebnictví, ve znění pozdějších předpisů).

Mimo tento „klasický“ způsob prokázání smrti, a to prostřednictvím úmrtního listu, však mohou existovat a existují případy, kdy smrt člověka sice nastala, ale popsaným způsobem ji prokázat nelze. Zjistí-li soud smrt osoby „jinak“, vydá rozhodnutí, kterým prohlásí fyzickou osobu za mrtvou. Učiní tak v případě, že má tzv. důkaz smrti (např. pád letadla nikdo nepřežil). Zde soud nevyslovuje pouze domněnku o smrti, nýbrž stanoví, že určitá osoba zemřela (v rozhodnutí uvede den smrti, pravomocné rozhodnutí má právní sílu jako úmrtní list). Jiný případ je prohlášení soudu nezvěstné osoby za mrtvou, a to s přihlédnutím ke všem okolnostem dané situace, kdy je pravděpodobné, že fyzická osoba již nežije, neboť, cit.: „Nezvěstná je taková fyzická osoba, která je podle okolností případu po přiměřeně dlouhou dobu nepřítomná a zároveň o ní nejsou žádné zprávy, že je naživu. Přiměřená doba nepřítomnosti není zákonem stanovena, ale určuje ji soud podle okolností jednotlivého konkrétního případu.“[1)] Prohlášení osoby za mrtvou, a to soudem, se děje nejen na návrh toho, kdo má na věci právní zájem (pozůstalý manžel, dlužník, věřitel, dědic), ale také bez návrhu.

Dědické právo je chápáno ve dvojím smyslu, a to ve smysli objektivním a a subjektivním. Dědické právo v „objektivním smyslu“ představuje souhrn právních norem upravujících přechod práv a povinností zemřelé fyzické osoby na jiné subjekty, a to na základě dědické posloupnosti. V „subjektivním smyslu“ je dědické právo chápáno jako oprávnění určitého subjektu stát se dědicem po zemřelé fyzické osobě. V tomto pojetí dědického práva, hovoříme nejen o souhrnu práv, ale také o souhrnu povinností, které jsou

---

[1)] Schelleová, I.: Dědictví a dědické právo. Praha: Computer Press, 2001, str. 14.

spjaty s určitou osobou. Této osobě, resp. právnímu nástupci zemřelého, uvedený souhrn práv a povinností přibude, a to v důsledku smrti fyzické osoby, která je předchůdcem dědice. Děděním tedy přecházejí na osobu dědice majetková práva a povinnosti, které smrtí fyzické osoby nezanikají, ale přesahují meze existence tohoto subjektu. „Pohyb“ práv a povinností je však v souvislosti s úmrtím fyzické osoby, různý. Znamená to, že některé z nich smrtí člověka zanikají (např. sem patří především povinnosti, které dlužník měl plnit osobně), některá práva a povinnosti smrtí fyzické osoby nezanikají, nýbrž po její smrti přecházejí na právní nástupce zemřelého. Uvedený přechod se týká většiny práv a povinností, resp. většina práv a povinností děděním přechází na další osoby; pouze malá část práv a povinností připadne jiným subjektům, a to jinak než prostřednictvím dědictví a bez zřetele na skutečnost, splňují-li podmínky pro dědění (např. právo na ochranu osobnosti fyzické osoby, která zemřela, mají: její manžel nebo – po novele občanského zákoníku, provedené zákonem č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství – její partner).

Dědictví představují věci movité a nemovité, věcná práva (např. to jsou věcná břemena), osobní majetková práva a závazky (pohledávky a dluhy zemřelého). Jak již bylo zmíněno, předmět dědictví netvoří všechna práva a povinnosti, neboli některá z nich zanikají smrtí fyzické osoby (např. zastoupení na základě plné moci; vyživovací povinnost podle zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů). Do předmětu dědictví nepatří ani práva a povinnosti vyplývající ze společného jmění manželů (viz § 143 a násl. ObčZ), neboť tento zvláštní druh majetkového společenství zaniká smrtí jednoho z manželů, což platí také v případě prohlášení manžela za mrtvého (po vypořádání společného jmění manželů, o kterém soud vydá usnesení, do pozůstalosti spadá příslušná hodnota podílu, která připadla na zemřelého manžela). Smrtí fyzické osoby nezanikají její dluhy. Podrobněji se problematice přechodu dluhů zůstavitele na dědice věnuji v samostatné kapitole 4.

Úprava dědického práva je obsažena ve dvou základních právních předpisech, další je mění, doplňují a upravují. Zásadní „hmotněprávní“ normou je občanský zákoník (zákon č. 40/1964 Sb., ve znění pozdějších předpisů, §§ 460 – 487). Tento zákon upravuje dědické právo tak, že nabytí dědictví váže na okamžik smrti fyzické osoby, resp. potvrzení dědictví má zpětný účinek ke dni úmrtí této osoby. Významnou změnu představuje zákon č. 554/2004 Sb., který s účinností dnem 1.1.2005, mění občanský zákoník, občanský soudní řád a obchodní zákoník. Zásadní dopad na okruh dědiců ze zákona má další právní předpis, a to zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství. V oblasti procesní je významný občanský

soudní řád (zákon č. 99/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů, dále „OSŘ“), který obsahuje úpravu řízení o dědictví a činnosti notářů v řízení o dědictví (§ 175a - § 175zd); zabývá se také postavením notářů jako soudních komisařů v řízení o dědictví (§ 38).

Úpravu dědictví řeší rovněž další právní předpisy, a to např. zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád), ve znění pozdějších předpisů, vyhláška č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, ve znění pozdějších předpisů, vyhláška č. 196/2001 Sb., o odměnách a náhradách notářů a správců dědictví, ve znění vyhlášky č. 403/2005 Sb., a vyhlášky č. 399/2006 Sb., zákon č. 357/1992 Sb., o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitostí, ve znění zákona č. 342/2005 Sb. a zákona č. 245/2006 Sb. O této právní úpravě dědictví bude hovořeno v příslušných částech následujících kapitolách.

Skutečnost, že se dědictví nabývá smrtí zůstavitele, kterou občanský zákoník zmiňuje hned v úvodním ustanovení, je jednou ze dvou zásad, na které je postaveno české dědické právo. Touto zásadou je „zásada přechodu zůstavitelem zachovaného majetku na dědice, smrtí zůstavitele“. Další, a to druhou zásadou je „zásada univerzální sukcese“, kdy dědic vstupuje do všech práv a povinností zůstavitele, jehož majetek tvoří jeden celek sestávající z aktiv a pasiv, která přecházejí na dědice. Protipólem „univerzální sukcese“ je „singulární sukcese“, při které dochází ke střídání oprávněných osob, a to v návaznosti na jednotlivé věci (nebo jednotlivá práva); singulární sukcese probíhá při jednání mezi živými osobami.

V předchozím textu jsem se zmínila o osobě tzv. „zůstavitele“, kterým je výlučně fyzická osoba, jejíž majetek má být v okamžiku její smrti předmětem dědického řízení. Právnická osoba zůstavitelem být nemůže, přechod práv a povinností tohoto subjektu se neřídí právem dědickým, nýbrž právem obchodním. Občanský zákoník hovoří pouze o osobě zůstavitele. Nerozlišuje dále mezi „zůstavitelem“ jako takovým (tzn. člověkem, který zemřel a od něhož se odvíjí dědické nástupnictví) a „zůstavitelem tzv. budoucím“, neboli pořizovatelem závěti (tzn. osobou žijící, která závěť pořizuje pro případ smrti).

S dědickým právem a problematikou dědění souvisí další osoby a pojmy, o nichž bude podrobné pojednání v dalších částech této práce. Z toho důvodu zde budu některé z nich pouze krátce specifikovat. „Dědicem“ je osoba, na kterou má po zůstavitelově smrti přejít pozůstalost (celá nebo v podílu); tuto pozůstalost musí dědic přijmout, v opačném případě není v postavení dědice. Ve srovnání se zůstavitelem, není omezeno, kdo může být dědicem, neboli dědicem může být jakákoliv osoba, a to také právnická osoba a stát. „Odkazovníkem“

je osoba, která na základě zůstavitelova příkazu, je oprávněna na dědici požadovat určitou věc, příp. několik věcí. Tato osoba není dědicem, pouze má ve vztahu k dědici, pohledávku. „Dědictvím“ se rozumí určitá část pozůstalosti, která reálně přechází na zůstavitelovy dědice. Podstata dědění spočívá v tom, že zanechaný majetek (s výjimkou části, která v případě smrti zůstavitele přechází na jiné subjekty jinak než děděním), přechází po smrti zůstavitele na jeho právní nástupce.

„Pozůstalost“ tvoří veškeré jmění zůstavitele v momentu jeho úmrtí. Jedná se o majetek, který je způsobilý přejít na právní nástupce zůstavitele. Pozůstalost je širším pojmem než institut dědictví.

2. Historický vývoj dědického práva.

2.1. Dědění podle římského práva.

Počátek právní úpravy dědění spadá již do období před vydáním Zákona 12 desek. Tento zákon (Lex duodecim tabularum), který byl nejstarší římskou kodifikací obyčejového práva (polovina 5. stol. př. n. l.), zmíněnou právní úpravu dědění převzal, doplnil a upravil. V nejstarším období se římská intestátní dědická posloupnost (předpoklady dědění ze zákona) nazývala „pater familias“[2)], neboli posloupnost po otci rodiny. Dědicové – děti, manželka, příp. další osoby – byli podřízeni moci otce (manžela). Všichni patřili k rodině zůstavitele, proto byli jmenováni jako „domestici“[3)], neboli domácí dědicové. Vzhledem k tomu, že právo tehdy neumožňovalo dědictví odmítnout (tato možnost nebyla známá), dědicové vstupovali do aktiv a pasiv zůstavitele, a to okamžikem jeho smrti. Jejich vůle nemohla nic ovlivnit, takže se stali tzv. „nutnými“ dědici. Intestátní dědické právo postupně procházelo významnými změnami.

Vývojem procházelo také římské testamentární právo. Kořeny „testamentu“ (neboli závěti) jako právního institutu, začínají v římském právu. Právě zde se vedle zákonné (intestátní) dědické posloupnosti, rozvíjela posloupnost testamentární. Podle římského práva měla přednost zůstavitelova vůle, a to před děděním podle zákona, které bylo podmíněno zůstavitelovou smrtí a neexistencí platného testamentu.

Hlavním principem římského práva byla volnost zůstavitele ve věci pořízení testamentu, ač i zde existovaly určité hranice (např. zůstavitel nesměl v testamentu vynechat neopomenutelné dědice; mohl je však vydědit bez udání důvodu). K pořízení testamentu

---

[2), 3)] Viz odkaz 1), str. 7 – 8.

musel mít zůstavitel aktivní testamentární způsobilost (testamenti factio activa)[4], která „se vyžadovala u zůstavitele v době zřízení testamentu a pak nepřetržitě až do jeho smrti.“[5] Tuto způsobilost neměli otroci, duševně nemocní, nedospělé osoby. Opakem „aktivní“ testamentární způsobilosti, byla „pasivní“ testamentární způsobilost (testamenti factio pasiva).[6] Jednalo se o způsobilost být dědicem nebo odkazovníkem z testamentu (z tzv. testamentu odkazového, který byl jedním z nejstarších testamentů; týkal se jiných osob než dědiců, které mohly být povolány k nabytí majetku). Také tuto způsobilost některé osoby postrádaly : byly to osoby, které testament pořídit nemohly (tzn. postrádaly aktivní testamentární způsobilost). Patřily sem právnické osoby, a to pro svůj neurčitý charakter, což se však netýkalo římského státu (stát byl výjimkou, neboť měl pasivní dědickou způsobilost). Zůstavitel mohl testament nejen pořídit, ale i zrušit, a to během života. Zrušený testament byl neplatný. Jeho zrušení bylo posuzováno tak, jako by nebyl vůbec pořízen.

Vedle testamentu (pořízení pro případ smrti), který zakládal univerzální sukcesi, existovaly v římském právu další úkony. Byly o úkony odlišné od testamentu, neboť neobsahovaly dědickou instituci. Mezi nejvíce rozšířené úkony tohoto typu, patřil „odkaz“ (jednostranný právní úkon pro případ smrti). Zůstavitel tímto odkazem poskytl k tíži svého majetku, dědictví osobě, která nebyla jeho dědicem (tato osoba byla odkazovníkem). Náhradní dědic mohl být ustanoven zůstavitelem nejen v testamentu, ale také v rámci odkazů. Pokud odkazovník určený na prvním místě odkaz nenabyl, mohl připadnout „náhradnímu“ odkazovníkovi. Postupně bylo sledováno zachování rodinného majetku. Formou odkazu nazývaného „univerzální fideikomis“, bylo možno pořídit buď celou pozůstalost nebo její část. Dědic v postavení „univerzálního sukcesora“ byl povinen převést celou pozůstalost na odkazovníka, a to v okamžiku, kdy se stal dědicem.

Pro případ smrti existoval tzv. „kodicil“. Jednalo se o dopis zůstavitele. Původně tento dopis „doprovázel“ testament, proto zde hovoříme o „kodicilu testamentárním“. Zůstavitelův dopis však mohl být samostatným dokumentem, ve kterém byla vyjádřena vůle něco odkázat; tento dopis se nazýval „kodicil intestátní“. Z kodicilu se vyvinul nový samostatný typ všeobecného pořízení pro případ smrti. Svým obsahem byl podobný testamentu, vyjma dědické instituce.

Darování pro případ smrti (donatio mortis causa) bylo další možné samostatné pojednání. V porovnání s ostatními typy pořízení, to byl dvoustranný úkon. „Darovací“

[4] Kincl, J., Urfus, V.: Římské právo, Praha, Panorama 1990, str. 354 – 355.
[5], [6] Kincl, J., Urfus, V.: Římské právo, Praha, Panorama 1990, str. 354 – 355.

pořízení bylo účinné za stavu, že obdarovaný přežije dárce. V justiniánském právu bylo možné darování jednostranně odvolat. Zásadou římského práva byla skutečnost, že zůstavitel mohl, a to až do své smrti, svou vůli kdykoliv změnit. Z toho důvodu se v této historické etapě „neujaly“ dědické smlouvy.

2.2. Dědění v období středověku.

V době předhusitské existovalo v českých zemích odúmrtní právo panovníka. Tento panovník měl výhradní právo ke všem statkům držitele, který zemřel bez potomků. Patřil mu majetek také, pokud potomci byli, ale jejich postavení dědice nebylo uznáno. Tyto skutečnosti způsobily, že se v tomto období české dědické právo vůbec nerozvinulo. V majetkové oblasti existovaly v rodech a rodinách tzv. „nedíly“ neboli nedílové majetkové společenství. Dědění jmenovitě stanoveným dědicem, a to zejména věcí nemovitých, nebylo možné. Změnu tohoto stavu přineslo postupné uvolňování nedílových svazků. Začali být důležití také další příbuzní podle určitých stupňů příbuzenství. Dědění podle testamentu (kšaftu), se neprovádělo. Tato forma dědění byla používána až postupně, a to vlivem kanonického práva.

S problematikou dědění ve středověku jsou spojeny některé důležité instituty, které si zaslouží podrobnější výklad. Patří sem : dědění pokrevních příbuzných, systém dědické posloupnosti příbuzných, význam odúmrti, možnost darování pro případ smrti, charakter testamentu (kšaftu) a existence „nedílového“ zřízení.

Osoby „příbuzné“ byly zprvu všechny osoby, které svůj původ odvíjely od společného mužského předka. Byly to osoby neboli členové stejného rodu. Rod byl svazkem „agnátů“ (příbuzných spojených stejnou otcovskou či manželskou mocí; příbuzenství přes ženy nebylo akceptováno). K příbuzenství přes ženy (po přeslici) se přihlíželo až později. Z toho důvodu potom již pro příbuzenství nebyl důležitý jenom původ od předka-muže, ale původ od dvojice rodičů. V českém právu se stupně příbuzenství určovaly podle systému „parentelního“ (lineárního).[7)] V první parentele byly osoby, které pocházely od nejbližšího společného předka (tzn. jeho děti, vnuci). Druhou parentelu tvořili rodiče a jejich potomci. Ve třetí parentele byli prarodiče a jejich potomci. Parentela se členila na stupně-kolena[8)], které směřovaly ke společnému předkovi. Při určování blízkosti příbuzenství, byla rozhodná bližší parentela a také bližší stupeň ke společnému předkovi. Například vnuk byl bližší příbuzný, než bratranec. Systém určování příbuzenství tímto způsobem, byl tzv. „lineograduální“. Nejbližšími zákonnými dědici zůstavitele byly v českém zemském právu jeho děti

[7), 8)] Viz odkaz 1), str. 13.

(descendenti) a vnuci. Pokud zůstavitel tyto potomky neměl, byli na řadě jeho rodiče (ascendenti) a jeho sourozenci. V případě, že tyto osoby už nežily, dalšími příbuznými byli potomci sourozenců zůstavitele (poboční bratranci).

V českém zemském právu se tak promítl německý lineograduální systém, na který působilo římské právo; tento systém pro dědickou posloupnost byl převzat českým městským právem ve 14. stol. (viz Koldínův zákoník).

V dědické posloupnosti bylo využíváno právo reprezentace, které umožňovalo dědit vnukům zůstavitele, pokud např. jeden z jeho synů (osoba v první parentele), již nežil. Stejný princip byl možný také u osob zařazených v dalších parentelách. Ženy mohly podle zemského práva dědit nemovitosti až tehdy, když nebyli oprávnění mužští potomci. Znevýhodněné postavení žen ve věcech dědění bylo ochranou před „drobením“ rodinného majetku, neboť zděděný majetek ženy by získala manželova rodina. Městské právo v oblasti dědění však stavělo ženy do stejné (rovnoprávné) pozice s muži. Příčinou tohoto vývoje (v období do konce 15. stol.), byly rozdílné majetkové a rodinné poměry měšťanstva. Vznikaly velké majetky, a to díky řemeslům a obchodu. Bohatství měšťanů proto potřebovalo volnost při nakládání s ním, což znamenalo adekvátní volnost v dědickém právu.

V případě, že zůstavitel neměl pokrevních dědiců, jeho pozůstalost se stala odúmrtí. Jako regální právo připadla odúmrť českému panovníkovi. Uvedený princip vycházel z toho, že stát byl považován za „patrimonium“ panovníkova rodu (tzn. dědičný rodový statek, panské soukromé jmění).[9)] Panovníkovi patřila všechna neobsazená půda, včetně odumřelých nemovitostí.

Darování jako poslední pořízení o pozůstalém majetku, nebylo na našem území v podstatě možné. Překážkou tohoto způsobu naložení s majetkem, byla existence rodinného nedílu a také to, že zákonná (intestátní) dědická posloupnost určovala dědický nárok pokrevních příbuzných. Šlo o zásadu, že zůstavitel nemohl pokrevní příbuzné „odsunout na druhou kolej“ tím, že zvýhodní jiného cizího dědice. Neměl-li zůstavitel intestátní (zákonné) dědice, existoval nárok panovníka (vrchnosti) na odúmrť.

Možnost naložit byť s částí majetku zůstavitele pro případ smrti, ovlivnila církev římsko-katolická. Jednalo se o tzv. „záduší“ (zbožné darování),[10)] které zůstavitel daroval kostelu, a to za účelem spasení své duše. Nešlo zde o poslední pořízení, ale o ujednání mezi živými. Účinnost darování bylo možné spojit se smrtí třetí osoby (nikoliv se smrtí

[9)] Viz odkaz 1), str. 14
[10)] Viz odkaz 1), str. 14.

zůstavitele); tato vazba posunovala převod nemovitosti na pozdější dobu. Rovněž držba užitků mohla být vyhrazena nejen dárci, ale také třetí osobě, což také znamenalo oddálení převodu. Dar neměl být větší než díl, který by zůstavitel získal, pokud by byl rozdělen rodinný nedíl. V některých případech bylo uvedené darování zapsáno do zemských desek; toto „dání deskami“[11)] nebylo běžné. Důvodem bylo to, že zápis nedovolil dárci později provést změnu (zrušení) darování. Pokud bylo darováno zapsáno do zemských desek, mohlo ke změně či zrušení dojít pouze se souhlasem obdarované osoby.

Testament je právní úkon, kterým zůstavitel činí pořízení o svém majetku tak, že účinky tohoto úkonu nastanou až po smrti zůstavitele. Uskutečnit poslední pořízení bylo v českém zemském právu značně obtížné. Osoba, která neměla nedílné příbuzné, mohla o svém majetku pořizovat („kšaftovat“)[12)] pouze se souhlasem panovníka. V tzv. „mocném listě“[13)] se král vzdal svého práva na odúmrť, a to v jednom individuálním případě. Obstarání mocného listu bylo povinné, často se však řešilo lživým dlužním zápisem do zemských desek.

Od 16. století mohlo být volně pořizováno závětí, a to o movitých věcech. Tato možnost existovala bez zřetele na nedílné příbuzné a panovníkovo odúmrtní právo, které se vázalo jenom na nemovitosti. Testovací svoboda byla stanovena obnoveným zřízením zemským. Nebyly již potřeba mocné listy. České městské právo (ve srovnání se zemským právem), umožňovalo celkem brzy testovací svobodu**.**

Rodinný nedíl bylo majetkoprávní rodinné společenství pokrevně příbuzných osob (je převzato z doby předstátní). Tato forma bezpodílového spoluvlastnictví byla používána ve feudální společnosti, ve středověku se nově rozvíjela a právně formulovala. Vznikalo postupně „nedílové“ právo, tvořily ho smlouvy uzavírané dlouhodobě a se stejným obsahem; patřily sem soudní nálezy, nařízení knížat, králů, usnesení dvorských sjezdů i faktické dodržování obyčejů. Nedílové společenství mělo široké uplatnění. Majetkový vztah byl takto upraven nejenom v rodinách svobodných lidí (rytířů, pánů), ale také v rodinách poddaných.

Šlechta v Čechách užívala čtyři hlavní typy „nedílných“ majetkových společenství. V nedílu otcovském (dědovském) byl hlavou společenství otec (děd). Ten byl autoritou nad ostatními, kteří ve společenství žili, byť byli dospělí (rodiče, děti, vnuci, pravnuci). Po smrti otce zaniklo postavení hlavy nedílu. Z otcovského nedílu vznikl nedíl bratrský. Jeho členy byli bratři s rodinami a neprovdané sestry. Společný majetek již neměl podobu jedné masy.

[11)] Viz odkaz 1), str. 15.
[12)] Viz odkaz 1), str. 15
[13)] Viz odkaz 1), str. 15

Bratři se dohodli rozdělit majetek na díly. Vznikly tak „užší“ nedíly (tzv. podělení)[14] podle počtu bratrů. Strýcovský nedíl tvořili bratři se svými rodinami a s pozůstalou rodinou zemřelého bratra. Vdovský (mateřský) nedíl byl společenstvím osob, a to matky (vdovy) s nedospělými dětmi. Majetek zde tvořily nemovitosti, kterých se mohl podle předpokladu ujmout dospělý syn. Postupně bylo možné oddělení z rodinného nedílu, záleželo však na tom, o jaký typ nedílu se jednalo; docházelo k uvolňování nedílových svazků. Bylo zrušeno odúmrtní právo krále. Uvedený vývoj způsobil, že se do českého šlechtického práva začaly promítat zásady dědického práva.

2.3. Právní úprava dědického práva v období od vydání rakouského Obecného zákoníku občanského do současnosti.

Obecný zákoník občanský (Allgemeines bürgeliches Gesebuch, „ABGB“), který byl vydán v roce 1811, je rozsáhlou kodifikací dědického práva moderního typu (dědickým právem se zabýval v 293 paragrafech). Tento zákon na našem území platil téměř 140 let (od 1. ledna 1812 do 31. prosince 1950); ještě při dodatečně řešených dědictví, a to po zůstavitelích zemřelých do konce roku 1950, praxe využívala některá jeho ustanovení. Podle mého názoru je zcela neuvěřitelná takto dlouhá platnost právní úpravy, a to ve srovnání se současným stavem, kdy mnohé právní předpisy mají hned po vzniku řadu novel, nebo jsou rušeny.

Dědictví se podle tohoto zákona nenabývalo okamžikem smrti zůstavitele, nýbrž odevzdáním pozůstalosti. Jeho úmrtím se pozůstalost tak, jak ji definoval § 531, stala tzv. „ležící“ pozůstalostí. „Co se týče právní povahy této ležící pozůstalosti, převládal názor, že se nejedná o právnickou osobu. Jednalo se však o samostatný majetkový soubor sui generis, právně nedělitelný celek, v tom smyslu, že zahrnoval veškerý majetek (tedy majetek dědicům známý, o kterém se jedná, i majetek, který se objeví v budoucnu), který sám odpovídal do odevzdání za dluhy a odkazy“.[15] V případě, že zůstavitel zemřel, došlo pouze k tzv. „delaci“ dědictví (nápadu dědictví). Dědictví se nabývalo až rozhodnutím soudu o přikázání (odevzdání) pozůstalosti. Znamenalo to, že povolané osoby byly za účelem přijetí dědictví vyzývány soudem, aby podali dědické přihlášky. Dědictví projednával soud, který poté dědickou pozůstalost odevzdal dědicům, a to tzv. „odevzdávací listinou“.[16] Doručením této

---

[14] Viz odkaz 1), str. 17.
[15] Bílek, P., Šešina, M.: Dědické právo v předpisech let 1925 – 2001. Zákony s poznámkami. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2001, str. 3.
[16] Viz odkaz 1), str. 19.

listiny se dědic stal vlastníkem pozůstalosti (v době od přijetí přihlášky do odevzdání dědictví, byl pouze tzv. „naturálním vlastníkem.“[17)]

Dědické tituly byly Obecným občanským zákoníkem určeny jako dědická smlouva, závět a zákon. Dědickou smlouvou, kterou mohli použít pouze manželé (nebo snoubenci za podmínky, že uzavřou manželství), manžel sliboval druhému manželovi pozůstalost (nebo její část), což bylo přijato. Druhým titulem byla závěť (testament). Byl to projev vůle zůstavitele, a to ve vztahu k jedné osobě (nebo více osobám), ve věci pozůstalosti pro případ smrti. V závěti musel být ustanoven dědic, jinak se o závěť nejednalo (šlo pouze o dovětek, kodicil). Zůstavitel mohl odkázat určitou věc „odkazovníkovi“, který nebyl dědicem, ale v den smrti zůstavitele nabyl právo na „odkaz“ (obligační nárok na vydání odkazu osobou obtíženou odkazem). Další možností pro případ smrti bylo darování (darovací smlouvou), ve které se dárce výslovně zřekl práva odvolat dar. Plněním byl okamžik smrti dárce. (předpokladem byly skutečnosti, že dar byl odevzdán po dárcově smrti a obdarovaný jej přijal). Třetí titul, a to zákon, se použil, nebylo-li děděno podle dědické smlouvy nebo závěti. Zákon rozvrhl dědice do čtyř tříd. V první třídě byly zůstavitelovy děti s potomky, do druhé třídy patřili zůstavitelovi rodiče s potomky, ve třetí třídě byli zařazeni zůstavitelovi prarodiče s potomky a čtvrtá třída byla určena jenom pro pradědečka, prababičku (praprarodiče bez potomků). Manžel nebyl zařazen do skupiny příbuzných, jejichž původ se odvíjel od zůstavitele (nebo od společného předka).

Další občanský zákoník měl podobu zákona č. 141/1950 Sb., který byl platný na našem území v období od 1.1.1951 do 31.3.1964. Nejvýznamnější změnou tohoto zákoníku bylo nabývání dědictví smrtí zůstavitele. Tato zásada je v současném dědickém právu uplatňována dosud, neboli institut tzv. „ležící pozůstalosti“, byl zrušen. Odmítnutí dědictví bylo možné. Pro případ smrti byly zrušeny dědické smlouvy mezi manžely a dary pro případ smrti; nepřipouštěly se některé formy závěti (např. společná závěť manželů). Výrazné omezení platilo pro odkazy. Byla preferována zásada přednosti zákonné dědické posloupnosti před děděním ze závěti. Citovaný zákon zavedl do dědického práva dědění „spolužijících osob“, u kterých se právo dědit neodvozovalo od příbuzenství k zůstaviteli, nýbrž od skutečnosti, že tato osoba „spolužila se zůstavitelem“. Do druhé skupiny dědiců se tak s účinností zákona č. 141/1950 Sb. (od 1. ledna 1951), dostaly také osoby, pokud splňovaly tři předpoklady soužití se zůstavitelem : a) po dobu nejméně jednoho roku před smrtí zůstavitele,

[17)] Viz odkaz 1), str. 19.

s ním žily ve společné domácnosti, b) žily se zůstavitelem jako členové rodiny, c) pečovaly o společnou domácnost nebo byly odkázány výživou na zůstavitele.[18] Podle tohoto zákoníku, byli dědicové ze zákona rozděleni nikoliv do tříd, ale pouze do dvou skupin. První skupinu tak tvořil manžel a zůstavitelovy děti; manžel jako samostatná osoba zde nemohl vystupovat a velikost jeho podílu byla ovlivněna počtem zůstavitelových dětí. Ve druhé skupině byl pozůstalý manžel a rodiče zůstavitele; do této skupiny byla rovněž zařazena tzv. „spolužijící osoba“.

Občanský zákoník, platný v původním znění (od 1.4.1964 do 31.12.1991), a to jako zákon č. 40/1964 Sb., rozdělil dědice ze zákona do tří skupin tak, že první skupinu dědiců (manžel a zůstavitelovy děti) převzal ze zákona č. 141/1950 Sb. Druhou skupinu tvořil pozůstalý manžel a tzv. spolužijící osoba (pokud existovala) a rodiče zůstavitele. Třetí skupinu dědiců tvoří zůstavitelovi sourozenci, a to bez ohledu jsou-li k zůstaviteli polorodí (nebo plnorodí). Do této skupiny patří také spolužijící osoba, která mohla, nebylo-li zde žádných sourozenců zůstavitele, získat celé dědictví.

Zákon č. 40/1964 Sb. vypustil požadavek, aby spolužijící osoby žily se zůstavitelem „jako členové rodiny“ a uváděl definici společné domácnosti. Dědění spolužijících osob upravuje ve druhé a třetí skupině. Rozsáhlé novely občanského zákoníku, zvláště pak od roku 1990, se dědění spolužijících osob nedotkly a s těmito dědici počítá i návrh nového občanského zákoníku. Dědění „spolužijících osob“ považuji za spravedlivé, neboť tyto osoby nelze opomenout resp. např. preferovat manžela jenom proto, že jeho vztah k zůstaviteli je legalizován oddacím listem. Znění uvedeného občanského zákoníku prošlo v průběhu let až do současnosti řadou významných změn. V oblasti dědění platí zásada nabývání dědictví dnem úmrtí zůstavitele. Byl zrušen institut smluvního zřeknutí se dědictví, zrušen institut vydědění[19] (institut vydědění byl opět zařazen do právní úpravy až dnem 1.4.1983 zákonem č. 131/1982 Sb.) a omezeny byly formy závěti. S účinností dnem 1.1.1992 se do občanského zákoníku promítly další změny, a to v podobě zákona č. 509/1991 Sb. Tato novela zavedla do systému dědického nástupnictví v podstatě dvě změny. První z nich rozšířila okruh zákonných dědiců třetí skupiny o synovce a neteře zůstavitele, kteří právem reprezentace mohou zaujmout uvolněné místo po svém předchůdci, což určitým způsobem ovlivnilo možnost spolužijící osoby nabýt celé dědictví. Druhou změnu znamenal vznik další (čtvrté) dědické skupiny, kterou tvořily zůstavitelovi prarodiče, tety a strýcové zůstavitele (potomci

[18] Srv. Fleischer, J.: Dědění spolužijících osob, AD NOTAM, číslo 1/2007, str. 20.
[19] Viz odkaz 15), str. 123.

prarodičů). Uvedená novela také rozšířila důvody vydědění neopomenutelných dědiců, snížila zákonný dědický podíl zletilých neopomenutelných dědiců (z původních tříčtvrtin na polovinu), rozšířila formy závěti o znovuobnovený institut allografní závěti (jednalo se jednak o obecné pojetí závěti napsané jinak, než vlastní zůstavitelovou rukou a závěti osob, které pro handicap určité smyslové vady, nemohou allografní závěť pořídit). Nezletilcům s dovršeným patnáctým rokem věku bylo umožněno pořízení závěti ve formě notářského zápisu, novela přinesla také právo zůstavitele zřídit nadaci.

Zákon č. 264/1992 Sb. nabyl účinnosti dnem 1. ledna 1993 a řešil přesun dědického řízení z kompetence státních notářství do pravomoci soudů. Zákon č. 554/2004 Sb. je s účinností dnem 1. ledna 2005 Sb., jednou z důležitých novel občanského zákoníku, neboť pořizovatel může ustanovit správce dědictví ke správě majetku, zahrnutého do dědictví, a to pro období od smrti zůstavitele do skončení dědického řízení. Za tím účelem může sepsat, a to ve formě notářského zápisu listinu o ustanovení správce dědictví.

Dnem 1.7.2006 nabyl účinnosti zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství, který m.j. rozšířil okruh dědiců ze zákona o partnery, tzn. osoby stejného pohlaví, které před příslušným matričném úřadem vstoupily spolu do partnerství (vznik tohoto partnerského svazku je vyznačen v matrice, v knize registrovaného partnerství). Uvedený partner je v podobné pozici jako manžel. Je zařazen v první a druhé skupině dědiců ze zákona, tzn. v první skupině dědí zůstavitelovy děti a manžel nebo partner tak, že každému z nich připadne stejný díl. Pokud některé dítě nedědí, jeho dědický podíl nabývají jeho děti (vnuci zůstavitele), a to stejným dílem; stejný díl dědictví připadne jejich potomkům, pokud tyto děti nedědí. Je vyloučeno zákonem, aby osoba, jejíž manželství (partnerství) dosud trvá, vstoupila do jiného partnerství, z toho důvodu nemohou současně dědit manžel a partner (nebo dva a více partnerů).

3. Předpoklady dědění a nabytí dědictví.

Předpoklady dědického nástupnictví jsou smrt fyzické osoby (zůstavitele), existence pozůstalosti (dědictví), existence dědice a jeho způsobilosti nabýt dědictví, právní důvod dědění, výslovně učiněný projev vůle neboli právně relevantní chování ve věci přijetí nebo odmítnutí dědictví.

3.1. Smrt fyzické osoby (zůstavitele).

Smrt fyzické osoby je událostí, resp. právní skutečností, na kterou se váže vznik, změna a zánik občanskoprávních vztahů, kterých se tato osoba účastnila. O způsobech

prokázání této smutné právní skutečnosti je stručně pojednáno v kapitole 1 této části. Soud může prohlásit určitou fyzickou osobu za mrtvou : stane se tak v soudním řízení. Prvním případem je stav, kdy smrt fyzické osoby je zjištěna jinými důkazními prostředky, tzn. nikoliv prohlídkou mrtvého těla a matričním dokladem (úmrtním listem). Tato osoba je rozhodnutím soudu prohlášena za mrtvou, a to bez dalšího. Soudní rozhodnutí je náhradou úmrtního listu, neboť současně je určen den smrti fyzické osoby.

Druhým případem je situace, kdy je pravděpodobné, že fyzická osoba je nezvěstná, a to s ohledem na všechny okolnosti. Místní příslušnost soudu k řízení o prohlášení nezvěstné osoby za mrtvou, upravuje občanský soudní řád (§ 88). Řízení je vedeno soudem, který byl naposledy v České republice obecným soudem osoby, která má být prohlášena za mrtvou. Úmrtí fyzické osoby (její prohlášení za mrtvou se zapisuje do knihy úmrtí u obecního úřadu podle místa úmrtí nebo nálezu mrtvého; podle místa vyložení z dopravního prostředku, došlo-li k úmrtí během cesty). Při smrti českého občana v cizině, provede zápis do knihy úmrtí Úřad městské části Brno – Střed. Zápis o prohlášení fyzické osoby za mrtvou, provede na základě pravomocného rozhodnutí soudu do knihy úmrtí – Úřad městské části Praha 1. Jeden z jmenovaných orgánů, oznámí, a to po provedeném zápisu, tuto právní skutečnost soudu, který je příslušný k projednání dědictví tak, jak to stanoví občanský soudní řád. Uvedené soudní řízení lze zahájit na návrh i bez návrhu. Účastníkem je manžel a děti osoby, která má být prohlášena za mrtvou, dále také osoby, které zákon za účastníky označuje. V případě, že soud uzná, že podle návrhu jsou podmínky pro prohlášení nezvěstné osoby za mrtvou, ustanoví této osobě opatrovníka (netýká se toho, kdo má zákonného zástupce). Ustanovený opatrovník hájí zájmy nezvěstné osoby, proto pro možnou kolizi zájmů, nemůže být do této pozice ustanoven manžel nezvěstné osoby. Řízení o prohlášení za mrtvého není vázáno na uplynutí určitých lhůt. Soud provádí všechna šetření o nezvěstném. Vyhláškou (nebo jiným vhodným způsobem, např. v tisku, místním rozhlasem, apod.), vyzve nezvěstnou osobu, aby se do jednoho roku přihlásila. Obdobným způsobem vyzve také osoby, které mají o nezvěstném povědomost, aby do jednoho roku podaly zprávu soudu (nebo opatrovníkovi či zástupci nezvěstného). Ve vyhlášce soud uvede všechny podstatné skutečnosti o případu. Oznámí, že po roce, kdy uplyne lhůta ve vyhlášce a nezvěstná osoba se nepřihlásí (nepodá zprávu, že je naživu), rozhodne o prohlášení za mrtvého (vydá rozsudek). Tento rozsudek nemá zpětnou účinnost, působí „ex nunc“. Soud může zjistit, že nejsou splněny podmínky

prohlášení nezvěstné osoby za mrtvou, v tom případě řízení zastaví rozhodnutím ve formě usnesení.

Pokud soud dodatečně zjistí, že osoba prohlášená za mrtvou, žije (nebo žila v den, od něhož dosud neuplynula doba stanovená k prohlášení nezvěstné osoby za mrtvou), reaguje zrušením rozhodnutí o prohlášení za mrtvého. Pokud soud zjistí dodatečně, že osoba prohlášená za mrtvou, zemřela jiného dne (nebo se toho dne nemohla dožít), vydá usnesení (na návrh účastníka i bez návrhu), ve kterém nesprávné údaje opraví; toto usnesení má účinky „ex tunc".

3.2. Existence pozůstalosti (dědictví).

Pojem „pozůstalost" – „dědictví" jsou totožné, každý z nich souvisí s majetkem. Pozůstalost se váže k zůstaviteli (jde o majetek, který zanechal a je předmětem dědictví). Dědictví směřuje k nabyvateli tohoto majetku a k tomu, že se jeho původní jmění rozroste.

Samotná smrt fyzické osoby nestačí k existenci dědického nástupnictví, nezůstala-li po této osobě nějaká majetková práva. Tento princip vyplývá také z judikatury, cit.: „Právními nástupci zůstavitele se mohou stát pouze osoby, které po něm dědily. Jestliže zůstavitel nezanechal majetek, nebo zanechal-li majetek jen nepatrné hodnoty, nemá právního nástupce, který by vstupoval do jeho práv a povinností."[20] Podstatou dědění je tedy skutečnost, že dědic vstupuje do právního postavení zůstavitele, pokud zanechal majetek. Majetek jako předmět dědění je „celkem aktiv a pasiv", který se váže k fyzické osobě za jejího života i po smrti. V rámci dědění proto dochází nejen k přechodu majetku („aktiv") , nýbrž každý dědic dědí také „pasiva". Součástí dědictví se tak stávají rovněž dluhy zůstavitele. Výjimkou jsou pouze dluhy, které smrtí zůstavitele zanikly (tzn. dluhy, jejichž splnění mělo vazbu pouze na zemřelou fyzickou osobu).

Existují však majetková práva, která smrtí oprávněného nezanikají, ale přecházejí na jiné subjekty jinak, než podle dědického práva. Například podle občanského zákoníku (§ 706) „ … zemře-li nájemce družstevního bytu a nejde-li o byt ve společném jmění manželů, přechází smrtí nájemce jeho členství v družstvu a nájem bytu na toho dědice, který zdědil členský podíl v bytovém družstvu."[21] Řadí se sem také peněžní nároky vůči zaměstnavateli (smrtí zaměstnance ale zaniká právo na bolestné a na náhradu za ztížené společenské uplatnění).

---

[20] Rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové z 15.1.2002, sp. zn. 26 Co 131/2001, uveřejněný v AN č. 6/2002, str. 142 an.
[21] Špoková, E.: Přechod práv jinak než děděním. AD NOTAM, č. 1, 2002, str. 12.

Podle občanského zákoníku zaniká smrtí věřitele právo, pokud bylo plnění omezeno jenom na jeho osobu (např. právo na výživné, které má sloužit k uspokojování osobních potřeb věřitele).

Zaniká možnost domáhat se vrácení daru, neboť pokud dárce zemřel a nárok na vrácení daru není uplatněn za jeho života, možnost vrácení je vázána jen na jeho osobu.

Členství fyzické osoby u družstva, zaniká smrtí. Dědic členských práv a povinností zůstavitele, může požádat družstvo o členství. Souhlas představenstva se nevyžaduje, když dědic nabyl práva a povinnosti spojené s členstvím v bytovém družstvu. Dědic, který se nestal členem, má právo na vypořádací podíl člena, jehož členství zaniklo.

K předmětu dědictví se řadí také autorská práva majetková, výlučná osobnostní práva z důvodu své nepřevoditelnosti, smrtí autora zanikají.

3.3. Způsobilý dědic (vč. určení právnické osoby jako dědice v závěti).

Dědicem se může stát jen osoba, která se okamžiku smrti zůstavitele dožila. Osoba, která zemřela dříve než zůstavitel, nemůže po něm dědit.

Dědická způsobilost fyzické (nebo právnické) osoby je v souladu s její způsobilostí mít práva a povinnosti. Právní způsobilost a návazně také dědickou způsobilost má každá fyzická (právnická) osoba. Dědickou způsobilost má dokonce počaté dítě („nasciturus“), pokud se narodí živé (§ 7 ObčZ), byť po smrti zůstavitele, dále nezletilé dítě, osoba s omezenou způsobilostí k právním úkonům nebo způsobilosti k právním úkonům zbavená. K nabytí dědictví se u fyzické osoby nevyžaduje její způsobilost k právním úkonům, neboť k přechodu majetku na dědice, dochází ze zákona (nevyžaduje se zde žádný právní úkon; v dědickém řízení jsou samozřejmě nutné právní úkony, zde však jedná zástupce osoby nebo opatrovník stanovený soudem).

V postavení dědice může být také právnická osoba (např. obchodní společnost). Dědická způsobilost této právnické osoby je spojena se vznikem její právní subjektivity, a to dnem, ke kterému byla zapsána do obchodního rejstříku (§ 62 ObchZ). Právnická osoba může být dědicem pouze ze závěti; závět v její prospěch může hovořit pouze, když již právnická osoba existuje. V opačném případě by závět neměla právní sílu. Také zde však existují výjimky (viz podrobněji bod 6.5.4., zřízení nadace). Dědicem může být také stát, který je pro účely občanskoprávních vztahů považován za právnickou osobu.

Dědická způsobilost je platnou právní úpravou vymezena dvojím způsobem, a to pozitivně a negativně. Pozitivně je specifikována obecná právní subjektivita.

Fyzická osoba s dědickým titulem, která má v den zůstavitelovy smrti dědickou způsobilost, přesto může být nezpůsobilá k nabytí dědictví. Hovoříme zde o negativním vymezení dědické způsobilosti, resp. nezpůsobilosti fyzické osoby dědit. Jedná se o stav, kdy osoba povolaná k dědění, se vlastním negativním počínáním vůči zůstaviteli a jeho blízkým, stala „nehodnou“ osobou pro dědění. Do pozice nezpůsobilého dědice se může dostat pouze fyzická osoba. Dědická způsobilost v negativním pojetí, je specifikována v § 469 občanského zákoníku výčtem jednání zde uvedeným, cit.: „Nedědí, kdo se dopustil úmyslného trestného činu proti zůstaviteli, jeho manželu, dětem nebo rodičům, anebo zavrženíhodného jednání proti projevu poslední vůle zůstavitelovy. Může však dědit, jestliže mu zůstavitel tento čin odpustil“[22)], který je taxativní.

Platná právní úprava, jak uvedeno, řeší dvě skupiny nepřípustného jednání dědice k zůstaviteli. Zejména nedědí osoba, která se dopustila trestného činu vůči zůstaviteli (jeho manželu, dětem rodičům). Skupina těchto osob je určena taxativně, nelze ji dále rozšiřovat, a to ani tehdy, pokud by se jednalo o osoby blízké k zůstaviteli (např. sourozenci, prarodiče); nezáleží na tom, zda jde o újmu na těle či majetku. Důležitý zde je úmysl trestného činu (nedbalostní trestné činy by neměly negativně dopadat na dědickou způsobilost; s tímto principem souhlasím, je uplatňován také v dalších oborech práva, např. živnostenském).

Orgán projednávající dědictví, je vázán rozhodnutím soudu o tom, že byl spáchán trestný čin, kdo jej spáchal, popř., že trestný čin, který by zakládal dědickou nezpůsobilost, nebyl spáchán.[23)] Tento princip dokumentuje také příslušná judikatura, cit.: „Byl-li dědic zůstavitele pravomocně odsouzen pro úmyslný trestný čin proti zůstaviteli, je soud v dědickém řízení při posuzování tohoto důvodu dědické nezpůsobilosti (§ 469 obč. zák.) vázán pravomocným rozsudkem a tato otázka nemůže být předmětem rozhodování dle § 175k odst. 1 či 2 o. s. ř.“[24)]

Druhým důvodem nezpůsobilosti dědice je jeho zavrženíhodné jednání proti projevu poslední zůstavitelovy vůle. Jde např. o fyzický nebo psychický nátlak na zůstavitele, který sleduje pořízení závěti s určitým obsahem; tzn. takové jednání má v sobě diskriminační prvek. Může se rovněž jednat o počínání, kdy je zůstaviteli zabráněno, aby závěť zřídil (nebo zrušil).

[22)] Srov.: Lužná R. Dědická nezpůsobilost a vydědění. Právní rádce, číslo 1, 2007, str. 25.
[23)] Srv.: Švestka, J., Dvořák, J.: Občanské právo hmotné 3. Páté, jubilejní aktualizované vydání, Wolters Kluwer Česká republika, 2009, str. 265.
[24)] Fiala, R.: Přehled judikatury ve věcech dědických. ASPI, a.s. Praha, 2006, str. 99.

Dědická nezpůsobilost fyzické osoby nastává přímo ze zákona (ex lege). Uplatnit ji může ten, kdo má právní zájem na vyloučení nezpůsobilého dědice z okruhu dalších dědiců. Přes skutečnost, že jednání osoby, které způsobuje její dědickou nezpůsobilost, je neúnosné (odporuje dobrým mravům, apod.), nemusí být důsledky tohoto jednání konečné. Nehodný dědic může opět nabýt dědické způsobilosti, pokud mu zůstavitel odpustí, neboť prominutí tak odstraní dědickou nezpůsobilost. Zjistila jsem z konzultací s notáři, že v praxi nejsou tyto případy časté, což je v současné době způsobeno špatnými vztahy mezi lidmi obecně, potažmo také v rodině mezi příbuznými. K prominutí nehodnému dědici dochází tedy projevem vůle zůstavitele za předpokladu, že mu je překážka k vyloučení osoby z dědění, známa. Projev vůle zůstavitele může být výslovný nebo jiný (nejsou-li pochybnosti o tom, co chtěl zůstavitel projevit) např. konkludentně. Jednou projevené odpuštění je nedvolatelné, konečné. Pokud nezpůsobilému dědici není odpuštěno, nastoupí při dědění ze závěti náhradní dědic (podrobněji viz 6.5.2.), není-li náhradní dědic, jeho podíl je k dispozici pro dědění ze zákona.

Právní úprava dědické nezpůsobilosti (§ 469 ObčZ) má něco společného s právní úpravou vydědění, a to tím, že vylučuje povolaného dědice z dědění. Zde však musím upozornit na podstatné rozdíly. Dědická nezpůsobilost se týká pouze osoby, která se úmyslného trestného činu (nebo zavrženíhodného jednání) dopustila a nemůže se dotknout dědění potomků uvedeného nehodného dědice (tzn. vnuků zůstavitele). V případě vydědění platí princip, že pokud existuje důvod pro vydědění potomka, z dědění lze vyloučit také jeho potomky přesto, že u nich důvody vydědění nemusejí být dány. Dědická nezpůsobilost vzniká již samotným jednáním dědice (viz § 469 ObčZ) a v dědickém řízení se k ní z úřední povinnosti přihlíží. K vydědění nedochází jednáním dědice automaticky, nýbrž je nutný platný projev vůle zůstavitele, že chce svého potomka vyloučit z dědictví, a to ze zákonných a taxativně určených důvodů. Vydědění se týká pouze neopomenutelných dědiců.

K dědické nezpůsobilosti (tzn. vyloučení dědice z dědění), dochází nejen u dědiců ze závěti, ale také dědiců ze zákona.

3.4. Dědický titul (právní důvod dědění).

Předpokladem dědického nástupnictví je některý ze dvou právních důvodů dědění, kterými jsou podle současné právní úpravy závěť a zákon. Jedná se o dědění ze závěti nebo ze zákona; možná je také kumulace obou titulů. Každému z jmenovaných právních titulů je věnována samostatná část (kapitola 5 a 6).

3.5. Možnost odmítnutí (nebo přijetí) dědictví.

Povolaný dědic, a to bez ohledu, jedná-li se o dědictví ze zákona nebo ze závěti, může dědictví odmítnout, tzn. nemá povinnost dědictví přijmout. Dědic však může odmítnout dědictví stanoveným způsobem, a to výslovným prohlášením (ústně do protokolu) nebo písemnou formou (prohlášením zaslaným soudu /notáři/), u něhož probíhá dědické řízení. Není dostačující např. informace ostatním dědicům, nebo prohlášení jinému orgánu, než je příslušný soud. V případě, že se dědic nechá zastoupit v dědickém řízení, může jeho zástupce jménem dědice odmítnout dědictví, a to na základě speciální plné moci k odmítnutí dědictví. Zde musím upozornit na to, že druh plné moci je třeba vždy posuzovat, neboť se jedná o splnění jedné z podmínek řízení. Pokud byl zástupce zmocněn pouze k odmítnutí dědictví, k němuž např. z jakýchkoliv důvodů nedošlo, není oprávněn dědice zastupovat pouze na základě zvláštní plné moci (dokud nepředloží plnou moc, kterou by byl k zastupování v dědickém řízení pověřen). Tento princip vyplývá také ze soudní judikatury: „Udělil-li dědic v řízení o dědictví svému zástupci plnou moc opravňující zástupce jen k odmítnutí dědictví, nepostačuje tato plná moc k oprávnění tohoto zástupce, aby zastupoval dědice v celém průběhu řízení o dědictví.“[25)]

Odmítnout lze dědictví v zákonné měsíční lhůtě, počítané ode dne, kdy byl dědic vyrozuměn soudem o dědictví a možnosti jeho odmítnutí. Odmítnou lze pouze celé dědictví (nelze odmítnout pouze část dědictví, rovněž nelze provést odmítnutí s podmínkami). Pokud se povolaný dědic rozhodne, že dědictví odmítne, učiní tak s konečnou platností. Jednou provedené odmítnutí nelze odvolat. Opakem odmítnutí dědictví je neodmítnutí dědictví. Jedná se o stav, kdy osoba povolaná k dědění si počíná jako „alter ego“ zůstavitele,[26)] tzn. jako jeho právní nástupce. Jednání této osoby nemusí být podepřeno nějakým úředním rozhodnutím příslušného orgánu. Např. jeden z judikátů uvádí, cit.: „Dědic, který z prostředků náležejících do dědictví platil dluhy zůstavitele, nemůže odmítnout dědictví (§ 465 o.z.). Pro nepřípustnost odmítnutí není rozhodující, zda si takto dědic počínal před poučením o dědickém právu a možnosti odmítnout dědictví nebo až po tomto poučení“. (Usnesení Městského soudu v Praze č.j. 24 Co 321/99-171 z 30.11.1999).[27)] K přijetí dědictví však může dojít výslovným projevem vůle nebo tím, že osoba povolaná k dědění, a to ve lhůtě k tomu určené, výslovným projevem vůle, dědictví neodmítne. Hovoříme zde o faktickém

---

[25)] Viz odkaz 24, str. 313.
[26)] Dtto viz odkaz 23, str. 269.
[27)] Mikeš, J., Muzikář, L.: Dědické právo. 3. aktualizované vydání, Linde Praha, a.s., 2007, str. 30.

jednání osoby povolané k dědění, z něhož je možné vyvodit, že dědictví přijímá a vzdává se možnosti dědictví odmítnout. K tomu, že se určitá osoba považuje za právního nástupce zůstavitele, přispívá její jednání, (např. tato osoba věci prodává, vstupuje do zůstavitelových pohledávek, atd.).

Povolaným dědicem může být také osoba s neznámým pobytem. V řízení o dědictví se vyrozumí vyhláškou, která se zveřejní na úřední desce soudu (který vede řízení o dědictví po zůstaviteli). Pokud osoba neznámého dědice nedá ve stanovené době soudu (notáři jako soudnímu komisaři) o sobě vědět, k této osobě se nepřihlíží. Může se svého dědického práva domáhat žalobou.

Jak jsem zjistila, notářská praxe zná případy, kdy dědic zemře před vyjádřením, zda dědictví přijímá či nikoliv. Jedná se o tzv. „transmisi dědictví“,[28] což znamená, cit.: „Jestliže dědic zemřel před vyjádřením, zda dědictví odmítá, přechází právo odmítnout dědictví na jeho dědice.“[29]

Na dědice, který dědictví odmítl, se hledí, jakoby se dědictví nedožil. Na jeho místo může nastoupit pouze osoba splňující podmínky pro přechod majetku zůstavitele. Problematice odmítnutí dědictví (včetně odmítnutí dědictví právnickou osobou) se věnuji v části 6.5.5.

4. Přechod zůstavitelových dluhů na dědice.

Přechodem dluhů je míněna nejen odpovědnost dědice za zůstavitelovy dluhy, ale také jeho odpovědnost za přiměřené náklady pohřbu zůstavitele. Jedná se o závazek spojený s dědictvím, který má povahu pohledávky osoby, jež náklad vynaložila (je předmětem dědění). Dluhy přecházející na dědice jsou soukromoprávní povahy; zavazovaly zůstavitele, avšak jeho smrtí nezanikly (např. nedoplatek výživného). Nepatří sem závazky a dluhy, které měl zůstavitel plnit osobně (např. povinnost poskytovat výživné).

K přechodu odpovědnosti za zůstavitelovy dluhy dochází sice již dnem smrti, ale při splnění všech předpokladů pro nabytí dědictví (tzn. je jasné, že dědic dědictví neodmítne). Tyto skutečnosti se prokáží v rámci řízení o dědictví (pokud řízení není zastaveno pro nedostatek majetku či přenechání malé hodnoty majetku osobě, která se postarala o pohřeb). Přiměřené náklady spojené s pohřbem zůstavitele mají povahu pohledávky.

Odpovědnost dědice za zůstavitelovy dluhy je ohraničena výší ceny nabytého dědictví. Ve srovnání se zůstavitelovou odpovědností za dluhy, je dědicova odpovědnost v důsledku

[28] Viz odkaz 23), str. 271.
[29] Viz odkaz 24), str. 332. (Rozsudek Nejvyššího soudu ČR z 28.2.1978, sp. zn. 4 Cz 4/78).

smrti dlužníka (zůstavitele), měřena cenou nabytého dědictví. Zůstavitelovi věřitelé nejsou ve většině případů účastníky řízení o dědictví, svého práva se mohou domáhat žalobou. Dědici věřitelům neodpovídají, pokud své pohledávky neoznámili, ač je k tomu na návrh dědiců vyzval soud, a to pokud ostatní věřitelé byli uspokojeni a tak cena nabytého dědictví dědiců je vyčerpána. V řízení o dědictví by měl dědic navrhnout soudu, aby vyzval věřitele k oznámení jejich pohledávek, a to v určené lhůtě s tím, že pokud tak neučiní, nemusela by být jejich pohledávka uspokojena. „Protože k uveřejnění této výzvy dochází jen vyvěšením usnesení na úřední desce soudu, mají naději zachovat se podle ní jen ti věřitelé, kterým se naskytne možnost při návštěvě soudu se s výzvou seznámit a zachovat se podle ní“.[30)]

Odpovědnost za dluhy dědictví ohraničená cenou nabytého dědictví, může být „nahrazena“ odpovědností ohraničené pouze děděným majetkem. Dědici jednáním s věřitelem, se mohou dohodnout, že místo placení se spokojí s přenecháním jednotlivých věcí (nebo hodnot) z majetku dědictví. Uvedený způsob řešení je možný jen když je dědictví předluženo. Dohoda musí být schválena soudem, který posuzuje, zda neodporuje zákonu či dobrým mravům; v této etapě mají věřitelé postavení účastníků řízení (jsou jednou stranou dohody). „Dohodu o přenechání předluženého dědictví věřitelům musí uzavírat na jedné straně všichni dědici zůstavitele a na druhé straně všichni věřitelé, jejichž pohledávky byly zařazeny do pasiv dědictví. Z dohody musí být zřejmé, co který z věřitelů takto z dědictví nabývá (které jednotlivé majetkové položky, popřípadě jaký spoluvlastnický podíl). Není-li v této dohodě uvedeno, co má který věřitel nabýt, je neurčitá a nemůže být soudem schválena“.[31)] Vzhledem k tomu, že předlužené dědictví neskýtá zvláštní záruku pro uspokojení pohledávek věřitelů, popsaný způsob je v praxi používán omezeně, a to zvláště z důvodů souvisejících se starostmi dědiců, kteří proto mohou spíše dědictví odmítnout (a neprojít tak kalvárií jednání s věřiteli).

5. Dědění ze zákona (intestátní dědická posloupnost).

Zemře-li zůstavitel bez závěti nebo v případě, že testamentární dědic dědictví nenabude, dochází k dědické posloupnosti ze zákona. Znamená to, že platná právní úprava určuje okruh fyzických osob, které měly za života zůstavitele k němu určitý osobní vztah, přičemž však výběr těchto osob není ovlivněn pohlavím (předností mužského pohlaví před ženským), ani časem zrození (předností prvorozeného potomka před druhorozeným).

[30)] Viz odkaz 27), str. 36.
[31)] Viz odkaz 24), str. 187.

Současná právní úprava dědění ze zákona vychází ze zásady, že zanechaný majetek by měl zejména zajistit budoucnost dětí, příp. dalších potomků zůstavitele.

Občanský zákoník v rámci dědění ze zákona, dělí dědice do čtyř dědických skupin, které se navzájem vylučují. Některé osoby však mohou vystupovat ve dvou skupinách, což se týká např. manžela (nebo registrovaného partnera). Dědické skupiny jsou v zákoně stanoveny v pořadí, které je závazné.

5.1. První skupina zákonných dědiců.

V první řadě je k dědění povolána dědická skupina tvořená členy nejužší zůstavitelovy rodiny. Jsou to zejména jeho manžel (nebo registrovaný partner) a děti. V této dědické skupině je zařazen vedle dětí zůstavitele také pozůstalý manžel (registrovaný partner), který je ve srovnání s potomky zůstavitele, spřízněn se zůstavitelem jinak než původem. Každý z nich dědí stejným dílem. Podmínkou dědění manžela (registrovaného partnera) je skutečnost, že manželství (registrované partnerství) trvalo v době smrti zůstavitele, tzn. manželství nebylo pravomocně rozvedeno (registrované partnerství nebylo zrušeno). Není zde však rozhodné, aby manželé žili ve společné domácnosti spolu (pojem „společná domácnost“ vyplývá z občanského zákoníku a z judikatury). Pojem společné domácnosti ve smyslu občanského zákoníku (§ 474) je nutné vykládat tak, že zpravidla předpokládá společné bydlení, a to s výjimkou, jedná-li se o dočasný a přechodný pobyt mimo společnou domácnost např. z důvodu léčení, apod. Pod pojmem společné domácnosti se rozumí trvalé a skutečné soužití dvou (nebo více) osob, ve kterém jednotliví členové společně přispívají na úhradu a obstarání společných potřeb tak, jak to míní občanský zákoník (§ 115).

V případě, že by se manželé rozváděli a zůstavitel v době rozvodového řízení zemřel, manželství právně nezaniká; pozůstalý manžel se zde stává dědicem. Do první skupiny není zařazena osoba druha či družky zůstavitele ani v případě, že má se zůstavitelem společné děti; tato osoba dědí ve druhé, případně třetí skupině. Dědici v první skupině jsou všechny zůstavitelovy děti, přičemž není důležité, zda jsou narozené v manželství či nikoliv. Stejnou pozici jako děti „manželské“ a „nemanželské“ mají také osvojené děti, pokud osvojení právně existuje v době smrti zůstavitele (zákon o rodině, § 63).

Způsobilost k dědění má také počaté (nenarozené) dítě, narodí-li se živé (§ 7 ObčZ). Dědici v první skupině však nejsou nevlastní děti zůstavitele (tzn. děti manžela zůstavitele), a to ani tehdy, pokud žily ve společné domácnosti se zůstavitelem. V první skuině mají dědicové stejné díly, výše podílu každého dědice je odvozena od počtu dědiců v této skupině.

Uvolní-li se dědický podíl, který by měl připadnout některému z dědiců první skupiny, přirůstá tento podíl ostatním dědicům povolaným k dědění v této skupině, dojde k akrescenci (týká se také případu, kdy dědictví odmítne manžel zůstavitele).

Graf dědění příbuzných zůstavitele zařazených do první dědické skupiny[32] :

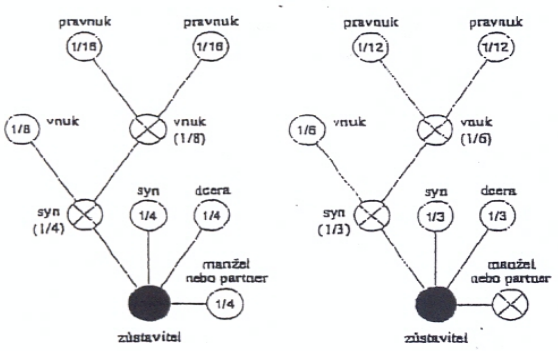

Hovoříme zde o první parentele dědiců, doplněné principem reprezentace podle kmenů (in stirpes),[33] takže na uvolněné místo se stejným dílem dostávají první potomci dítěte (vnuci zůstavitele), popř. potomci těchto vnuků (pravnuci).

Po zůstaviteli nedědí dítě, které zemřelo dříve než on, odmítlo dědictví, zdržuje se na neznámém místě, je nezpůsobilé dědit, bylo vyděděno. Pokud nedědí dítě zůstavitelova dítěte (vnuk zůstavitele), přichází na řadu další potomci (pravnuci).

V první dědické skupině mohou děti zůstavitele zdědit také celé dědictví, manžel však v této skupině nemůže být jediným dědicem. Manžel zůstavitele dědí v první dědické skupině pouze za podmínky, že spolu s ním dědí alespoň jedno dítě zůstavitele. Pokud tomu tak není (tzn. žádné z dětí nedědí, je k dědění povolána druhá skupina dědiců, do které je manžel opět zařazen.

5.2. Druhá skupina zákonných dědiců.

Dědici druhé skupiny nastupují v případě, když potomci zůstavitele nedědí (např. zůstavitel neměl děti). Do druhé dědické skupiny patří manžel (nebo registrovaný partner, když není žádný jiný dědic, dědí vše), dědí také rodiče zůstavitele (také „osvojitelé“ zůstavitele, neboť osvojením zanikl mezi osvojencem a biologickými rodiči příbuzenský vztah) a tzv. „spolužijící osoby“. Nedědí-li však rodiče zůstavitele, nedochází zde k uplatnění reprezentačního práva, neboť na místo rodičů nenastupují jejich děti (tj. sourozenci zůstavitele, kteří jsou až ve třetí dědické skupině). Uvedená spolužijící osoba (tj. osoba, která

[32] Viz odkaz 27), str. 46.
[33] Viz odkaz 27), str. 46.

není klasicky příbuzná se zůstavitelem, je však postavena do stejné pozice jako příbuzní z důvodu jejího specifického vztahu k zůstaviteli), musí splňovat dvě podmínky, a to :

- žít ve společné domácnosti se zůstavitelem alespoň po dobu jednoho roku před jeho smrtí,
- z důvodu spolužití pečovat o společnou domácnost nebo být odkázána výživou na zůstaviteli (nejedná se zde o alimentační povinnost, ale o stav, kdy např. osoba nemá vlastní příjem, nebo není nikoho, kdo by měl povinnost přispívat na její výživu).

Uvedenými spolužijícími osobami mohou být např. druh a družka (občanský zákoník tuto dikci ale nezná, zákon o rodině hovoří např. pouze o neprovdané matce a otci jejího dítěte).

Dědický podíl manžela (partnera) zůstavitele činí v této skupině nejméně jednu polovinu dědictví. O zbývající polovinu se dělí další dědici rovným dílem (viz graf).[34)]

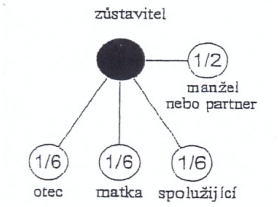

Např. zůstavitel zanechal manželku, rodiče (matku a otce) a bratra, který žil ve společné domácnosti. Vzhledem k tomu, že otec dědictví odmítl, dědí manželka zůstavitele polovinu dědictví a matka s bratrem každý čtvrtinu (viz graf).[35)]

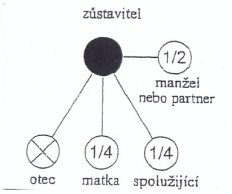

Pokud s manželem nedědí alespoň jeden z dalších dědiců této skupiny, připadne mu celé dědictví. Výlučným dědicem této skupiny může být také některý z rodičů zůstavitele. V této dědické skupině však nemohou samy dědit spolužijící osoby (samy mohou tyto osoby přejít do třetí dědické skupiny). Situaci, kdy tyto osoby mohou dědit ve třetí skupině stejným dílem jako zůstavitelovi sourozenci, ukazuje následující graf:[36)]

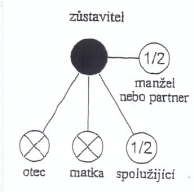

[34)] Dtto odkaz 27), str. 47.
[35)] Dtto odkaz 27), str. 47.
[36)] Dtto odkaz 27), str. 47.

Uvolněný podíl dědiců druhé dědické skupiny přirůstá ostatním dědicům, a to rodičům zůstavitele a spolužijícím osobám (nikoliv manželovi a partnerovi). Zařazení tzv. spolužující osoby bývá v praxi vysvětlováno tak, že prostřednictvím dědění by mohla dostat určité ocenění za pomoc zůstaviteli, aniž by to bylo její povinností.

5.3. Třetí skupina zákonných dědiců.

K dědění osob zařazených do třetí dědické skupiny dochází v případě, že nedědí potomci, manžel (partner) ani rodiče zůstavitele. K dědění jsou zde povoláni zůstavitelovi sourozenci a spolužující osoba (osoby). Za sourozence jsou vedle plnorodých sourozenců pokládány také osoby, které mají alespoň jednoho společného rodiče (polorodí sourozenci). Stejné postavení mají také sourozenci osvojení (nebo narození mimo manželství).

Sourozenci zůstavitele a spolužující osoby dědí ve třetí skupině rovným dílem. V této skupině platí princip akrescence (tj. zásada přirůstání podílu). Znamená to, že pokud nedědí spolužující osoba, přirůstá její podíl ve prospěch zbývajících spoludědiců. Např. zůstavitel zanechal dva sourozence a jednu spolužující osobu. V případě, že nedědí z nějakého důvodu jeden ze sourozenců zůstavitele, může uplatnit tzv. reprezentační právo, takže jeho dědický podíl nabývají stejným dílem jeho děti, tzn. ve vztahu k zůstaviteli synovci a neteře (viz graf).[37)]

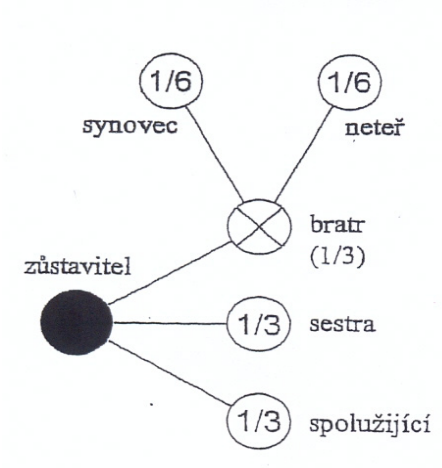

[37)] Viz odkaz 27), str. 49.

Další příklad: Zůstavitel zemřel bez závěti a zanechal družku a dva sourozence. Bratr měl dvě děti a dědictví odmítl, družka byla pečovatelkou zůstavitele ve společné domácnosti (viz graf).[38)]

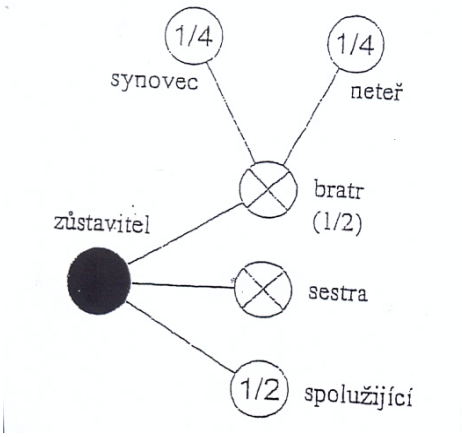

Spolužující osoba může dědit ve třetí skupině samostatně, celé dědictví může dostat také sourozenec zůstavitele.

5.4. Čtvrtá skupina zákonných dědiců.

V případě, že ve třetí skupině nedědí žádný dědic, dědí ve čtvrté skupině prarodiče zůstavitele, a to rovným dílem. Pokud tyto osoby nedědí, připadá uvolněný podíl jejich dětem (tetám a strýcům zůstavitele); v případě, že podíl nenabudou děti po některém z prarodičů, přirůstá podíl k podílu druhého prarodiče ze strany zůstavitelovy matky nebo otce. V případě, že nedědí žádný z prarodičů z jedné strany, připadá dědictví druhému prarodičovskému páru. Biologické zákonitosti napovídají, že uvedený způsob dědění není častý, ale dochází k němu. „Už v nedávné minulosti bylo možno se o tom přesvědčit, když majetek převedený prarodiči přes nejbližší generaci přímo na vnuka, k tomu ještě nezletilého, připadl jako majetek bez dědiců státu, když uvedený vnuk spolu se svými rodiči zahynul při dopravní nehodě“.[39)]

Ve čtvrté dědické skupině jsou ve stejném postavení jako dědici, osoby dědů a babiček. Nezohledňuje se, zda jsou to osoby z matčiny nebo otcovy strany. Mají zde samostatné dědické právo, což znamená, že pokud jsou naživu všichni, připadne každému z nich jedna čtvrtina (jedna třetina při třech těchto osobách, jedna polovina při dvou a celé dědictví, žije-li jen jeden). V případě, že žádný z prarodičů nenabude dědictví, dědí potomci prarodičů stejným dílem, a to bez ohledu od jakého svého předchůdce odvozují svůj původ.

[38)] Viz odkaz 27), str. 49.
[39)] Dtto odkaz 27), str. 50

6. Dědění ze závěti (testamentární dědická posloupnost).

Zákon č. 509/1991 Sb., který s účinností dnem 1. ledna 1992 novelizoval občanský zákoník, přinesl řadu změn také v oblasti dědění ze závěti, o nichž bude dále pojednáno.

6.1. Charakter závěti.

Občanský zákoník se zabývá (§ 123 a násl.) základním oprávněním vlastníka tak, že, cit. „Vlastník je v mezích zákona oprávněn předmět svého vlastnictví držet, užívat, požívat jeho plody a užitky a nakládat s ním“. Také Listina základních práv a svobod (článek 11) uvádí, že každý má právo vlastnit majetek, u kterého se zaručuje dědění. Možnost pořízení závěti tak koresponduje s uvedeným vlastnickým právem každého jednotlivce. Právní úprava by měla vždy zabezpečit neopomenutelné dědice (zejména nezletilé). Pořízení závěti ve prospěch těchto osob se však dostává do kolize s právem zůstavitele svobodně se rozhodnout o svém majetku. V určitém smyslu se jedná o „dvojkolejnost“ zájmů zůstavitele; ten na jedné straně nesmí zapomenout v závěti na své potomky, na druhé straně se tak nemůže zcela svobodně rozhodnout, jak se svým majetkem naloží. Vzhledem k tomu, že se dnes značně uvolňují, a to v negativním smyslu mezilidské vztahy, což platí také pro vztahy v rodině, připravovaná rekodifikace občanského zákoníku, se snaží na tyto skutečnosti reagovat. Testament jako institut získává opětovně silnou pozici, neboť se předpokládá, že lidé většinou svou vůli ve věcech majetkových, vyjádří právě závětí. Nová úprava však posiluje rovněž vůli zůstavitele před neomezováním dědiců, umožňuje mu větší testovací volnost (např. zůstavitel může v závěti určit podmínku či příkaz, atd.). Zastávám názor, že uvedené změny nejen posílí postavení zůstavitele, ale svým způsobem snad zvýší i jeho důstojnost člověka, kterou mnohdy nemá.

Závěť je poslední pořízení a poslední vůle člověka, vyjádřená jednostranným právním úkonem, kterým zůstavitel osobně a v předepsané formě činí pro případ své smrti (mortis causa) dispozici se svým majetkem s tím, že účinky tohoto úkonu nastanou až po jeho smrti. Závěť (testament) je kdykoliv odvolatelný projev vůle o tom, komu má v případě pořizovatelovy smrti připadnout jeho majetek.

Skutečná vůle pořizovatele závěti je významnou otázkou, kterou se zabývá také soudní judikatura ve věcech dědických : „K posouzení skutečné vůle pisatele závěti, jsou-li o ní pochybnosti, je třeba zjišťovat vedle znění textu listiny (slovního výkladu), všechny okolnosti, za nichž byl projev vůle o ustanovení závětních dědiců učiněn a z nichž lze dovodit skutečnou vůli zůstavitele. Okolnosti případu jsou skutečností existující vně vlastního projevu

vůle, a to i tehdy, když je předepsána písemná forma. Není napravováním neurčitosti projevu vůle, jestliže projev vůle je vykládán se zřetelem k okolnostem případu“.[40)] Vzhledem k tomu, že závěť je prioritou před zákonem, je pro dědické nástupnictví zásadní vůle zůstavitele, kterou vyjádřil v závěti a kterou dal přípustným způsobem průchod svým představám o subjektu, kterému má v případě smrti připadnout jeho majetek. Závěť svým obsahem nesmí odporovat zákonu, nesmí zákon obcházet nebo se příčit dobrým mravům. Připravovaná nová úprava občanského zákoníku opět považuje závěť za jeden z dědických titulů. Právní sílu závěti však staví až za dědickou smlouvou. U závěti jako způsobu pořízení pro případ smrti, lze ale v praxi předpokládat četnější frekvenci použití. Tento institut má stále silné postavení v české (i slovenské) právní úpravě. Z toho důvodu je problematika závěti obsažena v ustanoveních před dědickou smlouvou.

Závět je specifikována jako odvolatelný projev vůle, jímž jediný zůstavitel pro případ svého úmrtí, přenechává minimálně jednomu subjektu alespoň podíl na pozůstalosti. Není možné pořídit společnou závěť více osobami. Určení dědice závětí nemůže za zůstavitele provést jiná osoba a je nepřípustné, aby pořízení závěti zůstavitel pouze „odsouhlasil“ a návrh závěti učinil někdo jiný.

Těmito otázkami se speciálně zabývá také navrhovaná nová právní úprava, a to tak, že závěť má maximálně odrážet vůli zůstavitele. O závěti a také dalších institutech spojených s děděním, a to v navrhované úpravě, bude řeč v samostatné osmé části.

Existující závěť pořizovateli nebrání, aby se svým majetkem nakládal jak uzná za vhodné. Jeho nástupci zdědí jenom majetek, který zůstane po smrti zůstavitele. Závěť může její pořizovatel kdykoliv změnit nebo zrušit. Závěť má jedinečný charakter. Z toho důvodu jsou s její platnou existencí a platnými účinky pro budoucnost, spojeny určité předpoklady, a to náležitost osoby, náležitost vůle, náležitost projevu vůle a náležitost obsahu a předmětu závěti.

6.2. Osobní předpoklady pořizovatele závěti.

Závěť může pořídit pouze fyzická osoba. V případě zániku právnické osoby, přechází její majetek na právní nástupce tohoto subjektu, a to podle zvláštní právní úpravy. Vzhledem k tomu, že závěť je osobním právním úkonem, který nemůže být učiněn v zastoupení (tzn. není přípustné udělení plné moci k projevu poslední vůle), osoba, která tento právní úkon učiní, musí být způsobilá o svém majetku rozhodovat pro případ smrti. Osoba pořizovatele

[40)] Viz odkaz 1), str. 42.

závěti musí být tedy způsobilá závěť zřídit nebo zrušit s tím, že její způsobilost k těmto úkonům musí existovat v okamžiku, kdy došlo k uvedenému právnímu úkonu. V případě, že pořizovatel závěti ztratí způsobilost později, tato skutečnost neovlivňuje platnost již provedeného právního úkonu.

Fyzická osoba způsobilá k pořízení závěti je osoba, která je plně způsobilá k právním úkonům. Tato způsobilost k právním úkonům (tzn. způsobilost svým jednáním, vlastními úkony nabývat práva a brát na sebe povinnosti, resp. se zavazovat), vzniká v plném rozsahu nabytím zletilosti, a to dovršením věku 18 let (nebo uzavřením manželství nezletilou osobou, starší 16 let). Existuje právní možnost, kdy nezletilec s dovršením 15. roku věku, může pro případ smrti pořídit závěť, avšak pouze ve formě notářského zápisu. Tento způsob zajišťuje nejen vyjádření vůle pořizovatele, ale také součinnost notáře při tomto pořízení a poučení osoby o charakteru a účinnosti prováděného úkonu. Přesto, že se zde jedná o majetkovou záležitost, kterou řeší nezletilá osoba, tento úkon nemůže provést zákonný zástupce nezletilce, neboť jde o úkon ryze osobní povahy.

Zásadním momentem pro posouzení způsobilosti nebo nezpůsobilosti osoby k pořízení závěti je den, v němž nabude právní moci rozhodnutí soudu o zbavení (nebo omezení) způsobilosti k právním úkonům této osoby. Taková osoba nemůže pořídit platnou závěť ani pokud má tzv. „světlý okamžik“, neboť zákon tento stav neupravuje. Nemůže-li fyzická osoba pořídit platnou závěť, v případě její smrti nastupuje tzv. zákonná dědická posloupnost. Zbavení (nebo omezení) způsobilosti k právním úkonům nemusí být vždy konečné. Duševní stav fyzické osoby, který zapříčinil její nezpůsobilost k právním úkonům, na což soud reagoval zbavením (nebo omezením) způsobilosti k právním úkonům, se může změnit „k lepšímu“. Soud tak následně může své původní rozhodnutí zrušit, a to z důvodu změny či odpadnutí důvodů, které byly jeho podkladem. Den právní moci takového soudního rozhodnutí umožňuje osobě, které se to týká, rozhodnout o svém majetku pro případ smrti, a to platným pořízením závěti.

V případě, že fyzická osoba má tělesnou vadu, není to překážkou k pořízení závěti. „Podle povahy tělesné, popřípadě smyslové vady je však nutné volit formu závěti“.[41)]

6.3. Náležitosti vůle a projevu vůle pořizovatele závěti.

Závěť jako jednostranný projev zůstavitelovy vůle musí mít všechny náležitosti. Platná závěť musí vyjadřovat zejména svobodnou vůli zůstavitele, a to s vyloučením donucování

[41)] Viz odkaz 1), str. 46.

fyzickým násilím nebo psychickým nátlakem. Pokud by tento požadavek nebyl splněn (ač by jednající věděl, co činí a znal obsah prováděného úkonu), nelze takový úkon považovat za projev jeho skutečné vůle; z toho důvodu s ním nemohou být spojovány žádné právní následky. Samotný vznik závěti nemá žádné právní účinky, pořizovatel má tak možnost tuto závěť kdykoliv změnit nebo zrušit. V případě, že by mu někdo z dědiců v tomto jednání bránil, mohla by následovat dědická nezpůsobilost této osoby z důvodu jejího zavrženíhodného jednání ve vztahu k poslední vůli zůstavitele. V praxi se vyskytují pochybnosti o skutečné vůli pisatele závěti, což dokazuje příslušná judikatura, cit. : „K posouzení skutečné vůle pisatele závěti, jsou-li o ní pochybnosti, je třeba zjišťovat vedle znění textu listiny (slovního výkladu) všechny okolnosti, za nichž byl projev vůle o ustanovení závětních dědiců učiněn a z nichž lze dovodit skutečnou vůli zůstavitele“.[42)]

Vedle již zmíněného požadavku „svobody vůle“, je významná také „vážnost“ počínání pořizovatele závěti. Tato vážnost vůle znamená, že pořizovatel závěti chce vyvolat právní následky, které zákon se závětí spojuje. Zůstavitelem vyjádřená vůle v závěti však musí být nejen svobodná, ale také určitá a srozumitelná.

Pokud se neurčitost (nebo nesrozumitelnost) týká jenom části závěti, je neplatná pouze tato její část. Vůle zůstavitele nesplňuje požadavek určitosti také, pokud si některé její části odporují. Nesrozumitelným je ustanovení závěti, které nelze vysvětlit ani výkladem poslední vůle pořizovatele - viz např. Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 29. listopadu 2001, sp. zn. 21 Cdo 372/2001, z něhož vyplývá, že závěť je neplatná pro neurčitost ve vymezení okruhu povolaných dědiců jen tehdy, není-li ani výkladem právního úkonu možné dovodit, kdo se má stát dědicem zůstavitele.[43)]

6.4. Formální náležitosti závěti; jednotlivé formy závěti.

Platná závěť musí splňovat nejen obsahové náležitosti (viz podrobněji část 6.5.), ale také náležitosti formální.

Formální náležitosti závěti jsou obecné náležitosti (platí pro všechny formy závěti) a speciální (platí pouze pro určitou formu závěti). Obecnými formálními náležitostmi závěti jsou výslovný projev zůstavitelovy vůle, písemná forma a uvedení data (tzn. dne, měsíce a roku), kdy byla závěť podepsána. Vůle vyjádřená v závěti musí být srozumitelná a určitá. Nelze ji projevit mlčky (konkludentně) nebo opomenutím. Projev vůle nesmí zpochybňovat, co chtěl zůstavitel učinit. Tento projev vůle musí být slovně vyjádřen tak, že především musí

[42)] Viz odkaz 24), str. 393.
[43)] Srv. odkaz 1), str. 47.

určovat dědice, příp. podíly nebo věci a práva, které jim mají připadnout z dědictví. Nejsou-li podíly stanoveny, platí, že jsou stejné. Závěť může být zřízena pouze v písemné formě, a to pod sankcí neplatnosti. Občanský zákoník nepřipouští žádnou formu ústní závěti, nýbrž zmiňuje jenom tři formy písemné závěti. Závěť je listina, která obsahuje výslovný projev vůle zůstavitele. Nezáleží však na jakém podkladu je závěť napsána (tzn. nemusí to být pouze papír; v praxi se vyskytly případy, že závěť byla napsána na dveře, na zeď, na papírový ubrousek či na malířské plátno).[44)] Dokument závěti nemusí být nadepsán jako „Závěť", neboť rozhodný je obsah a je-li z něho zřejmé, že jde o pořízení zůstavitele o jeho majetku, nikoli, že o tom pouze uvažoval.

Způsob, jakým má být v závěti uvedeno datum (den, měsíc, rok), kdy byla závěť podepsána, není zákonem upraven. Tento časový údaj může být v podobě slovní nebo číselné; vždy však je třeba, aby sestával ze všech tří složek (tzn. aby byl uveden den příslušného kalendářního měsíce, měsíc, kalendářní rok). Jiný „datový" údaj o podpisu závěti by znamenal její neplatnost. Uvedení přesného data na závěti je významné především proto, aby bylo možné snadno určit, která závěť je pozdější, jíž mohla být např. původní závěť nahrazena jinou, a také pro zjištění, zda pořizovatel závěti byl v době sepisování závěti způsobilý k tomuto právnímu úkonu. K datu podpisu závěti lze uvést z příslušné judikatury : „ … údaj o datu podpisu závěti, uvedený v listině o ověření pravosti podpisu závěti, nemůže nahradit chybějící datum v samotném textu závěti, ani nemůže opravit datum, uvedené v textu závěti, které není datem, kdy byla závěť skutečně podepsána. Podpis musí být umístěn na úplném konci závěti; to neplatí o umístění data".[45)]

Závěť a úřední ověření pravosti podpisu zůstavitele jsou dvě rozdílné listiny, z toho důvodu datum v ověřovací doložce nemůže nahradit absenci data v textu závěti. Formou závěti je způsob, jakým pořizovatel projeví svou vůli. Podle v současné době platné právní úpravy, jsou taxativně vymezeny tři formy testamentu, a to závěť holografní (vlastnoruční), závěť allografní (napsaná jinak než vlastní rukou zůstavitele). Obě jmenované závěti jsou závěti soukromé. Třetí, zákonem stanovená forma závěti, je závěť ve formě notářského zápisu, která je veřejnou listinou; je to závěť úřední.

[44)] Viz odkaz 1), str. 78.

[45)] Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. dubna 2005, sp. zn. 30 Cdo 1190/2004. Právní rozhledy, 2005, č. 18, str. 683 a násl. Dtto odkaz 53.

6.4.1. Vlastnoruční závěť (holografní závěť).

Holografní neboli závěť vlastnoruční, je nejrozšířenější formou závěti, neboť je jednoduchá a finančně nenáročná. Základním předpokladem užití tohoto způsobu pořízení je nejen gramotnost pořizovatele závěti. Zákonnou podmínkou je napsání závěti vlastní rukou pořizovatele, a to v celém rozsahu včetně data a podpisu. Uvedená podmínka zajišťuje pravost závěti (tzn. skutečnost, zda zůstavitel závěť skutečně napsal; na rukopisu lze rovněž poznat, zda zůstavitel nepsal závěť jako duševně nemocný. Pořizovatel může použít příp. také hůlkové písmo, vyloučeny jsou však psací stroje a jiné mechanismy (ve výjimečných případech lze napsat závěť nohou, ústy, což se týká osob s tělesným postižením, pokud si takto počínají také při jiných písemných projevech). V případě, že by bylo v závěti cokoli dopisováno rukou jiné osoby, nejsou tyto údaje relevantní a závěť je posuzována tak, jako by v listině vůbec nebyly. Stejně tak není brán zřetel na údaje nečitelné a přeškrtnuté. Závěť může být pořízena v českém (nebo jiném jazyce), na papíře (nebo na jiném materiálu, např. také na dřevě) a psacími potřebami (perem, propisovací tužkou, křídou). Zákonem není stanovena úprava závěti (může mít podobu dopisu, pokud z obsahu této písemnosti vyplývá záměr pisatele a určení zde jmenované osoby dědicem). Závěť může mít jeden list nebo více očíslovaných listů (spojených šňůrou, jejíž konce jsou zpečetěny); každá strana může být ukončena datem (tzn. uvedením dne, měsíce, roku) a podpisem pisatele. Datum podpisu závěti může být umístěno kdekoliv (zákon konkrétní místo nestanoví). Uvedení data (den, měsíc, rok), kdy byla závěť podepsána (nikoli sepsána) vč. data sepsání (byla-li podepsána až později), je vodítkem pro určení přednosti závěti novější před závětí se starším datem, a to v případě, že zůstavitel postupně zřídil několik závětí. Závěť se zrušuje platnou závětí pozdější, pokud vedle ní nemůže obstát.

Podpis na závěti musí být vlastnoruční a je umístěn na konci textu závěti; text nacházející se pod podpisem, není platným projevem vůle v závěti. Umístěním podpisu na konci textu závěti se závěť ukončuje, nicméně nelze vyloučit „dodatek“ pod původním textem závěti, který musí být sepsán opět vlastnoručně a podepsán, a to s uvedením data podpisu. Podpisem se rozumí jméno a příjmení (např. u jména „Josef“ lze připustit jenom „Jos.“, nebo „Maruška“ místo „Marie“).[46)] Tato určitá tolerance je přípustná zejména u tzv. soukromých závětí; není-li pochyb o označení pisatele, lze použít také dikci „tvůj otec“, a to při splnění všech ostatních náležitostí závěti. Podpis na závěti nemusí být čitelný, nesmí však vzbuzovat

[46)] Srv.: odkaz 27), str. 93.

pochyby o totožnosti jejího pořizovatele. Z tohoto principu vychází také judikatura, cit.: „Podepsal-li zůstavitel závěť alespoň svým příjmením, je tím splněna náležitost podpisu závěti podle ustanovení § 476 odst. 2 obč. zák., pokud o totožnosti podpisu zůstavitele nejsou žádné pochybnosti“.[47] Text závěti však musí být čitelný, v případě opaku by mohl být tento úkon neplatný, a to úplně nebo částečně.

V notářské praxi jsou časté případy označení této listiny „závěť“, „poslední vůle“, „poslední pořízení“ nebo „poslední přání“.[48] Pravost podpisu pořizovatele závěti nemusí být úředně ověřena (avšak toto ověření má důkazní sílu v dědickém řízení). Vlastnoruční závěť nemůže sepsat nezletilá osoba, negramotná osoba nebo osoba tělesně (smyslově postižená), která proto nemůže či neumí psát.

6.4.2. Závěť napsaná jinak, než vlastní rukou zůstavitele (allografní závěť).

Závěť allografní je pořízena jinak, než za součinnosti úřední osoby (notáře). Allografní závěť existuje ve dvou formách, a to jako obecná forma a zvláštní forma. Zvláštní allografní závěť se týká osob, které nemohou psát (nebo číst) nebo osob nevidomých a neslyšících. Platná právní úprava tedy umožňuje sepsat závěť také jinak než vlastnoručně.

Tzv. obecná forma allografní závěti znamená, že není rozhodující způsob pořízení závěti (např. může být sepsána na psacím stroji, na počítači, atd.). Může ji sepsat osobně pořizovatel nebo vlastnoručně jiná osoba na základě pokynů pořizovatele; zákon nevylučuje osoby dědiců nebo osoby blízké. Skutečnost, že pisatel allografní závěti může být také osoba dědice, dokazuje soudní judikatura: „Dědicem ze závěti, pořízené podle ustanovení § 476b obč. zák., může být i osoba, která na žádost zůstavitele tuto závěť sepsala“.[49] Uvedená forma závěti nenapsaná vlastnoručně zůstavitelem, musí být ale vlastnoručně podepsána před dvěma svědky současně přítomnými, před nimiž musí výslovně uvést, že listina je jeho poslední vůlí. Závěť musí svědci podepsat (nemusí však znát její obsah). „Výslovný projev zůstavitele, učiněný před dvěma svědky současně přítomnými, že listina obsahuje jeho poslední vůli, může být učiněn jak před podepsáním listin zůstavitelem, tak i po jejím podepsání zůstavitelem, avšak v přímé souvislosti s podepsáním listiny jejími svědky dříve, než tito svědci listinu podepíší. Zůstavitel může tento projev vůle učinit ústně, písemně, případně jiným jednoznačným, nesporným a pochyby nevzbuzujícím způsobem, z něhož je zřejmé jeho

[47] Viz odkaz 24), str. 378.
[48] Srv.: Havránková, A.: Závěť – jednostranný právní úkon. Právní rádce, 2002, str. 15.
[49] Viz odkaz 24), str. 387.

vědomí skutečnosti, že listina obsahuje jeho poslední vůli a že s jejím obsahem souhlasí“.[50)]

Každá závěť musí obsahovat den, měsíc a rok, kdy byla podepsána, jinak není platná. Zůstavitel a svědci ji musí podepsat v jeden den, zůstavitel však nemusí podepisovat v přítomnosti svědků. Svědkové by měli být jako „svědci“ identifikováni, přesto, že se nevyžaduje uvedení slova „svědek“ za jménem těchto osob. Přes tuto skutečnost by identifikace svědků mohla být užitečná pro ně samotné, neboť nemusí znát obsah závěti, kterou podepisují. V postavení svědků mohou být osoby k tomu způsobilé (tzn. osoby způsobilé k právním úkonům; svědkem být nemůže osoba nezletilá, osoba trpící duševní poruchou, atd.). Svědkem nemůže být ani zákonný dědic a osoby blízké závětním nebo zákonným dědicům (např. sourozenec, manžel). „Svědkem ve smyslu ustanovení 476b obč. zák. je jen taková osoba, která je touto funkcí předem pověřena a s tímto pověřením srozuměna; není tedy tímto svědkem při pořizování závěti ten, kdo byl tomuto úkonu jen náhodně přítomen“.[51)] Svědkem nemůže být osoba nevidomá, němá, neslyšící, neznalá jazyka, v němž se projev vůle činí, ani osoba závětního dědice. „V případě, že svědek (pisatel, předčitatel) allografní závěti pořízené ve smyslu ustanovení § 476c obč. zák. nesplňuje podmínky vymezené ustanoveními § 476e a § 476f obč. zák. pouze ve vztahu k některému z více dědiců povolaným k dědění touto závětí, pak je závěť neplatná pouze v části týkající se tohoto dědice (§ 41 obč. zák.)“.[52)] Je-li allografní závětí dědicem ustanovena právnická osoba, nemohou být svědky např. nejen její zaměstnanci, ale také další osoby, viz judikatura: „Ustanovil-li zůstavitel v allografní závěti (§ 476b o.z.) za svého dědice právnickou osobu, jsou nezpůsobilými svědky závěti fyzické osoby, které činí (mohou činit) za tuto právnickou osobu právní úkony, jakož i fyzické osoby, které jsou společníky, členy nebo zaměstnanci této právnické osoby, nebo které k ní mají jiný obdobný vztah, jestliže by důvodně pociťovaly újmu, kterou by utrpěla právnická osoba povolaná za zůstavitelova dědice, jako újmu vlastní“.[53)]

V případě, že osoba vyloučená jako svědek, působí při pořízení závěti, závěť je neplatná jako celek. Také zde však platí výjimky, jak vyplývá z Usnesení Městského soudu v Praze ze dne 30. listopadu 1999, č.j. 24 Co 328/99-55: „Závěť dle § 476b ObčZ, při jejímž pořízení působila jako svědek osoba blízká jen některému z více závětních dědiců (§ 476f

[50)] Viz odkaz 1), str. 81 – 82.
[51)] Viz odkaz 24), str. 385.
[52)] Viz odkaz 24), str. 389.
[53)] Viz odkaz 27), str. 96.

ObčZ), je neplatná jen v té části, kde bylo pořízeno ve prospěch tohoto závětního dědice (§ 41 ObčZ). Část závěti, která se týká pořízení ve prospěch jiných dědiců, je platná".[54] Uvedený právní názor dává možnost alespoň částečného uskutečnění vůle zůstavitele.

Ve srovnání s vlastnoruční závětí, je allografní závěť složitější, má však přesto určité výhody. Nejsou s ní spojeny žádné náklady, vyjma přítomnosti dvou svědků. Allografní závěť nemá návaznost na právní pomoc notáře, lze ji snadněji zrušit. Účast dvou svědků však může znamenat riziko v utajení závěti, neboť svědci nejsou ze zákona vázáni povinností mlčenlivosti.

Třetí formou závěti (mimo vlastnoruční-holografní a obecné formy allografní závěti), je závěť allografní, avšak mající zvláštní podobu. Specifická forma této závěti vyžaduje zpřísněné podmínky, které jsou spojeny s oslabenou pozicí zůstavitele při pořízení této závěti. Zůstavitelem je zde osoba, která vyžaduje ochranu práv při pořízení závěti, neboť nemůže číst (nebo psát). Hovoříme zde o závěti se třemi svědky (v úvahu zde však připadá také možnost využití formy notářského zápisu, který byl až do konce roku 1991 jediným možným způsobem pořízení těchto osob pro případ smrti (viz část 6.4.3.).

Pisatel, předčitatel a svědkové musí být přítomni nepřetržitě při projevu zůstavitelovy vůle, což vyplývá z judikatury : „při pořízení allografní závěti postupem podle § 476c ObčZ je nezbytné, aby všichni tři svědkové úkonu závěti, včetně pisatele a předčitatele, nejsou-li též svědky, byli současně a nepřetržitě přítomni při celém úkonu pořizování závěti, tedy při prohlášení zůstavitele o tom, jaká je jeho poslední vůle, při sepisu listiny, při jejím přečtení, při tom, když zůstavitel potvrdí, že listina obsahuje jeho pravou vůli a při podpisu svědků".[55] Svědkové jsou s obsahem závěti seznámeni. Napsaný text v listině závěti musí zůstavitel potvrdit, tzn. vyjevit, že napsaný text odpovídá jeho vůli (např. také kývnutím hlavy na dotaz, zda přečtený text vyjadřuje poslední vůli zůstavitele).

Důvod zvolení uvedené formy závěti musí být uveden v textu listiny, tzn., že zůstavitel nemůže číst či psát (např. zlomil si ruku).

Tuto formu závěti (§ 476c ObčZ) může použít jen zůstavitel, kterému zdravotní (nebo jiné postižení) znemožňuje číst nebo psát a tak pořídit platnou závěť.

6.4.3. Závěť ve formě notářského zápisu.

Závěť mající podobu notářského zápisu je klasickým a univerzálním způsobem pořízení pro případ smrti. Forma notářského zápisu je však povinná v případě závěti

[54] Viz odkaz 1), str. 83.
[55] Viz odkaz 1), str. 85.

nezletilců (kteří dovršili patnáctý rok věku) a závěti, kterou se zřizuje nadace (nebo nadační fond).

Závěť v podobě notářského zápisu má charakter veřejné listiny (veřejnou listinou jsou také stejnopisy notářského zápisu, výpisy z notářských zápisů a listiny o ověření, splňují-li náležitosti stanovené notářským řádem). Notářské zápisy sepisují fyzické osoby (notáři), kteří splňují podmínky podle zákona č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti, a jsou pověřeni notářským úřadem.

Notář může odmítnout požadovaný úkon, pokud žadatel bez závažného důvodu nesloží přiměřenou zálohu na odměnu notáře (výši odměny stanoví tzv. notářský tarif, příslušná vyhláška Ministerstva spravedlnosti ČR o odměnách a náhradách notářů a správců dědictví, ve znění pozdějších předpisů).

Notář musí mít nejen odborné znalosti, ale musí být mlčenlivý o skutečnostech, které se týkají oprávněných zájmů účastníků (toto platí také pro odvolané notáře a zaměstnance, kteří skončili pracovní poměr u notáře). Mlčenlivosti může být notář zproštěn pouze samotným pořizovatelem závěti. Je omezeno také nahlížení do spisů, zapůjčování spisů, nahlížení do notářských zápisů o závětích, listin o vydědění a listin o odvolání těchto úkonů. Do notářského zápisu o závěti, a to za života pořizovatele, může nahlížet jen pořizovatel, z důvodu soukromého charakteru těchto listin. Po smrti pořizovatele mohou nahlížet do notářského zápisu o závěti jeho právní nástupci a jejich právní zástupci. „S úpravou, obsaženou v notářském řádu, je však v příkrém rozporu ustanovení zákona č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech v platném znění, kdy v § 5 odst. 3 uvedeného zákona se uvádí, že k návrhu na zápis nadace nebo nadačního fondu do nadačního rejstříku, se přikládá nadační listina, tj. i závěť, kterou se nadace zřizuje. Ta však je uložena u notáře, který takovou závěť sepsal, a nemůže být nikomu vydána, ani z ní nelze vyhotovit stejnopis“.[56)]

Notářský zápis musí splňovat obecné formální náležitosti podle notářského řádu. Sepisuje se v českém nebo slovenském jazyce (v současné době pouze v jazyce českém, neboť notářský řád byl přijat ještě v době existence federace a ustanovení o jazyce nebylo dosud upraveno). V případě, že pořizovatel závěti nezná jazyk, ve kterém se závěť formou notářského zápisu pořizuje, musí se zajistit tlumočník (viz zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících, ve znění pozdějších předpisů).

[56)] Dtto viz odkaz 1), str. 86 – 87.

V notářském zápise nelze používat zkratky, které nejsou všeobecně používány. Časové údaje (datum sepsání notářského zápisu, délka lhůty) a peněžní plnění se vypisují slovně. Podpisy osob (pořizovatele, svědků, důvěrníka, tlumočníka) zastřešuje podpis notáře a otisk jeho úředního razítka.

V určitých případech musí být dodrženy také zvláštní náležitosti (týkající se závětí sepisovaných za účasti svědka, důvěrníka nebo tlumočníka). V případě, že pořizovatel nemůže číst (nebo psát), lze notářský zápis sepsat jen za účasti dvou svědků, kteří musí být přítomni při projevu pořizovatele o tom, co má být zahrnuto do notářského zápisu, při předčítání a schválení notářského zápisu pořizovatelem. V notářském zápisu je třeba uvést důvod přítomnosti svědka a důvěrníka, doložku s prohlášením svědka a důvěrníka, že němý či hluchý pořizovatel byl seznámen s obsahem notářského zápisu a schválil jej, svědek a důvěrník se vlastnoručně podepíší; pokud pořizovatel nemůže psát (nebo číst) v notářském zápise se uvede jeho seznámení s obsahem pomocí přístrojů nebo pomůcek. K sepsání závěti ve formě notářského zápisu není stanovena příslušnost např. podle bydliště pořizovatele, tzn. může ji sepsat kterýkoliv notář (po sepsání závěti ji uloží v kanceláři pod uzávěrem).

Notář je povinen, a to bez žádosti pořizovatele, sepíše-li závět ve formě notářského zápisu (listinu o vydědění nebo listinu o odvolání těchto úkonů, listinu o správě dědictví), zapsat pomocí elektronického přenosu dat do tzv. Centrální evidence závětí (vede ji Notářská komora České republiky), údaje o takové listině a jejím pořizovateli, popř. o správci dědictví, (pokud je ustanoven). Centrální evidence závětí je neveřejný seznam v elektronické podobě, který vede, provozuje a spravuje Notářská komora (byla zavedena zákonem č. 30/2000 Sb., s účinností od 1. ledna 2001, nahrazuje předchozí evidenci vedenou okresními soudy, plně funkčním se tento systém stal až v roce 2003). Význam Centrální evidence závětí je v tom, že údaje o pořízeních pro případ smrti jsou evidovány a koncentrovány jediným subjektem, a to Notářskou komorou České republiky. Účelem Centrální evidence závětí je evidovat stanovené údaje o závětích a listinách o správě dědictví takovým způsobem, aby po smrti pořizovatele bylo možné zjistit, zda zůstavitel zanechal závěť (listinu o správě dědictví) a kde jsou tyto dokumenty uloženy. Každý notář má povinnost podle Notářského kancelářského řádu vést seznam závětí (jedná se o evidenční pomůcku, která má charakter rejstříku).

6.5. Obsahové náležitosti závěti.

6.5.1. Určení dědice a dědických podílů.

Stěžejní obsahovou náležitostí závěti je určení osoby dědice; bez této náležitosti by se nejednalo vůbec o závěť. V případě, že je dědiců více, může zůstavitel určit jejich podíly v poměru k dědictví jako celku (např. procentem), nebo stanovit, které věci nebo práva (nebo jiné majetkové hodnoty) připadnou jednotlivým dědicům. Pokud nejsou podíly v závěti určeny, dědicové dědí rovným dílem.

Povolaným dědicem podle závěti může být fyzická nebo právnická osoba, což je věcí svobodné úvahy zůstavitele (u dědiců ze zákona tomu tak není, neboť zde je určující příbuzenský nebo obdobný vztah k zůstaviteli; zákonným dědicem může být jen fyzická osoba). Problematika způsobilosti stát se dědicem, je zmíněna v části 3.3. Zůstavitel může zřídit závětí také nadaci (od 1.1.1992), existuje zde však tzv. fikce její právní subjektivity, neboť ke dni smrti zůstavitele tato právní subjektivita neexistuje a jsou pouze vytvořeny podmínky pro její vznik. Ke vzniku nadace dojde až dnem zápisu do nadačního rejstříku, proto zde dochází ke specifiku ve vztahu k § 460 s § 19 občanského zákoníku, podle nichž se dědictví nabývá smrtí zůstavitele a dědická způsobilost právnických osob vzniká dnem, kdy byly zapsány do obchodního rejstříku či jiného určeného rejstříku, nestanoví-li zvláštní zákon jinak. Např. obchodní společnost, pokud je založena, avšak v den nápadu dědictví není zapsána do obchodního rejstříku, nemůže být způsobilým dědicem.

Platná právní úprava nestanoví zásadu označení dědice v závěti, nicméně v textu závěti musí být pojednáno o osobě dědice určitě a prokazatelně, byť ne vždy jmenovitě. Např. „Jestliže zůstavitel ustanoví ve své závěti dědici svého majetku synovce, neteře a sestry, pak je jednoznačně určitelné, kdo jimi byli v době smrti zůstavitele a že závětními dědici zůstavitele jsou všichni, tj. jeho sestry, synovci a neteře ve vlastním příbuzenském vztahu“.[57)]

Občanský zákoník požaduje, aby zůstavitel v závěti určil osoby dědiců jako právní nástupce. Zůstavitel nemůže projevit poslední vůli tak, že by z dědění vyloučil zákonného dědice. V případě, že by nehodlal povolat k dědění neopomenutelného dědice, může ho vydědit, a to za podmínek uvedených v zákoně (podrobněji viz část 6.5.6.).

V případě, že závětním dědicům zůstavitel neurčí celý svůj majetek, zbytek majetku přechází na dědice ze zákona. Vzhledem k tomu, že pořizovatel závěti není sepsáním závěti nijak omezen při manipulaci se svým majetkem v době svého života, může tento majetek

[57)] Viz odkaz 24), str. 384.

sám spotřebovat (např. pozemek může také převést na jinou osobu). V tom případě (tzn. určitá věc, pozemek již není v majetkovém souboru zůstavitele v době jeho smrti), je neúčinné příslušné ustanovení závěti.

Zůstavitel může stanovit, jakou věc (právo) má dědic děděním dostat, nemůže však určovat, jakým dílem mají dědicové odpovídat za jeho dluhy. Občanský zákoník stanoví (§ 470), že dědic odpovídá za přiměřené náklady zůstavitelova pohřbu a za dluhy zůstavitele do výše nabytého dědictví. V případě, že je dědiců více, mají odpovědnost podle poměru toho, co z dědictví nabyli ve vztahu k dědictví jako celku. Při vypořádání dědictví je však přípustné, aby se dědicové dohodli jinak, než určuje § 470 občanského zákoníku. V případě, že je pohledávka předmětem takové dohody dědiců, je věřitel účastníkem dědického řízení, a to v části, ve které se předmětná pohledávka vypořádává (§ 175 OSŘ). Jestliže věřitel zůstavitele nesouhlasí s uvedenou dohodou dědiců ve věci jejich odpovědnosti za dluhy zůstavitele, a to jinak, než stanoví občanský zákoník (§ 470), není touto dohodou vázán.

Pořizovatel závěti může v závěti určit osobu, která má zdědit jeho spoluvlastnický podíl na věci v podílovém spoluvlastnictví zůstavitele a dalších osob (spoluvlastníků).

Pořizovatel závěti může zřídit ve prospěch některého svého potomka (dědice) věcné břemeno, které tíží nemovitost zděděnou jiným dědicem. Zřízení věcného břemena závětí bylo v právní úpravě umožněno zákonem č. 131/1982 Sb., který nabyl účinnosti dnem 1. dubna 1983. Zřízení věcného břemena nemůže existovat na úkor neopomenutelných dědiců, nepřistoupí-li na to sami v dohodě. Přesto, že „ …zůstavitel zřízením věcného břemena závětí omezuje fakticky dědice jako vlastníka nabývané nemovitosti do budoucna, nelze to považovat za podmínku, připojenou k závěti bez právních následků dle § 478 ObčZ“.[58)] V případě, že by však zůstavitel jako spoluvlastník nemovitosti zřizoval závětí věcné břemeno ke spluvlastnickému podílu uvedené nemovitosti, toto ustanovení závěti by bylo neplatné. Uvedenou skutečnost dokazuje soudní praxe, cit. „Věcné břemeno doživotního užívání části nemovitosti, bytu, jiné místnosti či prostoru v nemovitosti, která je v podílovém spoluvlastnictví, nemůže být platně zřízeno jen některým z podílových spoluvlastníků, a to ani v tom případě, že v době, kdy takové věcné břemeno zřizoval, byl podle dohody spoluvlastníků nebo podle rozhodnutí soudu oprávněn sám tuto část nemovitosti (byt, jinou místnost či prostor) užívat. Není rozhodující, jak velký je jeho spoluvlastnický podíl na nemovitosti. Závěť, kterou takto zřídil věcné břemeno jeden ze spoluvlastníků, je v této části

[58)] Viz odkaz 1), str. 53, 54.

neplatná“ (Usnesení Městského soudu v Praze ze dne 31. května 2002, č.j. 24 Co 98/2002-94).[59)]

Problematiku velikosti dědického podílu osoby oprávněné z věcného břemena upravuje zákon č. 151/1997 Sb., o oceňování majetku, ve znění pozdějších předpisů.

Pokud jde o nakládání s majetkem, který spadá do společného jmění manželů, cit.: „Závěť není neplatná, i když v ní zůstavitel bez souhlasu svého manžela pořizoval o majetku, který byl v jejich bezpodílovém spoluvlastnictví“.[60)] Není v souladu s povahou závěti jako jednostranného právního úkonu, aby si k ní musel pořizovatel (jeden z manželů) vyžadovat souhlas svého manžela, pokud by hodlal disponovat s věcmi ve společném jmění manželů. Manželé nesmí pořizovat ani společnou závěť. Přechod majetku (části majetku) patřícího do společného jmění manželů, a to na dědice, je možný po předchozím vypořádání majetku v dědickém řízení. Soud v dědickém řízení rozhodne o obvyklé ceně majetku ve společném jmění manželů a stanoví, který majetek patří do dědictví a co z majetku připadne manželovi zůstavitele (§ 175l OSŘ). Dědic může nabýt určitou věc (nebo právo), pokud se stane součástí dědictví, v opačném případě se však ustanovení závěti vztahuje nikoli k věci (nebo právu), nýbrž k dědickému podílu, jehož výše odpovídá hodnotě majetku, o kterém zůstavitel závěť pořídil.

6.5.2. Náhradní dědic.

Zůstavitel má právo pořídit závěť o svém majetku, ve které určí osoby dědiců. V praxi se může stát, že dědic povolaný k dědictví, se dědictví nemůže ujmout po smrti zůstavitele (např. zemře dříve než pořizovatel závěti). Pořizovatel má možnost určit osobu náhradního dědice. Tento náhradník nastupuje na místo původního dědice, čímž zůstavitel zabrání tomu, aby se podíl ze závěti dostal do dědictví ze zákona. Jedná se o obecné náhradnictví, kterým není nijak omezen dědic určený na prvním místě jako vlastník zděděného majetku, a to ani v otázce odmítnutí dědictví, neboť toto odmítnutí není možné ve prospěch určité osoby.[61)]

Uvedené obecné nástupnictví umožňuje pořizovateli závěti prosadit svou vůli před zákonnou dědickou posloupností. Náhradním dědicem může být jakákoliv osoba (také spoludědic); lze ustanovit také „náhradníka“ náhradního dědice. Podmínka způsobilosti dědice v době nápadu dědictví, platí obdobně ve stejném rozsahu také pro náhradního dědice,

---

[59)] Viz odkaz 1), str. 54 – 55.
[60)] Viz odkaz 24), str. 379.
[61)] Srv. odkaz 1), str. 61.

který vstupuje do práv a povinností zůstavitele ke dni jeho smrti, byť se tak stane, pokud odpadl dědic, který měl podle závěti dědit na prvním místě.

6.5.3. Neopomenutelný dědic a jeho ochrana.

Neopomenutelní dědicové jsou potomci zůstavitele, kteří ač existuje závěť a vůle zůstavitele je jiná, mají právo na zákonem stanovený dědický podíl. (Dochází zde k určitému střetu přednosti neopomenutelných dědiců se svobodou zůstavitele svobodně rozhodnout o svém majetku; tento problém jsem podrobněji zmínila v části 6.1.). Zákonná dědická posloupnost se však vztahuje jenom na dědice první skupiny a z nich se týká pouze potomků, kteří mají právo na povinný díl z dědictví.

K tomu je třeba uvést, že občanský zákoník rozeznává nejen důvody tzv. „absolutní“ neplatnosti právního úkonu (např. předmětem úkonu je nemožné plnění, § 37), nýbrž také důvody tzv. „relativní“ neplatnosti právního úkonu, které specifikuje taxativně (§ 40a). Právní úkon, u něhož je dán některý z důvodů relativní neplatnosti uvedený v § 40a, se považuje za platný za předpokladu, že se ten, kdo je takovým úkonem dotčen, neplatnosti právního úkonu nedovolá. Mezi důvody relativní neplatnosti právního úkonu (např. jednání v omylu, § 49a), atd.), je také závěť týkající se neopomenutelných dědiců, pokud odporuje velikosti minimálních dědických nároků (§ 479).

„Nezletilým potomkům se musí dostat alespoň tolik, kolik činí jejich dědický podíl ze zákona, a zletilým potomkům aspoň tolik, kolik činí jedna polovina jejich dědického podílu ze zákona. Pokud závěť tomu odporuje, je v této části neplatná, nedošlo-li k vydědění uvedených potomků“.[62)] V případě, že pořizovatel závěti zapomněl na neopomenutelného dědice (např. je vdovec, má nezletilé děti a družku), je neplatná celá závěť, pokud ji sepsal pouze ve prospěch své družky. Právní úprava přednosti neopomenutelných dědiců (zvláště nezletilých dětí) je teoreticky jasná. Praxe je však mnohdy jiná, zejména v případě dospělých potomků. Proč má např. zůstavitel v závěti zabezpečit své zletilé děti, které o něho prokazatelně za života nejevily zájem, a nikoliv jinou osobu starající se o nemocného do jeho posledního okamžiku ? Tyto skutečnosti se bude snažit řešit nová právní úprava posíleném postavení zůstavitele při pořizování závěti.

Neopomenutelní dědicové jsou nyní pouze zůstavitelovi potomci, a to na rozdíl od některých zemí v Evropě (zde jsou neopomenutelnými dědici také manžel a rodiče zůstavitele). Platná právní úprava poskytuje potomkům zůstavitele ochranu, a to takovou, že

[62)] § 479 občanského zákoníku.

nezletilé potomky nemůže zůstavitel v závěti o jejich zákonný dědický podíl připravit vůbec; zletilé potomky může zkrátit v závěti o jednu polovinu jejich zákonného dědického podílu.

Dědický podíl potomků zůstavitele se neurčuje podle majetku, který je obsahem závěti, ale je stanoven z celého majetku zůstavitele. Skutečnost, že neopomenutelný podíl je určen z celkového dědictví, dokazuje rovněž judikatura, cit. : „Dědickým podílem ze zákona ve smyslu ustanovení § 479 obč. zák. je podíl vypočtený z celého dědictví, a nikoli jen z té části dědictví, která se v konkrétním případě dědí ze závěti, tedy z té části dědictví, o které zůstavitel pořídil závětí“.[63)]

Vzhledem k tomu, že v době mezi smrtí zůstavitele a pořízením závěti, mohou nastat různé změny (např. v rozsahu majetku, který je dělen mezi neopomenutelné dědice), platnost závěti se posuzuje ke dni smrti zůstavitele.

V případě, že zůstavitel neopomenutelnému dědici v závěti určil menší, než zákonem stanovený podíl, dědic se může v dědickém řízení dovolat svého práva.

Neplatnosti závěti se neopomenutelný dědic může dovolat zejména v dědickém řízení. Neopomenutelný dědic je soudem (notářem jako soudním komisařem, který je pověřen k úkonům v dědickém řízení), seznámen se závětí. Je dotázán, zda namítá neplatnost závěti, a to ve vztahu k § 479 občanského zákoníku. Pokud námitky nejsou, soudní komisař u tohoto dědice vychází ze skutečnosti, že uznává závěť za platnou. Přesto však, jak dokumentuje soudní praxe : „Uznání závěti za pravou a platnou není neodvolatelným právním úkonem. Dokud nebylo pravomocně rozhodnuto o osobě dědice (ať již mezitímním samostatným rozhodnutím nebo v usnesení o dědictví), může ten, kdo by při neplatnosti závěti přicházel v úvahu jako dědic, změnit své původní stanovisko (uznání závěti) a pravost a platnost závěti zpochybnit. Jestliže to učiní před právní mocí rozhodnutí o osobě dědice, je nutno s ním od tohoto okamžiku znovu jednat jako s účastníkem dědického řízení“ (Usnesení Městského soudu v Praze z 28. června 1996, č.j. 24 Co 160/96-47).[64)] Praxe rovněž nevylučuje, aby se po skončení dědického řízení, dědic bránil žalobou v občanském soudním řízení, a to ve věci nemožnosti uplatnit námitku proti neplatné závěti proto, že nebyl účastníkem tohoto řízení. Jde o opačný případ od stavu, kdy osoba byla účastníkem dědického řízení a neuplatnila námitky relativní neplatnosti závěti; zde je dědic vázán výsledkem dědického řízení, tzn. nemůže se domáhat ochrany neopomenutelného dědice dle příslušných ustanovení občanského zákoníku (viz § 485). Oprávnění dovolat se neplatnosti závěti není neomezené.

[63)] Viz odkaz 24, str. 383.
[64)] Viz odkaz 1), str. 68 – 69.

K uplatnění práva je stanovena obecná tříletá promlčecí lhůta. Běh této promlčecí doby začíná ode dne smrti zůstavitele, kdy může být poprvé uplatněno právo námitky relativní neplatnosti závěti.

Neopomenutelní dědicové jsou až do pravomocného ukončení dědického řízení účastníky tohoto řízení. Také v případě, že by vyslovili souhlas s uznáním závěti jako svobodné a pravé, v průběhu vedeného řízení mohou toto prohlášení kdykoliv odvolat. Pokud se neopomenutelní dědici zůstavitele nedovolají neplatnosti závěti, kterou bylo pojednáno o celém majetku zůstavitele, ve kterém nebyli uvedeni, je závětní dědic jedinou dědící osobou. Tato skutečnost vyplývá také z Usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 28. května 1997, sp. zn. 18 Co 14/97, cit. : „Jestliže se potomci zůstavitele nedovolají neplatnosti závěti, kterou bylo pořízeno o veškerém majetku a kterou byli jako dědici opomenuti, je jediným dědicem dědic ze závěti; nemůže dojít k vypořádání dědictví dohodou mezi závětním dědicem a potomky zůstavitele“.[65)] Pokud by např. byla uzavřena dohoda o vypořádání dědictví mezi závětním dědicem a neopomenutelným dědicem, soud by ji neměl schválit. Pokud však osoba, a to před potvrzením nabytí dědictví tvrdí, že je dědicem, popírá dědické právo jediného dědice, který dědictví neodmítl, soud se zabývá podmínkami dědického práva obou uvedených osob s tím, že dále jedná s osobou, kterou pokládá za dědice.

6.5.4. Závěť jako podklad pro zřízení nadace nebo nadačního fondu.

Platná právní úprava dává zůstaviteli možnost zřídit závětí nadaci (nebo nadační fond). Jedná se o účelové sdružení majetku, které zvláštní právní předpis[66)] definuje jako právnickou osobu. Nadace (nebo nadační fond) sleduje dosahování obecně prospěšných cílů, a to zejména rozvoj duchovních hodnot, ochranu lidských práv, atd. Mezi nadací a nadačním fondem není v zákoně stanovena jasná hranice, lze pouze odvodit účel vzniku, který u nadace je trvalý, u nadačního fondu také dočasný. Další rozlišnost mezi nimi spočívá v tom, že nadační fond má spotřební charakter (ke svému účelu může použít všechen majetek, který může zcela nebo jen zčásti spotřebovat).

Pro zřízení nadace závětí, zákon vyžaduje splnění přísných formálních a obsahových požadavků. Pokud se nadace (nadační fond) zřizuje závětí nebo zakládací listinou, musí mít nadační listina formu notářského zápisu. Obsahové náležitosti závěti, kterou se zřizuje nadace (nadační fond), specifikuje zákon o nadacích (§ 3). Nadace vzniká dnem zápisu do

---

[65)] Viz odkaz 1), str. 70.
[66)] Zákon č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech, ve znění pozdějších předpisů.

nadačního rejstříku, který vede rejstříkový soud. Zápis následuje po návrhu zřizovatele (nebo vykonavatele závěti či osoby k tomu zmocněné).

Závěť jako podklad pro zřízení a vznik nadace, musí mít, a to ve srovnání s jinými formami nadační listiny, pouze některé obligatorní náležitosti. Na rozdíl o těchto jiných forem nadačních listin, ale závěť musí určovat konkrétní osobu (tzv. vykonavatele závěti), která nahradí zůstavitele jako zřizovatele nadace.

Nadační listina v podobě závěti musí obsahovat řadu povinných údajů, má-li být platná. Patří sem název a sídlo nadace (nebo nadačního fondu); součástí názvu musí být údaj „nadace“ nebo „nadační fond“. Dalším údajem je výše (nebo hodnota) majetkového vkladu vloženého zůstavitelem do nadace (nebo nadačního fondu). Zřizuje-li zůstavitel nadaci závětí, musí výše (nebo hodnota) majetkového vkladu činit minimálně 500.000,- Kč (u nadačního fondu není znám pojem nadačního jmění, proto zde může být vklad pouze minimální).

Zřízení nadace (nebo nadačního fondu) je ve vztahu k obecnému nabývání dědictví speciálním stavem (s dědickou způsobilostí je spojena fikce právní subjektivity nadace). Nadace (nadační fond) smrtí zůstavitele dědictví nenabývá, ani nevzniká. Jsou jen budovány předpoklady pro její vznik. K tomuto vzniku nadace dojde až dnem zápisu do nadačního rejstříku, a to úkony vykonavatele závěti, které provádí až po právní moci usnesení o dědictví, tzn. po skončení dědického řízení.

6.5.5. Odmítnutí dědictví (včetně odmítnutí dědictví právnickou osobou).

Povolaný dědic má právo odmítnout postavení dědice. Současná právní úprava vyžaduje od povolaného dědice aktivitu, aby se dědicem nestal. Dědic sice nemá povinnost dědictví přijmout, avšak pokud má mít odmítnutí dědictví požadované následky, musí splňovat náležitosti, od kterých se nelze odchýlit. Opakem odmítnutí dědictví je jeho přijetí, které lze vyvodit z dikce (§ 465 ObčZ) „dědictví nemůže odmítnout dědic, který svým počínáním dal najevo, že dědictví nechce odmítnout“.

Odmítnutí dědictví je jednostranný, výslovný a adresný projev vůle, spojený s konečným hmotněprávním účinkem. Je určen pouze soudu (notáři jako soudnímu komisaři), u něhož se vede řízení o dědictví po zůstavitelově smrti. Za dědice může prohlášení učinit také zmocněnec na základě zvláštní plné moci. Za osobu nezpůsobilou k právním úkonům, učiní takové prohlášení zákonný zástupce; zde se vyžaduje schválení tohoto úkonu soudem.

Lhůta k odmítnutí dědictví je jednoměsíční, běh této zákonné lhůty začíná dnem následujícím po vyrozumění o dědickém nápadu, včetně poučení o možnosti dědictví odmítnout.

Povolaný dědic je soudem (notářem) v rámci dědického řízení vyrozuměn o dědictví. S ohledem na hospodárnost řízení se očekává, že se dědic vyjádří již během tohoto řízení. „Neučiní-li dědic, který byl vyrozuměn o svém dědickém právu, o možnosti odmítnout dědictví a o následcích tohoto odmítnutí, ve lhůtě podle § 464 obč. zák.žádné prohlášení, hledí se na něj po marném uplynutí lhůty stejně, jako by prohlásil, že dědictví neodmítá“.[67] Právo odmítnout dědictví je nepřevoditelné. Pokud však dědic zemře dříve, než stačí dědictví odmítnout, právo dědictví odmítnout, přechází na jeho dědice, což dokazuje příslušná judikatura, cit. : „Jestliže dědic zemřel před vyjádřením, zda dědictví odmítá, přechází právo odmítnout dědictví ba jeho dědice“.[68] Odmítnutí dědictví povolaným dědicem, který je úpadcem, však může dojít pouze se souhlasem správce konkurzní podstaty.[69] Pokud povolaný dědic využije možnost odmítnou dědictví, musí zcela eliminovat své počítání se zanechaným majetkem. V případě, že by tomu tak nebylo, odmítnutí dědictví by nemělo účinnost. „Dědic, který z prostředků náležejících do dědictví platil dluhy zůstavitele, nemůže odmítnou dědictví (§ 465 o.z.). Pro nepřípustnost odmítnutí není rozhodující, zda si takto dědic počínal před poučením o dědickém právu a možnosti odmítnout dědictví nebo až po tomto poučení“.[70]

U osoby neznámého dědice (nebo dědice s neznámým pobytem) stanoví zákon odchylný postup : veřejnou vyhláškou soudu (notáře jako soudního komisaře) je vyrozuměna, aby v určené době o sobě tato osoba dala vědět s tím, že jinak se k ní při projednávání dědictví, nebude přihlížet. Avšak, cit. : „Dědice, k němuž v důsledku postupu podle § 468 o.z. jako k dědici neznámého pobytu nebylo při projednání dědictví přihlíženo, je třeba opět považovat za účastníka řízení, jakmile se zjistí místo jeho pobytu (např. tak, že tento dědic podá odvolání proti rozhodnutí soudu a současně sdělí svou adresu), pokud k tomu dojde dříve, než bylo dědické řízení pravomocně skončeno“. (Usnesení Krajského soudu v Brně z 24.1.2000, sp. zn. 18 Co 121/99 – AZ 2/2000 s. 42 an.).[71]

---

[67] Viz odkaz 24), str. 344, 332.
[68] Viz odkaz 24), str. 344, 332.
[69] § 246 odst. 4 zákona č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon).
[70] Dtto odkaz 27), str. 30.
[71] Viz odkaz 27), str. 32.

V případě, že je dědictví odmítnuto, má se za to, že povolaný dědic nedědí. Na uvolněné místo nastupuje „náhradní dědic“ (podrobněji 6.5.2.), pokud je v závěti na takovou záměnu pamatováno. Není-li tomu tak, nastupuje na volné místo po dědici, který dědictví odmítl, dědic ze zákona. „Odmítne-li dědictví ze závěti dědic, který je současně dědicem ze zákona, nabývají uvolněný dědický podíl po něm všichni další dědici ze zákona, nikoliv tedy jen nástupci odmítnuvšího dědice. Nástupci odmítnuvšího dědice nemohou však být zkráceni více, než kolik činil povinný díl tohoto dědice vzhledem k celému dědictví“.[72)]

Prohlásí-li povolaný dědic platným prohlášením, že odmítá dědictví, je vyloučen z dědění, nejen ve vztahu ke známému majetku, ale také k majetku, který se může objevit později a jako takový bude projednáván v dodatečném dědickém řízení (toto se týká také dluhů, které tíží dědictví). Dojde-li k uvedenému prohlášení ve věci odmítnutí (neodmítnutí) dědictví, je toto prohlášení účinné také za stavu omylu dědice ve věci pasiv a aktiv dědictví.

Dědicem může být také stát, kterému dědictví připadne jako odúmrť (§ 462 ObčZ), stát však na rozdíl od dědice, nemůže dědictví odmítnout (viz kapitola 7, část 17.8.).

6.5.6. Vydědění a listina o vydědění.

Vydědění je vlastně protipólem ochrany neopomenutelných dědiců, která omezuje testamentární svobodu zůstavitele majícího děti. Vyděděním zůstavitel projevuje svou vůli pro případ smrti, a to ve věci vyloučení neopomenutelného dědice z dědění. Vydědění může být úplné nebo částečné, je chápáno ve dvojím smyslu. Jedná se nejen o jednostranný právní úkon zůstavitele pro případ smrti, ale také o právní následky tohoto úkonu na potomka zůstavitele. Podmínkou pro nástup právního následku (tzn. vyloučení potomka z dědění), je negativní chování fyzické osoby, které se vydědění týká.

Listina o vydědění je samostatným pořízením pro případ smrti. V praxi se však většinou vydědění neopomenutelného dědice touto formou neuplatňuje. Vydědění je součástí závěti, kterou pořizovatel určitou osobu ustanoví dědicem a současně někoho (nebo všechny potomky) vyloučí z dědění.

Vydědění má stejné právní následky jako dědická nezpůsobilost, avšak s rozdílem, že dědická nezpůsobilost nastává ze zákona (např. úmyslný trestný čin proti zůstaviteli), zatímco vydědění je projevem zůstavitelovy vůle.

Vydědění připouštěl občanský zákoník (1950); jedním ze tří důvodů, a to mimo důvodu opuštění zůstavitele v nouzi, odsouzení za úmyslnou trestnou činnost, bylo také trvalé

[72)] Viz odkaz 24), str. 326.

odpírání pracovat.[73] Občanský zákoník (1964) původně vydědění neznal, tento institut do dědického práva zavedl zákon č. 131/1982 Sb., a to v podobě důvodu neposkytnutí potřebné pomoci zůstaviteli v rozporu s pravidly socialistického soužití (tento důvod byl převzat také do další úpravy občanského zákoníku v podobě zákona č. 509/1991 Sb.). Dnem 1. ledna 1992 bylo důvodem pro vydědění chování dědice v rozporu s dobrými mravy, což je dalším rozšířením důvodů pro vydědění. „Z důvodu uvedeného v ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) obč. zák., může zůstavitel platně vydědit svého potomka jen listinou, která byla sepsána počínaje dnem 1.1.1992. Důvod k tomuto vydědění přitom může spočívat také v chování potomka vůči zůstaviteli, k němuž došlo v době před 1.1.1992, trvalo-li i po tomto datu“.[74]

Současná právní úprava uvádí čtyři taxativní důvody, např. potomek v rozporu s dobrými mravy neposkytl zůstaviteli potřebnou pomoc v nemoci, ve stáří a v podobných případech. „Pro posouzení důvodů vydědění podle ustanovení § 469a odst. 1 písm. b) obč. zák. je třeba rovněž zjišťovat, zda potomek zůstavitele měl reálnou možnost o zůstavitele projevit opravdový zájem, který by jako potomek měl projevit, tj. zda zůstavitel měl sám zájem se s dítětem stýkat a udržovat s ním běžné příbuzenské vztahy“.[75] Požadavek, aby důvodnost vydědění splňovala rozpor s dobrými mravy, vyžaduje přihlédnout ke všem okolnostem a povaze konkrétního případu. Např. platné vydědění potomka předpokládá, že potomek věděl o potřebě pomoci zůstaviteli (z důvodu nemoci), ale neposkytl ji, ač ji zůstavitel neodmítal, neboť je neschopný sám se o sebe postarat. Důležité při vydědění je podle mého názoru i osobní zkušenosti to, zda např. otec má zájem se s potomkem stýkat a udržovat příbuzenský vztah. Vydědění je totiž důvodné pouze v případech, že zůstavitel stojí o příbuzenský vztah, který však potomci neopětují, což se ho citově dotýká. Vydědění není možné v situaci, kdy zůstavitel je k potomkům lhostejný a sám k nedobrému vztahu s nimi přispěl. K vydědění lze přistoupit, jen pokud je splněn některý z důvodů vydědění. Domnívám se však, že odůvodnění vydědění pro nezájem potomka o zůstavitele je značně široké, což by v praxi mohlo vést ke zneužití. Pokud je chování potomka vůči rodičům důvodem pro vydědění, musí to být především trvalý stav (nikoliv např. opomenutí návštěvy při příležitosti oslavy). Také zůstavitel musí dbát o to, aby se mezi ním a potomkem vytvořily dobré příbuzenské vztahy, což vyplývá také např. ze soudní judikatury, cit. : „Jestliže potomek trvale neprojevuje o zůstavitele zájem proto, že zůstavitel neprojevoval zájem o potomka,

[73] Srv. odkaz 1), str. 103.
[74] Viz odkaz 24, str. 356, 355.
[75] Viz odkaz 24), str. 356, 355.

nelze bez dalšího dovodit, že by neprojevení tohoto zájmu potomkem mohlo být důvodem k jeho vydědění“.[76)]

Důvod vydědění, který spočívá v odsouzení za úmyslný trestný čin v praxi představuje nejméně problémů při aplikaci. Důvod pro vydědění zde lze prokázat pravomocným rozsudkem uvádějícím úmyslné protiprávní jednání a trest (nedbalostní trestný čin nemůže být důvodem k vydědění). Není dostačující pouze spáchání trestného činu, nýbrž zákonným požadavkem je odsouzení, a to také nepodmíněné. Ve většině případů se vydědění týká dospělých osob, nicméně praxe zná rovněž vydědění nezletilých osob. „Při posouzení důvodnosti vydědění nezletilého potomka je třeba v konkrétním případě zkoumat nejen, zda se choval způsobem uvedeným v ustanovení § 469a odst. 1 písm. a), b), d) ObčZ (když při posouzení důvodnosti vydědění podle písm. c) bude třeba vycházet z pravomocného rozhodnutí soudu), ale též uvážit, zda s ohledem na věk vyděděného, jeho rozumové schopnosti a volní vlastnosti od něho bylo možno chování vylučující vydědění požadovat. (Usnesení Krajského soudu v Brně, č.j. 18 Co 310/98 ze dne 13. listopadu 1998).[77)]

Vydědění je právní úkon výslovný a formální, musí z něho být jasné, že zůstavitel chce vyloučit (nebo omezit) potomka v jeho dědickém nároku. Formální náležitosti projevu vůle zůstavitele o vydědění, jsou obdobné jako u závěti. Usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 30.7.1986, sp. zn. 18 Co 135/86 uvádí, že, cit. : „V jedné listině může být obsažen právní úkon obsahující závěť i vydědění. Není rozhodující, zda a jak tato listina je nazvána“.[78)] Zásadní obsahovou náležitostí listiny o vydědění je označení vyděďovaného potomka, výslovné uvedení důvodu vydědění (nestačí pouze uvést, že existuje důvod vydědění), a to pod rizikem neplatnosti vydědění. Zůstavitel nemusí užít přímo dikci „vyděďuji“, pokud je z textu zřejmé, že se jedná o vydědění (např. „svému synovci nezanechávám žádný majetek, neboť mi v nemoci neposkytl pomoc, kterou jsem potřeboval“).

Vydědění se vztahuje pouze na potomky zůstavitele (jiní dědicové nejsou neopomenutelní, takže jejich vydědění není třeba, neboť stejného účinku lze dosáhnout závětí, která s nimi nepočítá jako s dědici). Institut vydědění byl posílen zákonem č. 509/1991 Sb. (účinnost dnem 1. ledna 1992). Původně platilo, že pokud nedědil vyděděný potomek, dědily jeho děti, na které se vydědění nevztahovalo. Vyděděný potomek nezletilým dětem spravoval dědictví jako jejich zákonný zástupce. Společně však nyní může zůstavitel vydědit svého

[76)] Viz odkaz 24), str. 362.
[77)] Viz odkaz 1), str. 106 – 107.
[78)] Viz odkaz 24), str. 363.

potomka a s ním jeho děti a další potomky, a to pouze z důvodu na straně potomka (dítěte) zůstavitele.

6.5.7. Připojení podmínky nebo příkazu k závěti.

Občanský zákoník (§ 478) uvádí, že jakékoliv podmínky připojené k závěti nemají právní následky, což omezuje dispoziční volnost zůstavitele při nakládání s majetkem pro případ smrti. Současná právní úprava sleduje, aby dědic nebyl zbytečně omezován zůstavitelem při nakládání s majetkem, při jeho využití tak, aby byla jasná vazba dědice k dědictví, bez ohledu na splnění zůstavitelových podmínek (např. podmínku odkládací vázanou na skutečnosti, které mají teprve nastat). Právní následky nemá ani příkaz (modus), kterým zůstavitel dědici ukládá, aby něco učinil, něčeho se zdržel nebo, aby dědictví užil např. pro účely charity. V případě, že jsou podmínka (nebo příkaz) připojeny k závěti, není závěť neplatná. K uvedeným připojením se nepřihlíží, což neovlivňuje ostatní obsah závěti. Za nepřípustnou podmínku podle občanského zákoníku nelze považovat např. ustanovení náhradního dědice v závěti (např. nepřípustnou podmínkou je ustanovení, že po smrti závětního dědice, připadne majetek určité osobě).

Výjimkou je příkaz k započtení na dědický podíl (tj. kolace). Při dědění ze zákona se může započíst zásadně jen to, co zůstavitel dědici daroval nad rámec příležitostných darů. Při dědění ze závěti je možný zápočet darů, pokud to zůstavitel přikázal v závěti (rozsah zápočtu se řídí tímto příkazem), nebo pokud by v opačném případě (tzn. dar započten nebyl), byl obdarovaný dědic proti neopomenutelnému dědici bezdůvodně zvýhodněn.

Započtení je při dědění ze zákona obligatorní, při dědění ze závěti závisí na příkazu zůstavitele. Započtení sleduje rozvržení zanechaného majetku spravedlivým způsobem.

Při posouzení výše zápočtu je hlediskem obvyklá cena toho, co dědic bezplatně obdržel v době, kdy věc dostal (nikoliv v době nápadu dědictví). Pokud obdarovaný vrátil zůstaviteli dar za jeho života, není důvod k započtení, neboť nebyl ve srovnání s ostatními dědici vůbec majetkově zvýhodněn, cit. : „Jestliže dědic od zůstavitele obdržel bezplatně nemovitosti, avšak tyto nemovitosti ve stejném rozsahu převedl bezplatně zpět na zůstavitele ještě za jeho života, nejsou dány podmínky pro zaočtení na dědický podíl tohoto dědice dle § 484 ObčZ“ (Usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 22. května 1995, sp. zn. 18 Co 411/94).[79)]

[79)] Viz odkaz 1), str. 74.

Zákon č. 131/182 Sb. (účinnost dnem 1.4.1983) rozšířil možnost zápočtu na dědický podíl také o to, co od zůstavitele bezplatně dostal dědicův předek. Nebylo tak možné obcházet zákon, což umožňovala dřívější právní úprava (když potomek zůstavitele dědictví odmítl, znemožnil započtení na svůj dědický podíl, který pak připadl jeho potomkům v plné výši, neboť započtení u vzdálenějšího potomka zůstavitelem nepřicházelo v úvahu).

Započtení je namístě v případě, že nedošlo k dohodě dědiců o vypořádání dědictví a soud dědicům potvrzuje nabytí dědictví podle dědických podílů.

6.6. Úschova závěti.

Závěť pořízenou v podobě notářského zápisu, notář uloží do uzavřené kovové skříně v kanceláři notáře. Pořizovateli závěti (nebo jeho zmocněnci) se z této závěti vydává opis, a to na podkladě plné moci s úředně ověřeným podpisem.

Závěť v jiné formě než je notářský zápis, pořizovatel uloží podle svého uvážení. Buď ji nechá u sebe, svěří do úschovy někomu jinému, nebo ji může svěřit do úschovy notáře. Se žádostí o úschovu závěti, se může pořizovatel obrátit na kteréhokoliv notáře na území České republiky. Úschova závěti je upravena v zákoně č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti, ve znění pozdějších předpisů. Notáři mohou mimo závěti uschovávat také jiné listiny a peníze. S ohledem na význam závěti, jsou na její úschovu kladeny přísnější požadavky, než je tomu u jiných listin. Např. jiné listiny jsou k úschově přijímány pro jejich vydání dalším osobám, se závětí tak nakládat nelze. Notář může se závětí, kterou má v úschově, manipulovat pouze v souladu s notářským řádem (§§ 82, 83, 84).

Notářské úschovy jsou jednou ze základních činností vymezených v notářském řádu.

Úschovu závěti tvoří tři základní úkony, kterými jsou : přijetí do úschovy, samotná úschova a vydání z úschovy, kdy tyto činnosti na sebe navazují. Vlastní úschova závěti je úkon dlouhodobý; doba jeho trvání je neurčená předem, neboť trvá do smrti zůstavitele, nerozhodne-li se pořizovatel závěti o zrušení její úschovy. Pokud by se závěť z úschovy vydávala, stalo by se tak do rukou pořizovatele (nebo jeho zmocněnce). Závěť se však obvykle použije až v řízení o dědictví.

Notář je povinen poučit osobu žádající o úschovu závěti o náležitostech a formách závěti. Zjistí-li notář nedostatky při zkoumání platnosti předložené závěti, na tyto nedostatky upozorní. Pokud i přes upozornění na závady, žadatel trvá na úschově, notář nesmí odmítnout přijetí závěti do úschovy. Ve vlastním zájmu však notář musí zapsat do protokolu podrobně všechny zjištěné vady závěti s tím, že s nimi byl žadatel o úschovu seznámen a výslovně

upozorněn na následky v dědickém řízení. Tak se notář zbaví odpovědnosti za škodu spojenou s případnou neplatností závěti. V případě, že by notář odmítl závěť pro vady přijmout do úschovy, závěť by nemohl posoudit soud v dědickém řízení a notář by tak soud předešel v posouzení závěti, ač takovou pravomoc v tomto momentě, nemá. Je-li závěť se žádostí o přijetí do úschovy doručena notáři poštou, notář o jejím přijetí do úschovy, sepíše protokol. Tento protokol – stejnopis (pokud žádost se závětí má všechny potřebné údaje), notář zašle žadateli. Nemá-li žádost a závěť všechny náležitosti pro sepsání protokolu, notář vyzve žadatele o jejich doplnění, a to s upozorněním, že pokud údaje nedoplní, listinu mu vrátí.

Přijme-li notář závěť do úschovy, musí postupovat stejně jako při sepsání závěti formou notářského zápisu. Prostřednictvím elektronického přenosu dat zapíše, a to do Centrální evidence závětí, údaje o závěti a jejím pořizovateli. Postup při vedení, správě a provozu Centrální evidence závětí stanoví předpis přijatý sněmem Notářské komory České republiky. V zájmu nejvyšší diskrétnosti, má za života pořizovatele přístup k údajům závěti, pouze notář a Notářská komora České republiky. Sdělování údajů z Centrální evidence závětí je působností uvedené komory, která má povinnost sdělit soudu (jinému orgánu v postavení soudního komisaře) pověřenému úkony v dědickém řízení, na žádost, zda je závěť evidována a u koho je uložena. Závěť zůstává v úschově až do smrti jejího pořizovatele, což však neplatí bezvýhradně. Závěť může být vydána pouze pořizovateli (nebo jeho zástupci se zvláštní plnou mocí k převzetí závěti; podpis na plné moci musí být úředně ověřen). O vydání závěti je sepsán protokol. Vydáním závěti končí výkon úschovy závěti, notář provede také výmaz všech údajů o této závěti.

6.7. Zrušení závěti.

Odvolání (zrušení) závěti je jedním z projevů testamentární volnosti zůstavitele. Vůle zůstavitele vyjádřená v závěti, není za jeho života spojována s právními následky a uplatní se až po jeho smrti. Pořizovatel závěti může zrušit závěť až do své smrti. Práva zrušit závěť se nemůže vzdát.

Způsoby zrušení závěti jsou tři následující.

1) Zřízení nové pozdější závěti, které souvisí se změnou osobních a majetkových poměrů pořizovatele závěti. Nová závěť už pouze tím, že je pozdějšího data, nahrazuje dříve zřízenou závěť.

Platná právní úprava nevyžaduje u nové závěti stejnou formu, jakou měla závěť starší, musí však být platná. Pro určení časové posloupnosti u závětí je rozhodné datum v nich

uvedené, tzn. datum jejich podpisu pořizovatelem. Stejnou právní účinnost jako nová závěť, může mít také nová (tzn. pozdější) listina o vydědění.

2) Odvolání závěti je dalším způsobem jejího zrušení. Jedná se o výslovný projev vůle zůstavitele, který má náležitosti předepsané pro zřízení závěti. Tímto volním jednáním zůstavitel dříve pořízenou závěť výslovně odvolává, aniž by pořizoval novou závěť.

3) Zničení listiny (např. roztrháním), na které je závěť napsána, je třetím a nejjednodušším způsobem zrušení závěti (roztrhat závěť může pouze sám pořizovatel, nikoliv jiná osoba). Zničení závěti přichází v úvahu jen u závěti, která nebyla pořízena ve formě notářského zápisu, má-li pořizovatel závěť u sebe. Závěť ve formě notářského zápisu je uložena u notáře, který ji sepsal, nemůže být nikomu vydána a také zničena. Zrušení závěti pořízené ve formě notářského zápisu, je možné buď zřízením nové závěti nebo odvoláním původní závěti.

Zničení závěti musí být úmyslné, nikoliv např. omylem pořizovatele. V případě, že závěť byla zničena neopatrností pořizovatele nebo třetí osobou, závěť se neruší. Důvodem je chybějící projev vůle pořizovatele závěti směřující k následkům spojeným se zrušením závěti.

6.8. Listina o odvolání závěti.

Samostatným druhem pořízení pro případ smrti je listina o odvolání závěti. Zůstavitel tak v písemné formě projevuje svou vůli zrušit dřívější závěť (nebo také všechny závěti).

Občanský zákoník o tomto pořízení jako o „listině o odvolání závěti“ nehovoří, nicméně obdobně jako notářský řád také občanský soudní řád (§ 175c) rozlišuje mezi závětí, listinou o vydědění a listinou o odvolání těchto úkonů a pro všechna tato pořízení používá zkratku „závěť“.

Listina o odvolání závěti se v praxi spojuje s novou závětí, a to na jedné listině. Zůstavitel však nemusí pořizovat novou závěť, pokud starší výslovně odvolá, např. v dikci: „Odvolávám svou závěť ze dne 15.3.2010“ a připojí datum s podpisem. Tento úkon má následek dědění ze zákona, jakoby žádná závěť nebyla pořízena.

Řešení případů spojených s odvoláním závěti v praxi, osvětluje judikatura (Usnesení Krajského soud v Brně ze dne 26. července 1999, sp. zn. 18 Co 385/98), cit. : „Platná závěť pozdější zrušuje závěť předcházející, pokud vedle ní nemůže obstát, již okamžikem, kdy byla zřízena. Na skutečnost, že závěť předcházející byla zrušena závětí pozdější, nemá žádný vliv, zda pozdější závěť existovala ještě v okamžiku smrti zůstavitele, nebo zda ji zůstavitel ještě za svého života odvolal, zrušil další závětí nebo zničil listinu, na níž byla závěť sepsána.

Odvoláním, zrušením či zničením pozdější závěti, nedojde k obnovení závěti předcházející“.[80)]

7. Odúmrť.

Stát může nabýt majetek z dědictví (nebo jeho část), a to jako dědic ze závěti, nebo při tzv. „odúmrti“ (lat. caducum) Jedná se o případ, kdy dědictví nenabyl žádný dědic. Odúmrtí se dědictví stává, když zůstavitel nezanechal závěť ani zákonného dědice, zanechal neplatnou závěť a nemá zákonné dědice, nemá zákonné dědice a závětní dědic např. dědictví odmítl, nezanechal závěť a zákonní dědicové dědictví nenabyli. Odúmrť může být úplná nebo částečná (např. zůstavitel pořídil platnou závěť pouze o části svého majetku a nemá žádného zákonného dědice; dalším případem je stav, kdy některý ze závětních dědiců dědictví nenabude a zákonní dědicové nejsou). Majetek „bez pána“ přechází na stát, který má sice stejné povinnosti jako dědic, pokud jde o odpovědnost za dluhy tížící dědictví, odpovědnosti za tyto dluhy se však nemůže zbavit tím, že dědictví odmítne. Stát odpovídá za dluhy pouze do výše hodnoty nabytého majetku, nemá však právo dědictví odmítnout. Zatímco na návrh dědice je možné nařídit likvidaci dědictví pouze tehdy, když je dědictví předluženo, na návrh státu lze nařídit likvidaci také nepředluženého dědictví. Jedná se o stav, kdy peníze z dědictví nestačí k úhradě peněžitých dluhů zůstavitele a věřitelé odmítají převzít na úhradu své pohledávky věc z dědictví, byť hodnotou odpovídá výši pohledávky (rozdíl v nařízení likvidace dědictví na návrh státu, má svůj význam jako opatření sledující odstranění případných nepříznivých následků, které by pro stát mohlo mít připadnutí majetku podle § 462 občanského zákoníku).

Odúmrť nepřechází na stát proto, aby se stát „obohatil“ majetkem zůstavitele. Odúmrť je vlastně poslední možností řešení majetku „bez pána“. Důvodem tohoto majetkového přechodu je existence určitých zákonných skutečností, které nabytí majetku odúmrtí vyvolaly. Tento případ nabytí majetku státem je odlišný od stavu, kdy osoba dědice je poplatníkem dědické daně, která má fiskální funkci, neboť plyne do rozpočtu státu.

8. Potvrzení dědictví a vypořádání dědiců; započtení darů.

Přes skutečnost, že k nabytí dědictví dochází smrtí zůstavitele, je tento přechod spojen se zásahem soudu. Nabytí dědictví musí být soudem potvrzeno, tzn. musí být určeno, kdo je dědicem a v jakém rozsahu dědí. Od 1. ledna 1993 patří rozhodování v této otázce soudu, který může pověřit notáře, aby jako soudní komisař, vykonal úkony v dědickém řízení.

[80)] Viz odkaz 1), str. 101.

Vydání usnesení o potvrzení nabytí dědictví nebo o schválení dohody o vypořádání dědictví, musí předcházet šetření zaměřené na zjištění, že zákonem požadované předpoklady pro nabytí dědictví, byly dědicem splněny. V období mezi nabytím dědictví a potvrzením nabytí dědictví, jsou z právních úkonů týkajících se zanechaného majetku, společně a nerozdílně povinni a oprávněni všichni dědicové, kteří dědictví neodmítli, a to vůči jiným osobám. Dědický podíl určuje míru toho, jak se dědicové navzájem podílejí na právech a povinnostech týkajících se majetkových práv z dědictví.

Potvrzení o nabytí dědictví je uplatněno v případě, že dědictví připadá pouze jedinému dědicovi (nebo, že dědictví „bez pána" připadlo jako odúmrť státu). V případě, že je dědiců více, dává zákon přednost tomu, aby se vzájemně vypořádali dohodou. Soud takovou dohodu schválí, neodporuje-li zákonu nebo dobrým mravům.

Dohodu o vypořádání dědictví lze uzavřít pouze v rámci dědického řízení. Tato dohoda se musí týkat všeho majetku patřícího do dědictví, podle soupisu aktiv a pasiv. Pokud uzavírá dohodu o vypořádání dědictví zákonný zástupce za účastníka nezpůsobilého k právním úkonům, musí mít souhlas soudu péče o nezletilé, v opačném případě nelze v řízení rozhodnout usnesením o schválení dohody, a to neodporuje-li zákonu nebo dobrým mravům. Proti usnesení, které schvaluje dohodu o vypořádání dědictví, se lze odvolat, neboť „ …rozhodnutí, kterým se schvaluje dohoda o vypořádání dědictví, nemá povahu rozhodnutí o schválení smíru, proti kterému by odvolání nebylo přípustné (§ 202 odst. 2 písm. h) o.s.ř." a „ … při schvalování dohody o vypořádání dědictví nemá význam okolnost, zda a jaký majetek obdrží některý z dědiců bezplatně od zůstavitele za jeho života mimo obvyklá darování" (Usnesení Městského soudu v Praze č.j. 24 Co 106/94-99 z 31.5.1994; AN č. 3/1995, s. 69 an.).[81)]

Pokud má dědic zanechaného majetku podle dohody o vypořádání dědictví uspokojit ustupující dědice výplatou jejich dědických podílů v penězích, musí dohoda uvádět také splatnost takových pohledávek.

Před vydáním potvrzení o nabytí dědictví, lze určit dědické podíly, a to v návaznosti na darování některému dědici (dědicům) za života zůstavitele. K započtení darů je vyhrazeno řízení o dědictví s tím, že po pravomocném skončení projednání dědictví, nelze možnosti zápočtu již využít.

[81)] Viz odkaz 27), str. 115 – 116.

Mezi obsahové náležitosti potvrzení o nabytí dědictví nepatří podrobný přehled položek, ze kterých sestává zanechaný majetek, připadající jednomu dědici (více dědicům), státu v podobě odúmrti, a to podle velikosti jejich dědických podílů. Do tohoto usnesení se však uvádí nemovitosti podle údajů a předpisů katastru nemovitostí, neboť pravomocné rozhodnutí je podkladem pro vyznačení změny v uvedené evidenci.

9. Ochrana oprávněného dědice.

V případě, že se po projednání dědictví zjistí, že oprávněným dědicem je někdo jiný, je povinen ten, kdo dědictví nabyl, vydat oprávněnému dědici majetek, a to podle zásad o neoprávněném majetkovém prospěchu (aby neměl majetkový prospěch na újmu pravého dědice). Postup při vydání takto neoprávněně nabytého majetku, je uveden v občanském zákoníku v úpravě bezdůvodného obohacení (§ 451 an.). „Nepravým dědicem je osoba, která podle rozhodnutí o dědictví nabyla majetek zůstavitele, ačkoliv podle dědického práva jej neměla nabýt buď vůbec, nebo v takovém rozsahu, v jakém jej nabyla“. (Usnesení Nejvyššího soudu z 8.10.2001, sp. zn. 22 Cdo 1206/2001; AN č. 1/2002, s. 22 an.)[82)] V případě, že nepravý dědic nevěděl (nebo nemohl vědět), že je oprávněným dědicem někdo jiný, má nárok na úhradu nákladů vynaložených na majetek z dědictví, taktéž na jeho údržbu a zhodnocení a na užitky z dědictví. V případě opačném, nepravý dědic musí užitky vydat oprávněnému dědici; nárok na náhradu nákladů se zužuje jenom na nutné náklady.

Platná právní úprava v občanském zákoníku zajišťuje ochranu nabyvateli majetku od nepravého dědice, která spočívá v tom, že uvedený nabyvatel nemusí majetek vydat, a to pokud majetek nabyl v dobré víře (v případě, že věděl či mohl vědět, že majetek zůstavitele měl nabýt jiný dědic, neměl by tuto zákonnou ochranu), nebo dědictví bylo nepravému dědici potvrzeno soudem.

Domáhat se majetku z dědictví lze až dnem následujícím po právní moci rozhodnutí, kterým bylo ukončeno projednání dědictví. Od uvedeného dne začíná běžet tříletá promlčecí lhůta k podání žaloby ve věci práva na vydání dědictví. V rámci řízení o vydání dědictví, musí žaloba prokázat, že ke dni smrti zůstavitele splňoval žalobce podmínky pro nabytí dědictví, tzn. způsobilost být dědicem, neboli dědický titul ze zákona nebo ze závěti.

Místní příslušnost okresního (obvodního) soudu k podání dědické žaloby oprávněným dědicem, se řídí podle obecného soudu žalované osoby. Žaloba je na místě až po pravomocném skončení dědického řízení.

[82)] Dtto viz odkaz 27), str. 118.

10. Správce dědictví, listina o správě dědictví.

Od roku 2005 (viz zákon č. 554/2004 Sb., účinnost dnem l.1.2005) může správce dědictví ustanovit rozhodnutím soud (správce dědictví má povinnost ujmout se výkonu své funkce dnem následujícím po dni doručení usnesení soudu, pokud něm není uveden pozdější den). Správce dědictví muže ustanovit také sám zůstavitel (správce dědictví by měl být ve funkci hned na samém počátku dědického řízení). Může se tak stát za života zůstavitele tzv. listinou o ustanovení správce dědictví, ve které zůstavitel určí osobu správce dědictví a rozsah majetku patřícího do správy. Zde bych chtěla upozornit, že možnost určení správce dědictví samotným zůstavitelem ještě za života, je významný rozdíl ve srovnání s funkcí soudního komisaře; laická veřejnost oba instituty v praxi často ztotožňuje.

Správce dědictví je zařazen do hmotněprávního předpisu, právní úprava správce dědictví je zachována také v procesním předpisu Soud může ustanovit správce dědictví usnesením, a to také bez návrhu, když zůstavitel nezanechal listinu o správě dědictví, kde by tuto osobu určil jako oprávněnou spravovat majetek patřící do dědictví (nebo zůstavitel zanechal takovou listinu, ale správce dědictví je oprávněn ke správě majetku pouze částečně). Soud ustanoví správce dědictví také v případě, že osoba v této funkci ustanovená zůstavitelem nebo soudem zemřela (nebo byla zbavena nebo omezena ve způsobilosti k právním úkonům či soudem zproštěna této funkce).

Správce dědictví je důvěryhodná osoba, která po smrti zůstavitele až do skončení dědického řízení vykonává správu majetku zůstavitele s tím, že zajistí, aby se tento majetek v nezmenšeném rozsahu dostal zákonným (nebo závětním) dědicům. Jedná se mnohdy o značné jmění zahrnující také např. podnik, jehož provoz je nutné zachovat také po smrti zůstavitele. V českém právním řádu existují dva druhy správců dědictví. Je to správce ustanovený zůstavitelem (listinou o ustanovení správce dědictví, § 480d ObčZ) a správce dědictví ustanovený soudem v dědickém řízení (§ 175f OSŘ). Existence správce dědictví umožňuje urychlit dědické řízení, zejména v případě, že dědictví představuje velký majetek a lze proto očekávat komplikované řízení z důvodu protichůdných zájmů dědiců. Každý správce dědictví je povinen svou funkci vykonávat „s péčí řádného hospodáře. Správce dědictví ustanovený zůstavitelem, je ustanoven podle práva hmotného; správce dědictví určený soudem, který vede dědické řízení, je stanoven do funkce podle práva procesního. Správcem dědictví může být fyzická osoba, právnická osoba a výjimečně také stát (pokud mu má dědictví připadnout jako odúmrť podle § 462 ObčZ). Nejčastěji je však správcem dědictví

ustanovena fyzická osoba. Je-li ustanovena zůstavitelem, jedná se často o osobu z okruhu dědiců. Musí mít způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu a s ustanovením do uvedené funkce musí souhlasit (neboť má odpovědnost vůči dědicům a soudu). Zmíněný souhlas s uvedením do této funkce, musí projevit rovněž právnická osoba.

Tím, že správce dědictví vysloví souhlas s výkonem této funkce, bere na sebe odpovědnost vůči dědicům a soudu. Dědicům musí podat konečnou zprávu o své činnosti, prostřednictvím soudu (po skončení projednání dědictví). Soudu má povinnost nejméně dvakrát ročně podávat zprávu o své činnosti. Soud však může, a to s přihlédnutím k charakteru spravovaného majetku, rozhodnout o častějších zprávách.

Správce dědictví nevystupuje ani jménem dědiců či jménem majetku tvořícího dědictví. Tato osoba provádí úkony spojené se správou dědictví vlastním jménem, je sám legitimován ve sporech o majetku, který spravuje. Má nárok na odměnu a náhradu hotových výdajů, tento svůj nárok musí vyúčtovat v konečné zprávě

V případě listiny o ustanovení správce dědictví, jakékoliv podmínky k ní připojené, nemají právní následky. Ke zrušení tohoto dokladu může dojít odvoláním osobou zůstavitele, pořízením novější listiny, která vedle starší listiny, nemůže obstát, odvoláním souhlasu správce s ustanovením do této funkce a jeho smrtí. Platná právní úprava umožňuje pořizovateli za jeho života, odvolat souhlas s ustanovením správce dědictví, a to formou notářského zápisu.

Správce dědictví ustanovený zůstavitelem, se musí ujmout své funkce hned, jak se dozví o úmrtí zůstavitele. V zájmu usnadnění průběhu dědického řízení, má správce dědictví povinnost vyrozumět soud, který vede dědické řízení, že se ujal své funkce (toto oznámení je v souladu s § 175 OSŘ).

Institut, kterým je listina o správě dědictví, zahrnuje v sobě listinu o ustanovení správce dědictví, listinu o odvolání ustanovení správce dědictví a listinu o odvolání souhlasu s ustanovením do funkce správce dědictví. V období před účinností jmenovaného zákona (tj. do konce roku 2004, citovaný zákon nabyl účinnosti dnem 1. ledna 2005), správa dědictví (v době od smrti zůstavitele do doby pravomocného skončení dědického řízení) náležela vždy výlučně dědicům zůstavitele. Výjimečně (např. z důvodu obecného zájmu) mohl zasáhnout do správy soud, a to ustanovením správce dědictví v podobě neodkladného opatření.

V případě listiny o ustanovení správce dědictví platí analogický evidenční postup jako u závětí ve formě notářského zápisu. Centrální evidence závětí uvádí údaje o listinách o

správě dědictví (o pořizovateli, o správci dědictví; rozsah oprávnění správce dědictví však není předmětem evidence, lze ho zjistit pouze z obsahu listiny).

Listina o správě dědictví je uložena ve sbírce notářských zápisů notáře, který ji sepsal. Za života pořizovatele lze vydal pouze prostý opis o správě dědictví, a to jen pořizovateli nebo správci dědictví (nebo zmocněnci s ověřenou plnou mocí). Po smrti zůstavitele mohou dědicové zpochybnit platnost listiny o ustanovení správce dědictví, a to podáním žaloby (žaloba určovací).

Možnost ustanovení správce dědictví je výrazem posílení pořizovací volnosti zůstavitele, který ještě za svého života může určit důvěryhodnou osobu. Tato osoba po jeho smrti zajistí nakládání s majetkem v souladu s vůlí zůstavitele. V praxi se však přesto tento institut využívá spíše sporadicky.

11. Problematika dědění ve vybraných případech z praxe

I. Veřejnost téměř neví, že zákon o stavebním spoření má svou vlastní autonomní úpravu dědění práv a povinností v oblasti stavebního spoření. Každý by však měl být informován o osudu svého stavebního spoření pro případ smrti. Jsou zde možné tři situace, které mohou nastat v souvislosti s děděním práv a povinností spojených se stavebním spořením. Zákon o stavebním spoření (zákon č. 96/1993 Sb., ve znění pozdějších předpisů) má v ustanovení § 8 vlastní (autonomní) úpravu postupu při dědění práv a povinností ze stavebního spoření. Obecná úprava obsažená v občanském zákoníku, se tedy v případě stavebního spoření nepoužije. Úprava dědění práv a povinností ze stavebního spoření obsažená v zákoně o stavebním spoření, má přednost také před případnou závětí, která s ní není v souladu. Úpravu obsaženou v § 8 zákona o stavební spoření, nemůže zůstavitel ve své závěti obejít či vyloučit. Takové ustanovení závěti, tzn. v nesouladu s ustanovením zákona o stavebním spoření, by bylo v této části neplatné, a to pro rozpor se zákonem; při dědickém řízení by se k němu nepřihlíželo.

Předmětem dědictví není stavební spoření jako takové, ale práva povinnosti vyplývající ze stavebního spoření. Těmi základními právy jsou vlastnické právo ke vkladu vzniklému úsporami včetně úroků, při splnění zákonných podmínek, pak právo na příspěvek fyzické osobě – tzv. státní podpora, právo na poskytnutí úvěru a právo na vrácení vkladu po vypovězení smlouvy. Povinnostmi jsou zejména : povinnost spořit dohodnutou částku, použít poskytnutý úvěr ke stanovenému účelu.

První situací je případ, kdy účastník stavebního spoření zemřel a zanechal manžela. V takovém případě stanoví § 8 odst. 1 zákona o stavební spoření, že úmrtím účastníka stavebního spoření, přecházejí práva a povinnosti ze stavebního spoření na pozůstalého manžela, k čemuž soud přihlédne při dědickém řízení. V tomto případě se práva a povinnosti ze stavebního řízení nestávají součástí dědického řízení a automaticky ze zákona přecházejí, a to dnem smrti zůstavitele, na manžela. Druhou situací je případ, kdy účastník stavebního spoření nezanechal manžela. Za takového stavu jsou práva a povinnosti ze stavebního spoření předmětem dědického řízení, a to pouze v případě, dohodnou-li se v dohodě dědicové o vypořádání dědictví, že práva a povinnosti ze stavebního spoření převezme jeden z nich. Citovanou právní úpravou se brání nežádoucí situaci, kdy by se účastníkem jednoho stavebního spoření stalo více osob. Dohoda o vypořádání dědictví podléhá schválení soudu. Pokud např. obsahuje ujednání o tom, že práva a povinnosti ze stavebního spoření převezmou dva dědicové, pak soud takovou dohodu neschválí pro rozpor se zákonem. Tak může v souvislosti s děděním stavebního spoření nastat třetí situace, a to když se zůstavitelovi dědici nedohodnou, který z nich převezme práva a povinnosti ze stavebního řízení. Nedojde-li mezi dědici k dohodě, smlouva o stavebním spoření zaniká ke dni smrti zůstavitele a v dědickém řízení se vypořádává pouze uspořená částka, včetně úroků a poměrné částky státní podpory, a to ke dni úmrtí účastníka stavebního spoření. Jiné způsoby dědění nebo přechodu práv a povinností ze stavebního spoření, než výše uvedené případy podle současné právní úpravy nemohou nastat.

Osoba, která práva a povinnosti ze stavebního spoření převezme (nebo na ni přejdou), je ze smlouvy zavázána a oprávněna ve stejném rozsahu jako zůstavitel. Znamená to, že může dál spořit a pokud není sama účastníkem jiného stavebního spoření, tak může čerpat na tuto smlouvu státní podporu v příslušné výši; samozřejmě na konci spořícího cyklu po dosažení cílové částky, si může v souladu se smlouvou vzít příp. také úvěr ze stavebního spoření. Takováto osoba může smlouvu o stavebním spoření vypovědět a nechat si vyplatit naspořenou částku spolu s úroky.

II. V případě, že občan potřebuje vypracovat smlouvu, je rozumné se obrátit na právníka, tzn. advokátní nikoliv realitní kancelář, což veřejnost často podceňuje. Uvedené doporučení platí zejména pokud chce dědic v řadě nepřímé (zdědí-li pozemek), nemovitost prodat bezprostředně po skončení dědického řízení. Získá-li tento občan pozemek jako dědictví (nebo dar), musí jej mít minimálně pět let ve vlastnictví. Prodá-li předmětnou nemovitost

dřív, platí z ní daň z příjmu fyzických osob; toto se netýká dědiců v řadě přímé. Na tyto skutečnosti nemusí realitní kancelář klienta upozornit, pokud nespolupracuje s právníky.

B. ŘÍZENÍ O DĚDICTVÍ

12. Pojem a funkce řízení o dědictví.

Stát prostřednictvím soudu (pověřeného notáře) kvalifikovaným způsobem zajišťuje právní nástupce zemřelé osoby, zjišťuje rozsah jejího majetku a dluhů, činí potřebná opatření a své závěry vyjadřuje v rozhodnutí, které je veřejnou listinou. Dědické řízení je zvláštním druhem občanskoprávního řízení, které se od jiných občanskosprávních řízení liší m.j. uplatněním „zásady neveřejnosti“. Soud zahájí také dědické řízení také bez návrhu, jakmile se dozví, že fyzická osoba zemřela (nebo byla prohlášena za mrtvou).

V období let 1955 – 1992 bylo zvláštním orgánem státní notářství, od 1. ledna 1993 byla pravomoc v dědických věcech svěřena soudu. Vzhledem k tomu, že notáři mají zkušenosti s dědickým řízením, byl do naší právní úpravy začleněn institut tzv. „soudního komisariátu“ (tzn. soud pověří notáře, aby jako soudní komisař za odměnu provedl úkony v dědickém řízení).

Dědické řízení má dvě základní funkce, jak je zdůrazňováno v příslušné odborné literatuře. První z nich je funkce „legitimační“, která sleduje zjištění dědiců jako právních nástupců zůstavitele. Je to funkce významná a nezastupitelná, neboť okruh dědiců je v dědickém řízení zásadně zjišťován s konečnou platností. Druhou funkcí je funkce „majetková“, která je méně významná a spolehlivá. V rámci dědického řízení je zjišťován majetek a dluhy zůstavitele, avšak toto zjišťování není vždy konečné, správné a úplné. S tímto stavem počítá také právní úprava, která např. umožňuje dodatečné projednání dědictví, pokud se po pravomocném skončení dědického řízení objeví další majetek zůstavitele.

13. Prameny právní úpravy řízení o dědictví.

Stěžejním pramenem právní úpravy dědického řízení je zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů. Tento právní předpis obsahuje části „Řízení v prvním stupni“ a „Zvláštní ustanovení“. Úpravou dědického řízení se zabývá podrobněji vyhláška č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy. Dědickým řízením a činnostmi notáře jako soudního komisaře se zabývá příslušná instrukce Ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává Vnitřní kancelářský řád pro okresní, krajské soudy a vrchní soudy. Významným pramenem právní úpravy je také zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád, ve znění pozdějších předpisů), který stanoví, že notář v rámci

další činnosti, vykonává také jinou činnost, stanoví-li tak zvláštní zákon. Tímto zvláštním zákonem je míněn občanský soudní řád, podle kterého notář vykonává činnost soudního komisaře, zjišťuje stav a obsah závěti, kterou má v úschově, může být ustanoven také správcem dědictví, pokud v dědickém řízení nepůsobí jako soudní komisař. S dědickým řízením je spojena také oblast daňová, a to zejména zákon č. 357/1992 Sb., o dani dědické, dani darovací a daní z převodu nemovitostí, ve znění pozdějších předpisů. Dalším předpisem je zákon č. 337/1992 Sb., o správě daní a poplatků, ve znění pozdějších předpisů. V případě, že se v dědickém řízení vyskytne cizí prvek, zejména, když zůstavitel je český státní občan, dědictví leží na území České republiky a mezi dědici je cizinec, je český státní občan a dědictví leží v cizině, je cizinec a dědictví leží na území České republiky, základním vnitrostátním právním předpisem, který upravuje otázky vznikající příp. v oblasti mezinárodních vztahů soukromého práva, je zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, ve znění pozdějších předpisů.[83)] Tento zákon obsahuje tzv. kolizní normy, které se však použijí pouze v případě, že mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána, nestanoví něco jiného. V dědickém právu je významným pramenem práva občanský zákoník (zákon č. 40/1964 Sb., ve znění pozdějších předpisů), neboť hmotněprávní a procesněprávní ustanovení jsou provázána (viz např. § 468 ObčZ, kdy dědice neznámého pobytu, soud o jeho dědickém právu vyrozumí vyhláškou se stanovením lhůty, ve které má dát o sobě vědět). V oblasti dědického řízení došlo v devadesátých letech 20. století k významným legislativním změnám (např. zákon č. 264/1992 Sb., který nabyl účinnosti dnem 1. ledna 1993, zrušil notářský řád a tím také instituci státního notářství, zákon č. 263/1992 svěřil dědické řízení opět soudům a zavedl instituci „soudního komisaře“, jehož soud pověřuje úkony v dědickém řízení.

14. Pravomoc soudů v řízení o dědictví.

Dědické řízení patří do pravomoci soudů České republiky. Soudy pověřují notáře, aby jako soudní komisaři provedli úkony v dědickém řízení. Pravomoc soudů České republiky však není jednoznačná ve věci dědictví s cizím (mezinárodním) prvkem. S touto skutečností se soudy (soudní komisaři) setkávají v praxi často, neboť tento stav souvisí nejenom s uvolněním hranic, s volným pohybem osob, zboží, služeb, ale také se začleněním České republiky do Evropské unie. V případě, že se v dědickém řízení bude vyskytovat cizí prvek, musí soud (soudní komisař) posoudit, zda české soudy mají pravomoc projednávat toto

[83)] Srv. Špoková, E.: Dědictví s cizím prvkem. AD NOTAM, 2003, č. 3, str. 57.

dědictví. Stěžejním hlediskem pro posouzení pravomoci soudu v dědickém řízení s mezinárodním prvkem, je státní občanství zůstavitele. Toto zjišťování však nemusí být jednoduché, neboť osoby mohou mít dvojí (nebo víceré) občanství. Pokud měl zůstavitel v době smrti dvojí občanství, a to jedno české, je rozhodné státní občanství poslední. Osoba, která v době smrti nemá příslušnost žádného státu (nebo její příslušnost nelze zjistit), hledí se na ni jako na příslušníka státu, kde měl v době smrti bydliště (nebo pobyt); nelze-li zjistit ani to, postup je takový, jakoby šlo o českého občana. Zvýšený počet dědických řízení s cizím prvkem způsobilo také rozdělení České a Slovenské federativní republiky na dva samostatné státy. Pravomoc soudů České republiky k dědickému řízení s cizím prvkem, vyplývá z mezinárodních smluv, kterými je Česká republika vázána. V případě, že tyto smlouvy nejsou, právní úprava pravomoci soudů k projednávání dědictví s cizím prvkem, je obsažena v zákoně č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, ve znění pozdějších předpisů.

Dědictvím s cizím prvkem je dědictví po zemřelé fyzické osobě, která nebyla v době smrti českým občanem. Takovým dědictvím je také dědictví, které se byť částečně, nachází v cizině. Pokud byl zůstavitel v době své smrti českých občanem a dědictví se nachází pouze v České republice, nejedná se o dědictví s mezinárodním prvkem, a to ani tehdy, když by některý z dědiců (nebo jiných účastníků) řízení, byl občanem cizího státu, měl v cizině trvalé bydliště nebo se tam zdržoval. Zákon č. 97/1963 Sb. obsahuje kolizní normy mezinárodního práva soukromého a procesního, který se použije, pokud nestanoví něco jiného mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána. Podrobnosti postupu v řízení s cizím prvkem, jsou obsaženy v příslušné instrukci Ministerstva spravedlnosti.[84)]

Pravomoc soudů v České republice v dědických věcech upravuje zákon č. 97/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů (dále ZMPSaP); upravuje pravomoc ve věcech dědictví po českém občanovi, jehož majetek se nachází v cizině, řeší pravomoc při projednávání dědictví po cizinci, jehož majetek se nachází v České republice. Cizí prvek v dědickém řízení se může vyskytnout v případě, kdy

- zůstavitel je český občan s majetkem na území České republiky; zde je vždy pravomocný český soud, a to také tehdy, budou-li všichni dědicové cizinci (nejedná se o dědictví s cizím prvkem),

[84)] Instrukce Ministerstva spravedlnosti ze dne 30. dubna 2004, č.j. 56/2004-MO-J (srv. odkaz 1), str. 125.

- zůstavitel je český občan s majetkem zcela nebo částečně v cizině; český soud projedná toto dědictví jen, pokud se např. majetek v cizině vydává českým orgánům (nebo cizí stát přiznává právní následky takovým rozhodnutím českých justičních orgánů),
- zůstavitel je cizí občan s majetkem na území České republiky; český soud projedná dědictví po tomto zůstaviteli takto :
  = pokaždé, pokud se nemovitost nachází v České republice,
  = nejde-li o nemovitost, je pravomoc českého soudu dána, měl-li cizinec v České republice bydliště a žádá o to dědic, který se zde zdržuje,
  = pokud stát, jehož je zůstavitel občanem, ani nevydává dědictví občanů České republiky českým soudům, ani nepřiznává jejich rozhodnutím právní následky či cizí stát se odmítne dědictvím zabývat (nebo se nevyjádří).[85)]

V případě, že je zůstavitel cizinec a nejedná o žádnou z uvedených případů, česká justice se omezí jenom na provedení potřebných opatření ke zajištění majetku po cizinci.

Pokud český soud shledá, že jeho pravomoc pro projednání dědictví s cizím prvkem není dána, řízení zastaví pro nedostatek pravomoci (§ 104 OSŘ). Jakmile soud konstatuje svou pravomoc pro dané dědické řízení, měl by posoudit, jaké hmotné právo v dané věci použije. Bez ohledu na přítomnost cizího prvku v dědictví, se vždy aplikují české procesní předpisy. Cizinec má v řízení vedeném podle české procesní právní úpravy stejné postavení jako český občan.

Právní dědické poměry (např. důvody vydědění, vymezení rozsahu dědictví) se řídí právem státu, jehož občanem byl zůstavitel v době smrti. Způsobilost zřídit (nebo zrušit) závěť, účinky vůle a jejího projevu, řídí státem, jehož příslušníkem byl zůstavitel v době projevu vůle. Hraniční určovatel, a to státní příslušnost zůstavitele v době pořízení poslední vůle, lze vztáhnout také na institut vydědění. Forma závěti se řídí právem státu, jehož příslušníkem byl zůstavitel v době, kdy závěť učinil; totéž platí o formě zrušení závěti. Připadne-li státu dědictví „bez pána“ (odúmrť), nejedná se o dědické právo státu, ale o zvláštní způsob nabytí vlastnického práva státem, který nelze ztotožnit s děděním. V případě, že stát nabývá vlastnického práva odúmrtí v dědickém řízení s cizím prvkem, použije se české hmotné právo, na základě kolizních ustanovení. Věcná práva k nemovitostem a k věcem movitým se řídí právem místa, kde věc je. Vznik a zánik věcných práv k věcem movitým, se řídí právem místa, kde věc byla v době, kdy nastala rozhodná skutečnost. Dědické právní

[85)] Viz odkaz 83).

poměry se však až do okamžiku, kdy je konstatováno, že žádný dědic neexistuje, řídí právem státu, jehož státním občanem byl zůstavitel v době smrti.

Pokud soud (soudní komisař) dospěje k závěru, že v případě dědictví je třeba použít cizí hmotné právo, musí zjistit jeho obsah (postup podle ZMPSaP). O informaci může být požádáno Ministerstvo spravedlnosti (tento postup byl standardní do roku 1998, kdy se situace podstatně změnila). Dnem 25.9.1998 pro Českou republiku vstoupila v platnost Evropská úmluva o poskytování informací o cizím právu (zveřejněna pod č. 221/1998 Sb.), na základě které si smluvní strany poskytují informace o svém občanském a obchodním právu, o řízení v oblasti občanského a obchodního práva a o organizaci svého soudnictví. Jmenovaná úmluva umožňuje také získávat informace o aplikaci cizího hmotného práva ve státě původu (viz dále část „G“).

15. Věcná, funkční a místní příslušnost soudů v dědickém řízení.

Právní teorie rozlišuje příslušnost soudů věcnou, funkční a místní. Podle věcné příslušnosti jsou k řízení o dědictví v prvním stupni příslušné okresní soudy (nebo soudy jim rovnocenné, tj. obvodní soudy v Praze, Městský soud v Brně; § 9 OSŘ). Úprava funkční příslušnosti k odvolání stanoví, který soud rozhoduje o řádném opravném prostředku. O odvolání (jako o řádném opravném prostředku), a to proti rozhodnutí okresního soudu v řízení o dědictví, rozhodují (§ 10 OSŘ) krajské soudy (jim rovnocenným je Městský soud v Praze). O dovolání (jako o mimořádném opravném prostředku), a to proti rozhodnutí krajského soudu jako soudu odvolacího, rozhoduje Nejvyšší soud České republiky, jako jediný dovolací orgán (§ 10a OSŘ). Místní příslušnost je upravena v § 88 písm. k OSŘ. V dědickém řízení se jedná o tzv. zvláštní výlučnou místní příslušnost. V uvedeném řízení je místně příslušný soud, v jehož obvodu měl zůstavitel naposledy bydliště. Pokud neměl bydliště (nebo jeho bydliště nelze zjistit), je místně příslušný soud, v jehož obvodu měl zůstavitel naposled pobyt.; v případě, že takový soud není, je příslušný soud, v jehož obvodu se nachází zůstavitelův majetek (je-li několik takto příslušných soudů, je příslušný ten z nich, který jako první provedl v dědickém řízení úkon neboli „předstižení“)**.**[86)]

Místní příslušnost se v praxi nejčastěji odvozuje od posledního bydliště zůstavitele. Bydlištěm se rozumí faktické bydliště, tzn. místo, kde se zůstavitel skutečně zdržoval, a to s úmyslem tam trvale bydlet.

[86)] Srv. odkaz 1), str. 129.

Stanovení zákonné podmínky místní příslušnosti brání vedení řízení u několika soudů. Výjimka platí u neodkladných opatření a při ustanovení správce dědictví, což znamená, že vykonat neodkladná opatření a ustanovit správce dědictví může kterýkoliv soud v případě nebezpečí z prodlení.

Místní příslušnost zkoumá soud před zahájením jednání ve věci samé, rozhodl-li ve věci samé bez jednání, místní příslušnost zkoumá jen před vydáním rozhodnutí. Pokud je soud nepříslušný, postoupí věc po právní moci tohoto usnesení příslušnému soudu.

Místní příslušnost může být určena také rozhodnutím soudu z důvodu tzv. delegace. Občanský soud řád (§ 12) hovoří o přikázání věci jinému soudu; teorie rozeznává delegaci nutnou a delegaci vhodnou. Delegace nutná je stav, kdy věc musí být přikázána jinému soudu téhož stupně (důvodem je, že všichni soudci soudu místně příslušného jsou vyloučeni z projednání a rozhodnutí dané dědické věci). Delegace vhodná znamená přikázání věci jinému soudu téhož stupně, a to z důvodu vhodnosti (důvodem je potřeba rychlého, účinného a hospodárného průběhu řízení). K rozhodnutí o delegaci může dojít nejen na návrh účastníka, ale také bez návrhu, z iniciativy soudu, a to v průběhu celého řízení (v praxi se delegace provádí na počátku řízení).

16. Účastníci a další subjekty dědického řízení.

16.1. Účastníci řízení.

Účastníky dědického řízení určuje zákon (§ 94, § 175b OSŘ); jsou to osoby, které zákon za účastníky označuje :

- osoby, o nichž lze mít důvodně za to, že jsou dědici zůstavitele, pokud tyto osoby neexistují, stát,
- věřitel zůstavitele, pokud dojde k přenechání předluženého dědictví věřitelům na úhradu dluhů (nebo se vypořádává pohledávka věřitele a při likvidaci dědictví),
- vypravitel pohřbu (při zastavení řízení, když zůstavitel nezanechal majetek nebo jen majetek nepatrný, který soud může vydat osobě, jež vypravila pohřeb),
- navrhovatel (§ 94 OSŘ).

Účastníkem dědického řízení jsou osoby zákonných a závětních dědiců, nebo osoby dědiců s kumulací obou dědických titulů. Zatímco příbuzenství k zůstaviteli se dokazuje matričními dokumenty (také rozhodnutím soudu), vztah spolužijící osoby bývá v praxi předmětem náročného dokazování. Dědicové ze zákona jsou osoby, které zůstavitel v platné závěti za dědice povolal. Při zpochybnění dědického titulu (např. u spolužijící osoby), je třeba

s osobou jednat jako s účastníkem řízení, pokud nebude sporná otázka vyřešena soudem (§ 175k odst. 1 OSŘ). Osoba ztrácí postavení účastníka dědického řízení, pokud se zjistí, že jí nesvědčí žádný dědický titul; soud s ní přestane jednat (nevydává žádné rozhodnutí, že osoba přestala být účastníkem dědického řízení). V případě, že dědic neexistuje, je účastníkem dědického řízení stát, který dědictví nabývá jako odúmrť.

Z důvodů ochrany subjektivních práv a oprávněných zájmů, je účastníkem dědického řízení také věřitel, neboť výsledek tohoto řízení může ovlivnit jeho pohledávku k zůstaviteli. Předpokladem účasti věřitele v dědickém řízení je tedy existující pohledávka za zůstavitelem v době jeho smrti. Dědicové mohou s věřitelem uzavřít dohodu, že mu přenechají předlužené dědictví na úhradu dluhů; tato dohoda musí být schválena soudem, pokud však odporuje zákonu, soud ji neschválí. Nedojde-li k dohodě, soud nařídí likvidaci dědictví.

Osoba, která se postarala o pohřeb zůstavitele, je účastníkem dědického řízení ve dvou případech, a to zůstavitel žádný majetek nezanechal a soud řízení zastavil, zůstavitel zanechal majetek nepatrné hodnoty, soud jej vydal vypraviteli pohřbu a řízení zastavil (vypravitel pohřbu musí však souhlasit s vydáním nepatrného majetku; majetek jen proto, že vypravil pohřeb, převzít nemusí; nesouhlasí-li s vydáním tohoto majetku, nebude účastníkem dědického řízení).

Dědické řízení je zahajováno soudem bez návrhu, což je v praxi nejčastější. Tato praxe však nevylučuje zahájení řízení na návrh. V tom případě je účastníkem řízení také navrhovatel, a to do doby trvání skutečností, ze kterých navrhovatel odvozuje svůj hmotněprávní vztah k projednávané věci. Účastníky dědického řízení mohou být také osoby, o jejich právech nebo povinnostech má být v řízení jednáno (pozůstalý manžel mající se zůstavitelem majetek ve společném jmění manželů se účastní jen té části dědického řízení, ve které dochází k vypořádání společného jmění manželů).

16.2. Zastoupení účastníků řízení.

V občanském soudním řádu jsou obsaženy tři formy zastoupení. Zastoupení účastníků lze uskutečnit na základě zákona, na základě plné moci a na základě rozhodnutí soudu.

Fyzická osoba, která nemůže před soudem (nebo soudním komisařem) jednat samostatně pro nedostatek způsobilosti k právním úkonům, musí být zastoupena zástupcem. Nezletilá osoba je zastoupena zákonným zástupcem (rodič, osvojitel). Osoba zbavená způsobilosti k právním úkonům (nebo s omezenou způsobilostí), má soudem ustanoveného opatrovníka. V praxi jsou případy, kdy se zájmy zastupovaného a jeho zástupce střetávají

(např. oba jsou dědicové zůstavitele); v tomto případě osobě, která nemá potřebnou procesní způsobilost, soud rozhodnutím ustanoví tzv. kolizního opatrovníka.

Plnou moc lze udělit písemně (nebo ústně do protokolu). Podpis na plné moci musí být úředně ověřen, pokud o tom rozhodne předseda senátu (soudní komisař). Plná moc je buď tzv. procesní plná moc (ke všem úkonům v dědickém řízení), nebo tzv. prostá plná moc (pro určité úkony výslovně zde uvedené). Zvoleným zástupcem účastníka v dědickém řízení může být také advokát (nebo notář), který však není ve stejné věci pověřen jako soudní komisař. Adresátovi (notáři) lze udělit pouze procesní plnou moc. Na rozdíl od ostatních zvolených zástupců, kteří musí jednat osobně, advokát (notář) si může ustanovit dalšího zástupce. Podle zákona o advokacii, mohou na území České republiky poskytovat právní služby také tzv. „evropští advokáti“. Jednou z podmínek získání statutu evropského advokáta je, že tato fyzická osoba má ve svém domovském státě oprávnění poskytovat právní služby pod příslušným profesním označením.[87)]

K odmítnutí dědictví zástupcem dědice je nutná zvláštní plná moc, která zástupce k tomuto úkonu výslovně opravňuje. Plná moc zaniká nejpozději dnem právní moci rozhodnutí, kterým bylo dědické řízení skončeno (pokud z ní nevyplývá něco jiného nebo, pokud není udělena jen pro určité úkony).

V dědickém řízení existuje také zastoupení na základě rozhodnutí soudu. Zástupce ustanovený soudem má v dědickém řízení stejná práva a povinnosti jako zmocněnec zastupující na základě procesní plné moci. Soud ustanoví rozhodnutím zástupce např. osobě, která nemůže samostatně jednat před soudem (soudním komisařem) a není řádně zastoupena zákonným zástupcem.

16.3. Soudy.

Od 1. ledna 1993 náleží dědické řízení do pravomoci civilních soudů, kdy v prvním stupni jsou věcně příslušné okresní soudy (v Praze obvodní soudy, v Brně vykonává působnost okresního soudu Městský soud v Brně). V prvním stupni rozhoduje v dědickém řízení samosoudce. V odvolacím řízení, které se uskutečňuje před krajskými soudy (před Městským soudem v Praze), jedná a rozhoduje senát.

V dědickém řízení se na rozhodovací činnosti podílejí také další osoby (vyšší soudní úředníci, soudní tajemníci, justiční čekatelé), a to v souladu s příslušnými zvláštními právními

[87)] Srv. Sdělení Ministerstva spravedlnosti č. 121/2007 Sb.

předpisy. Přes skutečnost, že řízení o dědictví patří do pravomoci soudů, řadu úkonů v něm provádí notář jako soudní komisař.

16.4. Notáři jako soudní komisaři.

Postup v činnosti notáře upravuje zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti, ve znění pozdějších předpisů (notářský řád). Notářský řád neupravuje postup notáře jako soudního komisaře v dědickém řízení, pouze uvádí, že notář v rámci další činnosti vykonává také jinou činnost, pokud to stanoví zvláštní zákon, čímž je dána možnost využít odborné kvalifikace notáře. Uvedeným zvláštním zákonem, který stanoví jinou další činnost notáře je občanský soudní řád, který byl s účinností od 1.7.2009 novelizován zákonem č. 7/2009 Sb. Novela posílila pravomoc notáře jako soudního komisaře, a to z důvodu snížení přetíženosti soudů. Vzhledem k tomu, že se novela dotkla také zákona č. 358/1992 Sb., došlo k rozšíření činnosti notáře v dědickém řízení. Do výlučné pravomoci soudu patří žádost o poskytnutí právní pomoci v cizině, ustanovení správce dědictví, zrušení usnesení o dědictví při dodatečném zjištění, že zůstavitel žije (nebo bylo-li zrušeno jeho prohlášení za mrtvého) a vydání potvrzení o tom, že projednání dědictví nenáleží do pravomoci soudů České republiky.

Ostatní úkony patří do správy notáře, který shromažďuje a připravuje podklady pro rozhodnutí. „Zmíněná novela zavedla v notářském řádu Centrální evidenci manželských smluv (viz níže), v níž je podle § 75 odst. 2 jednacího řádu soudní komisař povinen provádět šetření vždy u zůstavitelů, u nichž v době smrti trvalo manželství, jinak jen odůvodňují-li potřebu zjišťování výsledky řízení. Vzhledem k tomu, že Centrální evidence manželských smluv byla zavedena s účinností od 1.7.2009, neprovádí se lustrace v centrální evidenci u těch zůstavitelů, kteří zemřeli do 30.6.2009 včetně.“[88)]. Zásadní je pravomoc notáře vydávat rozhodnutí, což vyplývá z odborné literatury jako další význam novelizace: „Nejdůležitější změnou, kterou přinesl zákon č. 7/2009 Sb., je rozšíření pravomocí soudního komisaře k vydávání všech rozhodnutí ve věci, s výjimkou výše uvedených. Vzhledem k tomu, že nezměněna zůstala zásada, podle které úkony notáře, které učinil jako soudní komisař, se považují za úkony soudu, měla by záhlaví usnesení vydávaných soudním komisařem obsahovat zhruba tuto větu: „Okresní soud v … rozhodl pověřeným soudním komisařem … ve věci řízení o dědictví po …“. V záhlaví usnesení musí být též uvedeno jméno a příjmení soudního komisaře a adresa jeho notářské kanceláře.“[89)] Vydávání rozhodnutí notářem

[88)] Matějková, Adéla. Řízení o dědictví a činnost notáře po novele. Právní rádce, číslo 9/2009 s. 13-14.
[89)] Matějková, Adéla. Řízení o dědictví a činnost notáře po novele. Právní rádce, číslo 9/2009 s. 13-14.

(včetně vyznačení právní moci), spadá do zmíněné pravomoci notáře, a to s účinností citovaného zákona č. 7/2009 Sb., což jsem zjistila přímým kontaktem s notářskou kanceláří.

17. Průběh řízení o dědictví.

17.1. Zahájení řízení a předběžné šetření.

Smrt fyzické osoby je právní skutečností, kterou zaniká právní subjektivita této osoby. Podmínkou zahájení dědického řízení je smrt fyzické osoby, neboť většina práv a povinností člověka jeho smrtí nezaniká, svého nositele přežívá a přechází na jeho právní nástupce (dědice). Způsob tohoto přechodu, který je nazván děděním, je v praxi nejrozšířenější. Soud příslušný k projednání dědictví, musí dědické řízení zahájit z úřední povinnosti (ex offo), a to jakmile se dozví, že někdo zemřel nebo byl prohlášen za mrtvého. (Úmrtí fyzické osoby /prohlášení za mrtvého/ se zapisuje do knihy úmrtí, kterou vede obecní úřad pověřený k vedení matriky. Tento orgán po zápisu, oznámí úmrtí ve svém matričním obvodu, a to soudu příslušnému k projednání dědictví.). Vyvolání dědického řízení není vyloučeno ani návrhem účastníka řízení. V případě, že se dědické řízení zahajuje na návrh, musí být smrt fyzické osoby prokázána, např. úmrtním listem (to se netýká dodatečného projednání dědictví, kdy úmrtí bylo již prokázáno).

Pokud je řízení zahájeno na návrh, je zahájeno dnem doručení tohoto návrhu soudu. Řízení zahájené bez návrhu, je zahájeno dnem vydání usnesení, podle kterého se řízení zahajuje. Po zahájení řízení, soud pověří notáře, aby za odměnu jako soudní komisař, provedl úkony v dědickém řízení; současně mu postoupí spis.

Předběžné šetření je počáteční fází každého dědického řízení. Opatřují se zde údaje o dědicích, majetku zůstavitele, potřeba opatrovníka, atd., a to pro další postup dědického řízení.

Soud může v obecném zájmu (nebo v důležitém zájmu účastníků řízení) usnesením ustanovit správce dědictví, když

- zůstavitel nezanechal listinu o správě dědictví, kterou by správce dědictví ustanovil jako oprávněnou osobu ke správě veškerého majetku patřícího do dědictví; nebo listinu zanechal, ale zde ustanovený správce dědictví má oprávnění ke správě pouze části majetku (soud zde může ustanovit správce dědictví ke zbývající části majetku),
- správce dědictví ustanovený zůstavitelem (nebo soudem), zemřel, byl zbaven (nebo omezen) způsobilosti k právním úkonům, nebo soudem zproštěn funkce správce dědictví.

V průběhu dědického řízení může být usnesením soudu správce dědictví zproštěn funkce také např. z důvodu jeho nečinnosti, ač jej soud vyzval k výkonu funkce.

Výkon funkce správce dědictví je úplatný. Odměnu správce dědictví upravuje vyhláška č. 196/2001 Sb., o odměnách a náhradách notářů a správců dědictví, ve znění pozdějších předpisů. Základem odměny je obvyklá cena zůstavitelova majetku, jehož správu má správce na starosti.

17.2. Zastavení řízení.

Na podkladě výsledků předběžného šetření, může být řízení zastaveno (např. zůstavitel nezanechal žádný majetek, nebo zanechal majetek nepatrný). Vypraviteli pohřbu vydá soud majetek nepatrné hodnoty a řízení zastaví. Vypravitel pohřbu musí souhlasit s nabytím majetku, musí převzít všechen majetek (nikoliv pouze jenom část, např. jen některé věci). Vlastnické právo k tomuto majetku nenabývá jako dědic děděním, nýbrž na základě rozhodnutí státního orgánu podle ObčZ (§ 132). Vzhledem k tomu, že vypravitel pohřbu není dědicem, neodpovídá za zůstavitelovy dluhy. V praxi mohou nastal případy, kdy zůstavitel zanechá nepatrný majetek, který ve skutečnosti nemá malou hodnotu. Pokud se následně tato skutečnost prokáže, tento majetek se musí projednat v dodatečném dědickém řízení. Proti usnesení o zastavení řízení, se nelze odvolat. Toto usnesení není třeba ani doručovat (usnesení nemá pro osobu, která se postarala o pohřeb zůstavitele větší význam). Většinou se však usnesení doručuje, neboť se v něm současně rozhoduje o odměně notáře, což lze napadnout odvoláním.

17.3. Zjišťování dědiců a vyrozumění o jejich dědickém právu.

Nebylo-li dědické řízení zastaveno, soud (soudní komisař) započne s vlastním projednáním dědictví. Za tím účelem zjišťuje skutečné dědice zůstavitele, a to pomocí protokolu z předběžného šetření, dotazy v evidenci obyvatel, výslechem účastníků dědického řízení, také vyhláškou, jedná-li se o dědice neznámého pobytu. V případě, že dědicové zůstavitele již nežijí, musí být zjištěni jejich nástupci. Soud (soudní komisař) musí vyrozumět všechny osoby, které lze důvodně považovat za dědice zůstavitele, o jejich dědickém právu a o možnosti dědictví odmítnout, o náležitostech a účincích odmítnutí dědictví, a to ve lhůtě jednoho měsíce ode dne vyrozumění. Marným uplynutím této lhůty, právo odmítnout dědictví zaniká.

Odmítnutí dědictví řeší občanský zákoník, který vychází z principu, že osoba s dědickým titulem závětního nebo zákonného dědice, nemůže být nucena k dědění, pokud

dědicem nechce být. Vyrozumění o dědickém právu, možnosti a účincích odmítnutí dědictví, soud (soudní komisař) doručí do vlastních rukou (nebo uvede do protokolu, že vyrozumění bylo ústní). Zvláštním způsobem vyrozumění je vyhláška soudu, ve formě usnesení, kde soud vyzývá např. dědice neznámého pobytu, aby o sobě v určené době dal vědět.

Opatrovník ustanovený např. osobě (dědici) neznámého pobytu, nemůže za dědice učinit prohlášení o odmítnutí (neodmítnutí) dědictví. K odmítnutí dědictví nelze připojit žádné podmínky či výhrady, dědictví nelze odmítnout jen zčásti, nelze odmítnout ani dědictví pouze z jednoho dědického titulu a z druhého titulu neodmítnout. Odmítnutí dědictví je konečné, a to také v případě, že vyšlo najevo další dědictví, o kterém bylo zahájeno dodatečné dědické řízení. Důvodem je potřeba zjistit okruh dědiců co nejdříve a s konečnou platností. Transmise dědictví je stav, kdy dědic zemře před prohlášením, že dědictví odmítá s tím, že právo odmítnout dědictví přechází na jeho dědice (podrobněji části 3.5. a 6.5.5).

Existence dědického titulu svědčící určité osobě, je předpokladem pro to, aby byla důvodně považována za dědice. V dědickém řízení je třeba definitivně vyřešit okruh dědiců zůstavitele. O dědickém právu v praxi soud většinou rozhoduje usnesením, které se doručuje do vlastních rukou účastníků. V případě, kdy jsou sporné skutkové okolnosti a spor se neodstraní dohodou, vydá soud usnesení, ve kterém odkáže toho dědice, jehož dědické právo je méně pravděpodobné, aby podal žalobu (proti tomuto usnesení je přípustné odvolání).

17.4. Nařízení jednání.

Po zjištění okruhu osob povolaných k dědictví, soudní komisař zváží, zda ve věci nařídí nebo nenařídí jednání. Podle OSŘ není třeba nařizovat jednání, pokud soud potvrdí nabytí dědictví jedinému dědici nebo, pokud dědictví připadne jako odúmrť státu.

V případě, že se nejedná o nabytí dědictví jedním dědicem (nebo o odúmrť státu), soudní komisař nařídí jednání vždy, předvolá účastníky řízení a všechny ostatní, jejichž přítomnosti je třeba (zákonné zástupce, opatrovníka, znalce, atd.). Úkony soudního komisaře jsou úkony soudu, proto pro jednání před soudním komisařem platí obdobně to, co pro jednání před soudem.

Soudní komisař připraví řízení zpravidla tak, aby věc uzavřel již při prvním jednání (při výskytu sporů o dědickém právu, lze však předpokládat jednání několik).

Jednání před soudním komisařem je vždy neveřejné, které soudní komisař zpravidla nařídí, když má k jednání všechny doklady, ze kterých lze zjistit rozsah majetku a dluhů zůstavitele a jejich obvyklou cenu. Jednání před soudním komisařem sleduje ověření zjištění

dědiců, majetku a dluhů zůstavitele, poučení dědiců o jejich dědickém právu a o možnosti odmítnout dědictví, pořízení soupisu majetku náležejícího do společného jmění manželů, zjištění stanoviska účastníků k rozsahu společného jmění manželů a k jeho rozdělení. Předmětem uvedeného jednání je také uzavření dohody dědiců o vypořádání dědictví (vč. podpisů účastníků na protokolu), nebo zjištění, že k uzavření této dohody nedošlo. O jednání se sepisuje protokol.

Protokol o jednání, má-li stanovené náležitosti, je veřejnou listinou.

17.5. Zjišťování majetku a dluhů zůstavitele.

K vlastnímu projednávání dědictví soudní komisař přikročí, pokud v rámci předběžného šetření zjistí, že zůstavitel zanechal větší majetek. Kromě zjišťování okruhu dědiců, soudní komisař zde zjišťuje majetek a dluhy zůstavitele. Při zjišťování rozsahu a ceny majetku a existence dluhů zůstavitele, vychází zejména z výsledků předběžného šetření (zejména z údajů protokolu o předběžném šetření, který může být konečným podkladem pro další řízení a vydání rozhodnutí, např., když zůstavitel zanechal pouze hotovost). Dluhy zůstavitele zjišťuje soudní komisař zejména dotazem u známých věřitelů, příp. na návrh dědiců vydá soud usnesení, ve kterém vyzve věřitele, aby mu své pohledávky oznámili ve stanovené lhůtě. Do pasiv patří dluhy, které smrtí zůstavitele nezanikly.

Zjištění zůstavitelova majetku a dluhů je podkladem pro soupis aktiv a pasiv dědictví, pro určení ceny majetku, výše dluhů a čisté hodnoty dědictví. Na základě zjištění majetku a dluhů zůstavitele soudní komisař provede soupis aktiv a pasiv dědictví (zpravidla do protokolu o jednání), který vždy tvoří součást dědického spisu. Na podkladě provedeného soupisu aktiv a pasiv dědictví, soud vydá usnesení, kterým určí obvyklou cenu majetku, výši dluhů a čistou hodnotu dědictví, popř. výši jeho předlužení v době smrti zůstavitele.

V případě, že zůstavitel zanechal také společné jmění manželů, je nutno v dědickém řízení provést vypořádání takového majetku, a to také v případě, že si manželé smlouvou vyhradili zčásti nebo zcela vznik společného jmění manželů ke dni zániku manželství. Zásadou vypořádání společného jmění manželů je, že podíly obou manželů na majetku jsou stejné, a to jako jsou stejné také závazky vzniklé za trvání manželství.

Rozhodnutí o vypořádání společného jmění manželů zůstavitele a pozůstalého manžela, může být vydáno jako samostatné rozhodnutí (je přípustné odvolání). Doručuje se do vlastních rukou účastníků. Pozůstalý manžel je v této fázi účastníkem řízení, i kdyby nebyl dědicem. V řízení o dědictví se pak pokračuje po právní moci tohoto rozhodnutí.

Usnesení, kterým se určí obvyklá cena majetku, výše dluhů a čistá hodnota dědictví (nebo výše předlužení) v době smrti zůstavitele, je většinou součástí usnesení o dědictví. V případě, že např. jde o řízení, ve kterém má být soudem péče o nezletilé schválena dohoda o vypořádání dědictví, jejímž účastníkem je nezletilec, je nutné, aby uvedené usnesení bylo vydáno samostatně (před samostatným schválením dohody musí být totiž pravomocně určena obvyklá cena majetku zůstavitele, výše dluhů a čistá hodnota dědictví). Až potom lze posoudit, zda dohoda o vypořádání dědictví byla uzavřena v zájmu nezletilého.

17.6. Potvrzení dědictví a vypořádání dědictví.

Má-li být dědictví nabyto, platná právní úprava v podobě občanského zákoníku vyžaduje, aby nabytí dědictví bylo soudem potvrzeno, tzn. bylo potvrzeno, kdo je dědicem a jaký je rozsah jeho dědictví. Při rozhodování soud může: pokud existuje jediný dědic, potvrdit, že tento dědic nabyl dědictví v celém rozsahu, existuje.li více dědiců, má prioritu vzájemné vypořádání dohodou.

V případě, že tato dohoda neodporuje zákonu (nebo dobrým mravům), soud ji schválí (např. soud neschválí dohodu dědiců zůstavitele, že právo na členský podíl a družstevní byt přejde na jiného dědice, nikoli na pozůstalého manžela). Dohodu o vypořádání dědictví nelze schválit, pokud se jí přímo neúčastní všichni dědicové. To platí také v případě, když některý dědic, který dědictví neodmítl, prohlásil na počátku řízení, že se dědictví vzdává ve prospěch ostatních dědiců.

Soud potvrdí nabytí dědictví podle dědických podílů. Otázka zápočtu na dědický podíl závisí na tom, jedná-li se o dědění ze zákona nebo dědění ze závěti. Při dědění ze zákona může být ze zásady započteno pouze to, co zůstavitel daroval dědici nad rámec příležitostných darů. Při dědění ze závěti lze dary započíst, pokud to zůstavitel přikázal v závěti, nebo když to zůstavitel v závěti nepřikázal a tak by obdarovaný dědic ve srovnání s potomkem zůstavitele, byl zvýhodněn bezdůvodně.

Potvrzením nabytí dědictví jedinému dědici končí dědické řízení. Tento stav může být zřejmý již od počátku řízení (např. zůstavitel – vdovec měl jedinou dceru, nepořídil závěť a dcera dědictví neodmítla). Zde není třeba nařizovat jednání (tento postup však neplatí při existenci sporných otázek, které je nutno řešit v jednání v předcházejícím řízení).

Potvrzení nabytí dědictví státu se týká případu, kdy dědictví nenabude zákonný ani závětní dědic, neboť zůstavitel takové dědice neměl.

Schválení dohody o vypořádání dědictví má vazbu k dohodě více dědiců. Předpokladem vypořádání dědictví dohodou je existence minimálně dvou dědiců, neboť dohoda je shodným projevem vůle nejméně dvou osob. Dohodu o vypořádání dědictví uzavírají všichni dědicové, kteří jsou povoláni vedle sebe dědit. Ke vzniku dohody je nutná shodná vůle všech dědiců k celému obsahu dohody (pokud např. nesouhlasí jen jediný dědic, dohoda vůbec nevznikne); dohoda nesmí být v rozporu se zákonem a dobrými mravy. V případě dohody uzavírané zákonným zástupcem nezletilce (nebo opatrovníkem osoby nezpůsobilé k právním úkonům), musí být uzavření dohody schváleno pravomocným rozsudkem soudu péče o nezletilé (nebo opatrovnického soudu). V opačném případě nelze dohodu považovat za uzavřenou a nelze rozhodovat o jejím schválení (nebo neschválení) v dědickém řízení.

Soud v dědickém řízení rozhodne, zda dohodu o vypořádání dědictví schválí nebo neschválí (důvodem pro neschválení je pouze její rozpor se zákonem nebo s dobrými mravy). Vzhledem k tomu, že soudní komisař směřuje dědice k uvedené dohodě o vypořádání dědictví, dochází v praxi výjimečně k neschválení dohody; soud dohodu schvaluje usnesením o dědictví.

17.7. Rozhodnutí o dědictví.

Výsledkem dědického řízení je rozhodnutí ve věci samé, kterým je řešeno kdo a v jakém rozsahu nabývá dědictví. V průběhu dědického řízení jsou vydávána dílčí rozhodnutí. Rozhodnutí vydávaná v dědickém řízení mají formu usnesení, a to také v případě, jde-li o rozhodnutí ve věci samé.

V dědickém řízení jsou nejčastěji vydávána usnesení ve věci samé nebo usnesení, kterými dědické řízení končí. Usnesení, kterým dědické řízení končí jsou: usnesení o zastavení řízení pro nedostatek pravomoci (některé dílčí otázky nemohou být sloučeny do jediného usnesení), usnesení o zastavení řízení proto, že zůstavitel nezanechal majetek, usnesení o zastavení řízení proto, že zůstavitel zanechal jenom nepatrný majetek, který se vydává vypraviteli pohřbu, usnesení, kterým se určuje obvyklá cena majetku ve společném jmění zůstavitele a pozůstalého manžela (a určuje se, co z tohoto majetku patří do dědictví a co pozůstalému manželu), usnesení o určení obvyklé ceny majetku, výše dluhů a čisté hodnoty dědictví (toto usnesení se vydává pokaždé, když zůstavitelův majetek není malý), usnesení o dědictví, kterým se potvrzuje nabytí dědictví jedinému dědici (nebo se potvrzuje, že dědictví připadlo státu, nebo se schvaluje dohoda více dědiců o vypořádání dědictví, nebo

se potvrzuje dědictví více dědicům podle jejich dědických podílů, nedošlo-li k dohodě), usnesení o zamítnutí návrhu na dodatečné projednání dědictví (či zastavení řízení o dodatečném projednání dědictví zahájeného na návrh).

Usnesení ve věci samé (málo vydávaná): usnesení o schválení dohody, kterou se přenechává předlužené dědictví věřitelům k úhradě dluhů, usnesení o nařízení likvidace dědictví a další usnesení vydávaná v rámci likvidace dědictví.

Jako podklad pro rozhodnutí o dědicích a majetku jsou vydávána usnesení (jsou vydávána tam, kde to situace vyžaduje), např.: usnesení o vyrozumění neznámého dědice nebo dědice neznámého pobytu o jeho dědickém právu, usnesení, kterým se vyzývají zůstavitelovi věřitelé, aby soudu oznámili své pohledávky.

Usnesení vydávaná podle potřeby, která nemají přímý vliv na řešení věci samé, např.: usnesení o neodkladném opatření, včetně usnesení o ustanovení správce dědictví, usnesení o uložení pořádkové pokuty, usnesení o ustanovení opatrovníka nezastoupeným dědicům, usnesení o přerušení řízení, a další obdobná usnesení.

Soud rozhoduje také o nákladech řízení a odměně notáře, v usnesení, kterým se dědické řízení končí.

17.8. Likvidace dědictví.

V případě předluženého dědictví (tzn. pasiva dědictví jsou vyšší než aktiva), soud může schválit dohodu mezi dědici a věřiteli o přenechání předluženého dědictví věřitelům na úhradu dluhů. Pokud k této dohodě nedojde, soud může nařídit likvidaci, a to po právní moci usnesení o určení obvyklé ceny majetku, výše dluhů a čisté hodnoty dědictví (je zde uvedena také výše předlužení). Likvidaci dědictví soud nařídí na návrh; může ji nařídit také bez návrhu. Jsou-li splněny podmínky, tzn. dědictví je předluženo a k dohodě o přenechání předluženého dědictví nedošlo, je soud povinen vyhovět podanému návrhu na likvidaci. Návrh na likvidaci mohou podat všichni zůstavitelovi věřitelé a dědici, navrhovatelem na likvidaci může být také stát.

Soud o nařízení likvidace vydá usnesení; součástí tohoto usnesení je svolání zůstavitelových věřitelů, kteří jsou účastníky řízení. Po nařízení likvidace se zpeněží veškerý majetek zůstavitele, buď podle ustanovení o výkonu rozhodnutí prodejem movitých věcí, nemovitostí a podniku (nebo ve veřejné dražbě podle zvláštního právního předpisu, viz zákon č. 26/2000 Sb., o veřejných dražbách, ve znění pozdějších předpisů; v dražbě provedené soudním exekutorem, viz zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti

(exekuční řád), ve znění pozdějších předpisů, nebo prodejem mimo dražbu). Vlastní provádění likvidace je rozděleno mezi soudního komisaře a soud, rozhodující zde je, o jaký způsob zpeněžení zůstavitelova majetku se jedná (např. soudní komisař provádí zpeněžení majetku prodejem mimo dražbu). Vykonavatel působící u soudu provede na žádost soudního komisaře zpeněžení movitých věcí zůstavitele. Toto zpeněžení probíhá podle občanského soudního řádu (ustanovení o exekuci). Zpeněžení zůstavitelova majetku prodejem nemovitostí, provede při likvidaci dědictví soud, který úkony v tomto řízení pověřil soudního komisaře. Výtěžek likvidace zůstavitelova majetku se rozdělí mezi věřitele k úhradě jejich pohledávek. Soud provede rozvržení tohoto výtěžku usnesením. Občanský soudní řád stanoví úpravu skupin a pořadí úhrady pohledávek. Až poté, co jsou uspokojeny pohledávky jedné skupiny, lze uspokojit druhou skupinu.

Skupiny pohledávek uhrazované z výtěžku zpeněžení zůstavitelova majetku jsou např. pohledávky nákladů řízení vzniklých státu v souvislosti se zpeněžením majetku, pohledávky nákladů zůstavitelovy nemoci a přiměřených nákladů jeho pohřbu.

Likvidace a dědické řízení končí právní mocí usnesení o rozvrhu výtěžku zpeněžení zůstavitelova majetku. Pravomocným skončením likvidace zaniknou proti dědicům neuspokojené pohledávky věřitelů.

17.9. Dodatečné projednání dědictví.

Způsoby skončení dědického řízení jsou: pravomocné usnesení o zastavení dědického řízení, pravomocné usnesení o dědictví, pravomocné skončení likvidace dědictví.

V případě, že se dodatečně objeví majetek a také dluhy zůstavitele, jsou projednávány, byť po právní moci uvedených usnesení, která končila dědické řízení. Vyjde-li najevo pouze nový dluh, tzn. neobjeví se také nový majetek, dědické řízení se neprovede. Dodatečné projednání dědictví je v praxi zahajováno častěji na návrh účastníků (resp. na návrh podnětu subjektu, který určitý majetek označuje jako majetek zůstavitele, neprojednaný v dědickém řízení). K zahájení dodatečného projednání však může dojít také na základě věrohodného podnětu třetí osoby. Vzhledem k tomu, že dodatečným projednáváním dědictví je řešen pouze dodatečně zjištěný majetek (nebo dluhy) zůstavitele, nelze tímto projednáváním jakkoliv zasahovat do pravomocných rozhodnutí týkajících se původního dědického řízení. Totéž platí pro okruh dědiců, kde ke změně dochází pouze výjimečně (např. v původním dědickém řízení byl dědic neznámého původu, který však v dodatečném řízení, byl již znám).

V případě, že dodatečné projednání dědictví bylo zahájeno bez návrhu a soudem je zjištěno, že zůstavitel žádný další neprojednaný majetek nezanechal, řízení zastaví. Zjistí-li soud neexistenci takového majetku v řízení zahájeného na návrh, tento návrh na zahájení dodatečného projednání dědictví, zamítne.

17.10. Opravné prostředky.

V dědickém řízení lze použít řádných a mimořádných opravných prostředků. Oba uvedené druhy směřují proti usnesením vydaným v dědickém řízení.

Řádným a v dědickém řízení nejběžnějším opravným prostředkem je odvolání, kterým lze napadnout usnesení soudu prvního stupně (tj. soudu okresního, v Praze obvodního, v Brně Městského soudu). Tento opravný prostředek může podat jenom účastník řízení, a to za podmínky, že zákon nevylučuje podání odvolání proti konkrétnímu usnesení (použití odvolání není možné např. proti usnesení o zastavení řízení, pokud zůstavitel nezanechal majetek). Odvolání je třeba podat do patnácti dnů od doručení písemného vyhotovení rozhodnutí, a to soudu, který rozhodnutí vydal. Jako opožděné nelze odmítnout odvolání, které bylo ve lhůtě podáno u odvolacího soudu (nebo u nepříslušného soudu prvního stupně). Za odvolání podané včas se považuje odvolání podané opožděně, a to na podkladě nesprávného poučení o odvolání. O odvoláních rozhodují zásadně krajské soudy jako soudy druhého stupně (Městský soud v Praze).

Mimořádnými opravnými prostředky lze vždy napadnout již pravomocná rozhodnutí. Jedná se většinou o použití v mimořádných případech. Mimořádnými opravnými prostředky v dědickém řízení jsou žaloba na obnovu řízení, žaloba pro zmatečnost a dovolání.

Žaloba na obnovu řízení je přípustná (§ 228 a násl. OSŘ) proti rozhodnutí ve věci samé (nelze např. podat proti rozhodnutí o uložení pořádkové pokuty).

Žalobu na obnovu řízení projednává a rozhoduje soud prvního stupně, a to usnesením, kterým žalobu buď zamítne nebo povolí obnovu.

Žalobu pro zmatečnost lze uplatnit k nápravě procesních pochybení (např. soud rozhodl ve věci, která nepatří do jeho pravomoci, soud jednal s osobou, která není způsobilá být účastníkem řízení). Žalobu pro zmatečnost může podat jen účastník řízení, a to v zákonné lhůtě (zpravidla do tří měsíců od doručení napadeného usnesení; žalobu projednává a rozhodne soud prvního stupně. Soud usnesením žalobu zamítne nebo napadené rozhodnutí zruší.

Dovolání je mimořádný opravný prostředek, kterým se lze domáhat přezkoumání rozhodnutí odvolacího soudu.

Dovolání směřuje proti již pravomocnému rozhodnutí odvolacího soudu, kterým bylo změněno usnesení soudu prvního stupně ve věci samé (zejména usnesení o dědictví).

Dovolání může podat jen účastník dědického řízení.

V dovolacím řízení je povinné právní zastoupení (dovolatel musí být zastoupen advokátem nebo notářem, nemá-li sám právnické vzdělání). Dovolání musí mít potřebné náležitosti, rozhoduje o něm Nejvyšší soud České republiky.

Dědické řízení v prvním stupni je od soudního poplatku osvobozeno, dovolání ale soudnímu poplatku podléhá; nezaplacení tohoto poplatku má za následek zastavení dovolacího řízení.

Dovolací soud přezkoumá napadené usnesení, rozhodne o něm bez jednání; jednání nařídí jen, když to považuje za vhodné nebo provádí-li se dokazování.

Vedle jmenovaných způsobů nápravy nesprávných, neúplných nebo jinak vadných rozhodnutí, existují ještě další různé právní prostředky, které jsou charakteristické zejména pro dědické řízení. Opravné usnesení, které slouží jenom k nápravě chyb v psaní, v počtech či k nápravě jiných zřejmých nesprávností. Toto usnesení vydává soud, který vydal chybné rozhodnutí, a to také bez návrhu, pokud chybu zjistí.

Ústavní stížnost není opravným prostředkem, ani tyto opravné prostředky nenahrazuje. Ústavní soud nepřezkoumává správnost rozhodnutí soudu a řízení před soudem. Výhradně se zabývá otázkou, zda při rozhodování či v řízení nedošlo k porušení Ústavou zaručených práv a svobod. Problematiku ústavní stížnosti řeší zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu a Ústava.

17.11. Náklady řízení, odměna notáře.

Náklady řízení jsou především hotové výdaje účastníků a jejich zástupců; patří sem také soudní poplatek, ušlý výdělek účastníků a jejich zákonných zástupců, náklady důkazů, odměna notáře za prováděné úkony soudního komisaře a jeho hotové výdaje, odměna správce dědictví a jeho hotové výdaje, tlumočné a odměna za zastupování (odměna za zastupování patří k nákladům řízení, pokud je zástupcem advokát či notář v rozsahu svého oprávnění podle zvláštních právních předpisů). Odměna za zastupování tzv. obecným zmocněncem (§ 27 OSŘ) však k nákladům řízení nepatří, a to ani při sjednání mezi zastoupeným a zástupcem. Odměna notáře a správce dědictví a jejich hotové výdaje existují pouze v dědickém a nikoliv

jiném řízení. Dědické řízení v prvním stupni je osvobozeno od dědických poplatků. Od poplatku však není osvobozeno odvolací řízení (žaloba na obnovu řízení, žalobu pro zmatečnost).

Soudem pověřený notář má nárok na odměnu a jeho náhradu hotových výdajů za provedené úkony. Odměnu notářů a náhradu hotových výdajů upravuje vyhláška č. 196/2001 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Výše odměny notáře závisí na způsobu ukončení dědického řízení (tzn. jiná je při zastavení řízení, jiná při rozhodnutí ve věci; záleží také na obvyklé ceně majetku, který je předmětem dědického řízení). Odměna notáře však může být také přiměřeně zvýšena, a to až o 100% (pokud jeho úkony byly mimořádně obtížné a časově náročné; jedná se o případy, kdy věc nebylo možné vyřídit při jednom jednání pro nutné úkony na místě samém, nutnost použití cizího jazyka, apod.). Notář má právo na náhradu hotových výdajů, kterými např. jsou cestovní výdaje, poštovné, telefonní poplatky, náklady na fotokopie listin, apod. Výše náhrady cestovních výdajů je upravena zvláštním právním předpisem (zákoník práce). Odměna správci dědictví, který může být ustanoven buď zůstavitelem (listinou o ustanovení správce dědictví, která podobu notářského zápisu), nebo usnesením soudu (jako neodkladné opatření), je upravena stejným právním předpisem (tzn. uvedenou vyhláškou).

Ustanovení správce dědictví má zajistit, aby v průběhu dědického řízení byly prováděny úkony potřebné k uchování majetku patřícího do dědictví. Správce dědictví, a to bez ohledu na to, kým byl ustanoven, má právo na odměnu a náhradu hotových výdajů. Právo na odměnu a náhradu hotových výdajů má každý správce dědictví, a to také dědic, pokud byl funkcí správce dědictví prověřen. Odměna správce dědictví je odvozena od obvyklé ceny zůstavitelova majetku, k jehož správě byl správce ustanoven. Základem odměny jenom obvyklá cena nově zjištěného majetku (nebo cena příslušné části nově zjištěného majetku). Do základu nelze nikdy zahrnovat také obvyklou cenu majetku. Také odměna správce dědictví může být přiměřeně zvýšena až o 100%, pokud jeho úkony byly mimořádně obtížné nebo časově náročné. Stanovená základní odměna platí pouze tehdy, když správce dědictví vykonával správu zůstavitelova majetku (nebo jeho části) po dobu alespoň čtyř měsíců. Také správce dědictví má právo na náhradu hotových výdajů.

Každý účastník dědického řízení v jeho průběhu, sám hradí náklady vzniklé jemu osobně (např. jízdné z bydliště do kanceláře soudního komisaře, poštovné za dopisy soudu, atd.).

K rozhodování o nákladech řízení patří také rozhodování o svědečném, znalečném, tlumočném (tzn. určení výše nákladů přiznané těmto osobám). O povinnosti k placení nákladů, tj. odměny a hotových výdajů notáře a správce dědictví, rozhoduje soud. Řešení odměny notáři v případě připadnutí dědictví státu, dokládá judikatura: „Rozhodne-li soud, že dědictví připadne státu (§ 462 ObčZ), je povinen zaplatit odměnu notáři a jeho hotové výdaje za stát (§ 140 odst. 3 věta druhá OSŘ) příslušný okresní soud, který notáře pověřil, aby jako soudní komisař provedl úkony v řízení o dědictví“.[90] Dědické řízení je řízením nesporným (nejsou zde proti sobě na opačných stranách žalobce a žalovaný, nejde zde o úspěch či neúspěch ve sporu). Jedná se o řízení, které lze zahájit také bez návrhu, v takovém řízení nemá nikdo z účastníků právo na náhradu nákladů řízení (neplatí to však např. v případě, že některý účastník svévolně zvyšuje náklady řízení zjevně neúspěšnými návrhy na provádění nových důkazů).

C. PRÁVNÍ ÚPRAVA DĚDĚNÍ NA ÚZEMÍ SLOVENSKÉ REPUBLIKY

18. Právní stav v období vzniku Československé republiky.

V období vzniku Československé republiky (v roce 1918) existoval právní dualismus. První nově vzniklý zákon Československé republiky (ČSR) dne 28.října 1918, byl zákon č. 11 Sb., který stanovil, že všechny dosavadní zemské a říšské zákony zůstávají v platnosti. ČSR tímto zákonem recipovala právní pořádek rakouský a uherský, tzn., v Čechách, na Moravě a ve Slezsku platilo bývalé právo rakouské, na území kdysi uherském, platilo právo uherské. Až do vydání nového občanského zákoníku, nebylo dědické právo v Československu jednotně upravené: v českých zemích platil Všeobecný rakouský zákoník občanský (1811), který dědické právo upravoval v §§ 531 – 824, v podobě novel z let 1914 a 1916). Důležitým byl také patent o nesporném řízení (1854) a zvláštní samostatný zákon o dělení dědictví na zemědělských usedlostech střední velikosti (1908). Na Slovensku nebylo občanské ani dědické právo kodifikováno. V podstatě bylo obsažené ve Verböczyho „Tripartitě“ (1514) a v „Dočasných soudních pravidlech“ (1861).

Do přijetí Občanského zákoníku z roku 1950 starší uherské právo rozeznávalo dva způsoby zákonné posloupnosti, a to pokud má zůstavitel potomky (vše o čem zůstavitel nepořídí poslední pořízení, dědí jeho děti stejným dílem; dítě narozené mimo manželství bylo ve vzájemném příbuzenském vztahu jenom se svou matkou a jejími příbuznými (nikoli s otcem a jeho příbuznými). Pokud potomky nezanechal (platila zde zvláštní dědická

[90] Viz odkaz 24), str. 314.

posloupnost podle toho, zda zanechaný majetek zdědil zůstavitel po předcích nebo, zda se jedná o majetek, který získal mimo zděděný majetek; ten by zdědil pozůstalý manžel). Dědění podle posledního pořízení bylo prostřednictvím závěti a dědické smlouvy. Závěť byla jednostranný právní úkon zůstavitele o jeho majetku pro případ smrti. Existovala také společná závěť manželů. Závěti byly soukromé a veřejné. Zvláštním druhem byly závěti privilegované (výsadní závěť, za určitých okolností s omezenou účinností, např. v případě moru). Veřejné závěti byly závěti sepsané u veřejného notáře na okresním soudě. Dědická smlouva byla součástí uherského obyčejového práva, byla uzavírána mezi zůstavitelem a některým z dědiců (např. sem patřila smlouva darovací, a to s darováním až po dárcově smrti).

Pro vznik práva dědit se vždy vyžadovalo splnění základních podmínek dědění: smrt fyzické osoby, existence pozůstalosti, způsobilý dědic a dědické tituly. Nicméně, přes podobnou úpravu obecných předpokladů dědění ve slovenském obyčejovém právu a v Obecním rakouském občanském zákoníku, způsob nabytí dědictví byl na Slovensku upraven odlišně od právní úpravy platné v Čechách. Podle uherského práva došlo k přechodu pozůstalosti na dědice ipso iure, tzn. dědic nabyl dědictví smrtí zůstavitele z moci zákona, a to bez jakékoliv svého dalšího přičinění (princip delační). Rakouské právo bylo budováno na principu adičním, což znamená, že se vyžadoval projev deláta (způsobilé osoby, že chce či nechce být dědicem). Delací ještě způsobilé osobě nevzniká možnost vykonávat dědické právo, ale pouze právo pozůstalost přijmout nebo odmítnout (delací se dědictví jenom „nabízí“, do práv zemřelého se vstupuje až přijetím nabízeného dědictví). Zákony platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi neznaly „ležící pozůstalost“ (hereditas iacens). Dědění probíhalo „ipso iure“ a možnost vykonávat dědické právo nebylo vázáno na soudní předání pozůstalosti (tj. podle uherského práva, pozůstalostní řízení nebylo podmínkou pro nabytí dědictví).

Dalším podstatným rozdílem mezi právní úpravou dědického práva v českých zemích a na Slovensku, je zákonné dědění. Původní rakouský Obecný zákoník občanský (1811) umožňoval dědění až v šesti skupinách, jeho novela (1914) zavedla skupiny pouze čtyři. Platilo pravidlo, že každá osoba z bližší skupiny, vylučovala všechny osoby ze skupin vzdálenějších. Uvedený zákoník neznal, a to ve srovnání se slovenskou právní úpravou, rozdíly mezi majetkem zděděným (větvovým) a majetkem získaným (jednalo se o hodnotu z pozůstalosti, která zbyla po odečtení větvového majetku). Na Slovensku byl okruh

zákonných dědiců fakticky neomezený; dědit se v zásadě mohlo pokud bylo možné prokázat příbuzenstvo.

V prvním období Československé republiky začaly přípravné práce na novém občanském zákoníku, platném pro celé území republiky. Vládní návrh z r. 1937 nemohl být přijat parlamentem z důvodu okupace a válečných let. Původní právní stav z r. 1918 trval až do roku 1950, kdy byl vydán první Občanský zákoník (zákon č. 141/1950 Sb.), který sjednotil občanské právo na celém území Československa. Tím skončila historická etapa dualismu rakouského občanského práva v Čechách a uherského obyčejového práva na Slovensku.

19. První unifikovaný kodex občanského práva na území Československé republiky.

Nový Občanský zákoník nabyl účinnosti dnem 1. ledna 1950 (platil do 31.3.1964), po třiceti letech existence Česko – Slovenského státu představoval první unifikovaný kodex občanského práva, platný pro celé území. V oblasti dědického práva došlo ke zjednodušení, do popředí se dostalo dědění ze zákona, okruh zákonných dědiců se omezil na osoby „blízké“ zůstaviteli. Zákon č. 141/1950 Sb. nepřevzal institut tzv. „ležící pozůstalosti“ (považoval ho za umělý a ne zcela vyjasněný).

Předchozí právo neznalo dědění jednotlivé věci (nebo práva), znalo jen odkaz jednotlivé věci (nebo práva). Občanský zákoník (1950) vycházel z úplně jiné koncepce; připouštěl nejenom dělení dědictví mezi spoludědice podle poměrných dílů, ale také podle jednotlivých věcí a práv (singulární sukcese). Tím byla odstraněna nespravedlnost v případě odkazu, kdy odkazovník, ač dostal z dědictví velkou hodnotu, nemusel plnit žádné závazky. Platná právní úprava stanovila všeobecné předpoklady dědění, a to smrt zůstavitele, existenci dědictví, dědický titul a způsobilého dědice. Důležité místo zaujímalo vlastnické právo, které se od roku 1950 rozlišovalo jako osobní vlastnictví a soukromé vlastnictví; smrtí zůstavitele přecházelo na dědice zejména osobní vlastnictví zůstavitele k předmětům osobní a domácí potřeby, úsporám nabytých prací (soukromé vlastnictví, které se vyskytovalo zejména v zemědělství, resp. věci do něho patřící se dědily omezeně). V uvedené době nebylo např. možné zřídit závětí nadaci, neboť právnická osoba musela bezpodmínečně existovat v době zůstavitelovy smrti (tato existence byla předpokladem pro nabytí dědictví). Některé důležité změny, které občanský zákoník přinesl, je na místě zmínit. Zákonní dědici byly rozděleni do dvou tříd, v nichž obou byl zůstavitelův manžel. Nebyly již přípustné dědické smlouvy a společné závěti; občanský zákoník zrovnoprávnil manželské a nemanželské děti. V návaznosti na rozsáhlé znárodnění majetku, spadal do dědictví pouze tzv. osobní majetek

menšího rozsahu, který si ve věci nabývání a správy podle názoru zákonodárce, nežádal rozsáhlejší právní úpravu.

20. Nová právní úprava dědění (zákon č. 40/1964 Sb.).

Občanský zákoník (zákon č. 40/1964 Sb.), který nabyl účinnosti dnem 1.dubna 1964, byl dalším společným právním předpisem platným pro celé území Československé republiky. Převzal základní principy dědění podle zákona č. 141/1950 Sb., a to zejména nabývání dědictví ke dni smrti zůstavitele. Přinesl další změny např. omezení forem závěti, zrušení institutu vydědění. V oblasti věcných práv byl zrušen zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, a to zákonem č. 94/1963 Sb., o rodině. V novém občanském zákoníku byly vlastnické vztahy mezi manžely upraveny v rámci spoluvlastnictví v podobě nového institutu, kterým bylo bezpodílové spoluvlastnictví manželů; potřeba vypořádání tohoto spoluvlastnictví po zániku manželství smrtí jednoho z manželů, se pomítla do procesní úpravy a jeho vypořádání se stalo součástí dědického řízení.

V průběhu doby se právní úprava dědického práva dále vyvíjela. Významná byla zejména novela občanského zákoníku v podobě zákona č. 131/1982 Sb., která se zaměřila na potřebu praxe a proto upravovala vztahy, doposud neupravené vůbec, nebo jen částečně. V zájmu pokrytí období od 1. dubna 1964 (kdy občanský zákoník nabyl účinnosti), byla do občanského zákoníku (do části osmé) zahrnuta zvláštní úprava přechodných ustanovení s tím, že novela upravuje rovněž vztahy vzniklé v době od 1. dubna 1964 do 1. dubna 1983.

Opětovně byl zaveden institut vydědění (zůstavitel mohl vydědit potomka, pokud mu v souladu s pravidly socialistického soužití neposkytl pomoc v nemoci, stáří a v dalších závažných případech). Zařazení institutu vydědění do dědického práva, vyžadovala praxe, neboť jinak zůstavitel nemohl vyvodit majetkověprávní důsledky ze zavrženíhodného jednání či lhostejnosti neopomenutelného dědice, a to v případech, kdy potřeboval pomoc. Byla omezena testovací volnost zůstavitele, tzn. nezletilí potomci museli dostat alespoň tolik, kolik činil jejich zákonný dědický podíl; plnoletí zletilí alespoň tolik, kolik činily třičtvrtiny jejich zákonného dědického podílu. Pokud nebyly uvedené podílové principy splněny, závěť byla v příslušné části neplatná (vyjma případu, že potomek byl vyděděn).

Právní úprava dalších rozsáhlých změn je výsledkem celospolečenských změn započatých listopadovou revolucí v roce 1989. Po tomto roce bylo třeba sladit občanský zákoník s Listinou základních práv a svobod. Prvním krokem se v tomto směru stal zákon č. 509/1991 Sb., který novelizoval občanský zákoník, a to s účinností od 1. ledna 1992. Do

občanského zákoníku se promítl řadou změn, např. rozšířil třetí skupinu zákonných dědiců, zavedl čtvrtou skupinu zákonných dědiců, upřesnil vydědění, znovu zavedl allografní závěť, zmenšil zákonný podíl zletilých neopomenutelných dědiců (ze tří čtvrtin na jednu polovinu jejich zákonného dědického podílu), umožnil zřídit nadaci závětí (tato možnost však byla později zrušena, a to zákonem č. 34/2002 Sb.), zavedl možnost smluvních modifikací rozsahu a vzniku bezpodílového spoluvlastnictví manželů.

21. Prameny právní úpravy dědického práva.

K pramenům dědického práva patří zejména občanský zákoník (zákon č. 40/1964 Sb.), který obsahuje hmotněprávní úpravu dědického práva v sedmé části (§ 460 - § 487; další úpravy týkající se dědických vztahů jsou zapracovány také do dalších částí (např. v § 7, § 132 atd.), které souvisí s uvedenou částí sedmou (např. úprava věcných břemen, pojistných smluv, apod.). Dědické právo v oblasti procesní řeší zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (zejména §§ 175a – 175zd). Podrobněji tuto problematiku upravuje vyhláška Ministerstva spravedlnosti Slovenské republiky č. 543/2005 Sb., o správním řádu pro okresní soudy, krajské soudy, zvláštní soud a vojenské soudy. Důležitým právním předpisem je také zákon č. 323/1992 Sb., o notářích a notářské činnosti (notářský řád), ve znění pozdějších předpisů, a to proto, že notář se jako soudní komisař, pověřený soudem, zúčastňuje dědického řízení. Odměny slovenských notářů řeší vyhláška Ministerstva spravedlnosti SR č. 31/1993 Sb.

Pokud se v dědickém řízení vyskytuje cizí prvek, postup upravuje zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, ve znění pozdějších předpisů. Další právní předpisy jsou např. zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 311/2001 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, autorský zákon č. 36/2005 Sb., zákon o rodině a o změně a doplnění některých zákonů, zákon č. 461/2003 Sb., o sociálním pojištění, ve znění pozdějších zákonů atd.

22. Porovnání české a slovenské právní úpravy dědění.

V období od přijetí prvního kodexu občanského práva do konce roku 1992 platilo v České a Slovenské republice společné občanské právo. Zánikem společného Československého státu (1. ledna 1993) došlo k oddělení právních řádů, resp. k určitým změnám v právních úpravách obou zemí, byť zde stále platí občanský zákoník (1964).

V obou zemích je téměř shodný okruh zákonných dědiců zařazených do čtyř dědických skupin. S účinností zákona č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství, dochází v

právním řádu České republiky k významnému rozdílu v okruhu dědiců, neboť od 1. července 2006 se dědicem po zůstaviteli stává také jeho partner.

Dědění ze závěti nevykazuje téměř žádné rozdíly, neboť pozice institutu závěti je silná v obou státech. Téměř stejná je také právní úprava vydědění. Slovenská právní úprava neobsahuje problematiku zřízení nadace (nadačního fondu). Institut správce dědictví sice existuje ve slovenském právu, ale jenom v procesních předpisech, není provázán s hmotněprávní úpravou a využíván v praxi. V české právní úpravě tato osoba působí až do skončení dědického řízení (vykonává správu majetku, který je předmětem dědického řízení, na podkladě rozhodnutí soudu či závěti zůstavitele). Můj názor na využívání správce dědictví v České republice je takový, že jeho význam je nedoceněn, zvláště je-li předmětem dědictví značný majetek (např. podnik).

Řízení o dědictví v České republice zahájí soud také bez návrhu, pokud se dozví, že fyzická osoba zemřela (nebo byla prohlášena za mrtvou); uplatňuje se zásada oficiality. Na Slovensku má přednost zahájení řízení o dědictví na návrh. Český soud (soudní komisař) vyhledává z úřední povinnosti majetek a dluhy zůstavitele, zjišťuje osoby dědiců m.j. S využitím údajů centrální evidence obyvatel. Na Slovensku jsou informace uvedeného centrálního evidenčního rejstříku obyvatel využívány minimálně.

V oblasti soudních poplatků jsou rozdíly v české a slovenské právní úpravě. V České republice se neplatí soudní poplatky za vydání rozhodnutí ve věci, rovněž není zpoplatněn návrh na projednání dědictví v podobě nově objeveného zůstavitelova majetku. V obou zemích není stejná částka odměny notáře za provedení dědického řízení, byť je srovnatelná a základem pro její výpočet je obvyklá cena majetku.

V České republice je stále dědici hrazena dědická daň, a to z majetku nabytého děděním. Na Slovensku byla všem skupinám dědiců zrušena daňová povinnost, a to dnem 1.ledna 2004 (zákonem č. 554/2004 Z.z.).

Dědické řízení je řízením nesporným, neboť zde proti sobě nestojí žalobce a žalovaný (nejedná se v tomto řízení o úspěch či neúspěch ve sporu), což platí pro Českou i Slovenskou republiku. Zde je však třeba poznamenat, že tato skutečnost platí v českém dědickém řízení, a to v průběhu celého procesu. Na Slovensku se ve stádiu jednání o nově objeveném zůstavitelově majetku, vyskytují znaky sporného řízení.

Počáteční fáze dědického řízení je v obou státech stejná, odlišnosti v pojetí českého a slovenského řízení se týkají zejména posledních etap řízení. V České republice se dědické

řízení ukončuje pouze usnesením. Slovenská právní úprava končí dědické řízení v podobě osvědčení o dědictví, které lze chápat jako rozhodnutí ve věci, pokud se dědicové vzdají práva na podání žádosti, aby soud pokračoval v dědickém řízení, což vyznačí v osvědčení. Toto osvědčení nabývá právní moci a jako listina slouží dědicům k uskutečnění jejich práv a závazků. V případě, že dědicové podají žádost o pokračování v řízení, soud pokračuje. Znamená to, že dědické řízení nekončí vydáním osvědčení, notář proto připraví soudu potřebné podklady pro vydání usnesení a vypracuje návrh na usnesení, které zašle soudu. Navazující další průběh řízení je stejný jako projednávání dědictví v České republice.

Nová úprava občanského práva je na Slovensku, stejně jako v České republice, potřebná řadu let. Z toho důvodu vládní Komise expertů zřízená v tehdejší Československé federativní republice (v čele s prof. Knappem a prof. Plánkem) pracovala na přípravě nového občanského zákoníku, a to až do zániku společného státu. Tato příprava nové právní úpravy postoupila poměrně daleko, po vzniku dvou samostatných republik České a Slovenské, pokračovaly rekodifikační práce v obou státech samostatně a s různou intenzitou. Na území Slovenské republiky odborná komise (pod vedením prof. Lazara) vypracovala a předložila v roce 1998 paragrafové znění vládního návrhu občanského zákoníku č. 1046, které však vlivem změny politické reprezentace v roce 1998, nebylo aktuální. Poslední etapy rekodifikačních prací na Slovensku, představují roky 2002 a 2009, kdy byly legislativní záměry občanského zákoníku vypracovány komisí pod odborným vedením určených specialistů. Dědické právo je podle uvedeného záměru zařazeno do závěru občanského zákoníku, a to za část závazkové právo. Důvodem tohoto začlenění je m.j. skutečnost, že nejdříve jsou upravovány vztahy mezi živými a až poté, vztahy pro případ smrti.

V rekodifikovaném znění občanského zákoníku se zachovává původní rozdělení dědiců do čtyř skupin, při dědění ze zákona se respektuje, že jsou podíly jednotlivých zákonných dědiců určené jejich vztahem existujícím obvykle mezi zůstavitelem a blízkými osobami. V návrhu se určuje, kdo může pořídit závěť, neboť platný občanský zákoník v části o dědickém právu nemá o tom výslovné ustanovení. Návrh rovněž blíže specifikuje formy závěti, stanovení náhradních dědiců, a to pro případ, že by původní dědic z nějakého důvodu nemohl dědit. Vzhledem k tomu, že platný občanský zákoník nezná pojem odkaz (legát; rozumělo se jím v § 537 občanského zákoníku z roku 1950, nabytí určité jednotlivé věci u dědictví, a to odkazem zůstavitele; tato osoba však neodpovídala za zůstavitelovy dluhy), koncepce odkazu byla zahrnuta do návrhu. V návrhu se také hovoří o možnosti zůstavitele

v závěti určit osobu odkazovníka, jemuž by připadla určitá peněžní hotovost (nebo určitá věc nebo právo).

Navrhovaná úprava je po obsahové stránce srovnatelná se současným právním stavem, ještě více se však posiluje volnost při zřizování závěti. V návrhu se preferuje závětní dědic před dědicem zákonným tak, že pokud odpadne některý z dědiců ze závěti, jejich podíl přejde na ostatní závětní dědice. V souvislosti s rekodifikací dědického práva by zřejmě byla vhodná definice pojmu „majetek“, jehož specifikace chybí nejenom v občanském zákoníku, ale ve slovenské právní úpravě jako takové. Ve vazbě s děděním, používá pojem „majetek“ také Ústava Slovenské republiky (zákon č. 460/1992 Sb., ve znění pozdějších předpisů, čl. 20), tento pojem však není totožný s pojmem „vlastnictví“ (majetek je širší než vlastnictví). Vzhledem k tomu, že má majetek význam pro veřejnoprávní normy, je nutné tento pojem definovat, aby byl srozumitelný jeho obsah, a aby byl zakotven přímo v občanském zákoníku.

D. DĚDICTVÍ A TRESTNÍ PRÁVO

23. Trestné činy a dědictví.

Vzhledem k tomu, že testament je jednostranným projevem vůle o tom, komu má v případě smrti pořizovatele závěti připadnout jeho majetek, je právě závěť důvodem páchání různé trestné činnosti. Mnohé osoby by se rády dostaly do postavení dědiců, aby jim po smrti zůstavitele připadla část, nejlépe však celý jeho majetek. Jelikož některé z těchto osob se na základě vůle pořizovatele závěti vůbec dědici nemohou či nemusí stát, v praxi se uchylují k nejrůznější trestné činnosti. Je řešeno stále více případů, kdy pozůstalí se cítí poškozeni a zpochybňují buď pravost podpisu zůstavitele na závěti (což je relativně snazší), nebo celý její text. K těmto případům dochází nejen v rámci dědického řízení, ale také ještě za života pořizovatele závěti. Může se jednat také o zjištění, že závěť evidovaná v Centrální evidenci závětí, je padělkem. V těchto případech, a to na základě oznámení o skutečnostech, nasvědčujících spáchání trestného činu, orgány činné v trestním řízení (policejní orgány, státní zastupitelství) postupují podle příslušných ustanovení zákona o trestním řízení soudním resp. trestního řádu (zákon č. 141/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů, dále „TŘ“). Uvedené orgány sledují především prokazatelné a objektivní zjištění skutkové podstaty protiprávního jednání, které je trestným činem. Skutečnost, že s osobou pořizovatele závěti, resp. s osobou zůstavitele, může být spojeno široké spektrum trestné činnosti, dokládají některé trestné činy směřující dokonce proti jeho osobní svobodě, zdraví a životu.

Např. trestný čin poškození cizích práv je spáchán tím, že osobě, která byla (nebo může být) pořizovatelem závěti, je způsobena vážná újma na jejím právu svobodně se rozhodnout, kdo bude jejím závětním dědicem a jaký nabude majetkový podíl.

V případě, že je zpochybňována závěť ještě za života jejího pořizovatele, je možné takové jednání posuzovat jako trestný čin poškození cizích práv (§ 181 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, účinný dnem 1. ledna 2010, dále „TZ“).

Pokud by závěť zůstavitele byla upravena až po jeho smrti, a to paděláním textu, podpisu na ní, nebo obojím, jednalo by se o trestný čin podvodu. Trestný čin podvodu je jednání osoby, která sebe nebo jiného obohatí tím, že uvede někoho v omyl (využije něčího omylu, zamlčí důležité skutečnosti) a tak způsobí na cizím majetku nemalou škodu. S touto trestnou činností souvisí trestný čin padělání a pozměnění veřejné listiny, jehož se dopustí osoba, která veřejnou listinu (závěť) padělá nebo podstatně změní její obsah v úmyslu, aby jí bylo užito jako pravé či takovou listinu jako pravou užije.

Praxe přináší případy, kdy pořizovatel skutečně napíše závěť, kterou vlastnoručně podepíše, nicméně k jejímu sepsání a podpisu byl donucen určitým nátlakem. Uvedené jednání lze kvalifikovat jako trestný čin vydírání. Vydíráním může být napadená osoba také nucena, aby něco nevykonala, což by jinak neučinila.

V dnešní době, kdy mají peníze a majetek často přednost před jinými hodnotami, dokonce i před zdravím a životem člověka, potencionální dědic nechce čekat, až zůstavitel zemře. Má zájem o jeho majetek dříve a rozhodne se jej usmrtit násilným způsobem. Toto úmyslné usmrcení je podstatou trestného činu vraždy.

Trestný čin poškození cizích práv, trestný čin podvodu, trestný čin vydírání a trestný čin vraždy nejsou jedinými trestnými činy, které mohou být spáchány ve vazbě na dědictví dědické řízení. Např. trestného činu krádeže se dopustí ten, kdo si přisvojí cizí věc tím, že se jí zmocní dříve, než je proveden soupis majetku zůstavitele patřícího do dědictví.

Kdo zničí, poškodí nebo učiní neupotřebitelnou cizí věc, která je předmětem dědictví, a to ještě předtím, než je proveden soupis majetku spadajícího do dědictví, dopustí se trestného činu poškození cizí věci. Novinkou je postižitelnost pachatele, který poškodí cizí věc tím, že ji postříká, pomaluje nebo popíše barvou nebo jinou látkou. Toto ustanovení dopadá na případy tzv.: „spejerství“ a pachatel by měl mít na paměti, že jeho trestnost není v případě této skutkové podstaty vázána na vzniklou škodu.

24. Znalecký posudek jako jeden z důkazních prostředků a znalecké zkoumání v oboru kriminalistiky, odvětví expertíza ručního písma.

Trestní řízení je činnost, která posuzuje, zda zjištěné jednání osoby lze posuzovat jako skutek naplňující znaky některého trestného činu. V rámci trestního řízení se současně zjišťuje, zda obviněná osoba spáchala trestnou činnost, stanoví se její následky a výše škody, dokazují a objasňují se okolnosti, které vedly k trestné činnosti, případně ji umožnily; rovněž se posuzují osobní poměry pachatele. Všechny uvedené skutečnosti je nutné dokázat, neboť jsou přímo či nepřímo významné pro rozhodování orgánů činných v trestním řízení.

Trestní řád stanoví, že důkazem může být vše, co přispěje k objasnění věci (zejména výpovědi obviněného a svědků, znalecké posudky, věci a listiny důležité pro trestní řízení a ohledání). Důkazem se rozumí již také výsledek práce orgánu činného v trestním řízení, a to během stádia dokazování; v této souvislosti se jedná o již zmíněné výpovědi vyslýchaných osob, předložení listiny a výsledky znaleckých zkoumání.

Důkaz musí vždy mít vazbu k objasňované věci, musí být způsobilý k prokázání nebo vyvrácení dokazovaných skutečností. Orgány činné v trestním řízení (soudy okresní, krajské, vrchní a Nejvyšší soud, státní zástupce, policejní orgán – útvary Policie České republiky) mohou svá zjištění o určitém skutku opřít pouze o důkazy; takto prokázaná skutková zjištění jsou následně podkladem pro jejich rozhodnutí.

Jedním z důkazních prostředků je znalecký posudek. Pokud je pro trestní řízení důležité objasnění některých skutečností, a to na podkladě odborných znalostí, orgán činný v trestním řízení si vyžádá odborné vyjádření takového specialisty. Je-li posuzovaná věc složitá a uvedený postup není dostačující, může být přibrán znalec. V otázce znaleckého zkoumání to bude např. znalec zkoumající ruční písmo, z oboru kriminalistiky a odvětví expertízy ručního písma. Problematika kriminalistickotechnické činnosti je věcí příslušného expertizního pracoviště Policie České republiky (je upravena podrobněji v závazném pokynu policejního prezidenta č. 100/2001 ze dne 7.12.2001, o kriminalistickotechnické činnosti Policie České republiky), kterým je Služba kriminální policie a vyšetřování, odbor kriminalistické techniky a expertíz, nebo Kriminalistický ústav v Praze.[91)] Další znalci jsou zapsáni v seznamu znalců příslušného krajského soudu.

Trestní řád byl upraven řadou novel, z nichž jedna má podobu zákona č. 265/2001 Sb., (nabyl účinnosti dnem 1. ledna 2002), podle něhož se znalec přibírá opatřením příslušného

---

91) Trestní zákoník s komentářem, str. 212 – 213.

orgánu činného v trestním řízení. Proti přibrání znalce nelze podat stížnost (§ 141 TŘ), námitky mohou směřovat pouze proti odbornému zaměření znalce (nebo proti formulaci otázek znalci pokládaných). Znalec se liší od procesních stran a orgánů činných v trestním řízení; je to osoba speciálně odborně zdatná (např. grafolog, lékař, apod.), přibraná v zájmu objasnění určitých skutečností významných pro trestní řízení, kdy toto objasnění může provést pouze specialista mající odborné znalosti. Grafolog je psycholog, který rozebírá osobnost pisatele na základě rukopisu. Písmoznalectví zkoumá ruční písmo, což je kriminalistická disciplína zabývající se určováním pravosti podpisů, identifikací pisatelů závěti, apod. (nikoliv však psychologickým profilem pisatele). Zajímavá je skutečnost, že písmoznalců je ve srovnání s grafology cca 20 v České republice. Znalce není třeba přibrat, jsou-li pro objasnění dané věci postačující běžné znalosti, praxe či odborné vyjádření na základě znalostí získaných studiem. Takové vyjádření může vypracovat nejen znalec, nýbrž každý, kdo je odborně způsobilý (tzn. fyzická a právnická osoba).

Znalecký posudek je samostatný důkazní prostředek (§ 89 TŘ), je to listinný důkaz, který svým obsahem prokazuje nebo vyvrací dokazovanou skutečnost, mající vztah k trestnému činu nebo k obviněné osobě. V případě, že musí být objasněna složitá a důležitá skutečnost, přibírá se znalců více (např. při železniční nehodě). Jedná-li se např. o prohlídku a pitvu mrtvého těla, v případě podezření, že smrt byla způsobena trestným činem, přibírají se znalci dva, a to ze stejného oboru a odvětví. Žádný z nich však nesmí být lékařem zemřelého, který jej ošetřoval během nemoci bezprostředně předcházející smrti. Dva znalci jsou přibíráni také k posouzení duševního stavu mladistvé osoby (z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie, se zaměřením na dětskou psychiatrii). Ve zvláště složitých případech, lze přibrat jako znalce vysokou školu, vědecký ústav, apod.

Znalec musí být vždy poučen a bezodkladné povinnosti oznámit vše, co by mu znemožňovalo jeho činnost. Tím je zajištěna jeho objektivita znalce neboli objektivní znalecký posudek. Z toho důvodu musí být rovněž poučen o významu znaleckého posudku, o následcích výpovědi i znaleckého posudku, pokud by nebyly pravdivé (toto platí také pro znalce, který vypracoval znalecký posudek na žádost procesní strany, neboť pokud má všechny náležitosti, je stejně hodnotný jako znalecký posudek vyžádaný orgány činnými v trestním řízení).

V případě pochyb o správnosti posudku (týká se také posudku neúplného, apod.), je třeba znalce požádat o vysvětlení. Vysvětlení (doplnění) posudku lze učinit ústně do

protokolu, nebo písemně. Nepřinese-li takový postup potřebný výsledek, přibere se jiný znalec, který zpracuje nový posudek s tím, že musí odpovídajícím způsobem reagovat na existenci původního posudku.

Expertízou ručního písma se posuzují vlastnoručně psané listiny za účelem zjištění pisatele. V rámci uvedené expertízy je zkoumáno písmo různého typu (psané kurzívou, hůlkové). Znalecky jsou posuzovány také podpisy na listinách (např. na závěti), zkoumají se rovněž číslice. Praxe písmoznalců přináší také kuriózní případy, kdy např. padělatel se snažil napodobit rukopis zůstavitele, celou závěť vyhotovil ručním písmem, a to včetně napodobení stařeckého tremoru. Největší problémy vznikají, pokud z písmoznaleckého zkoumání vyplyne, že podpis na závěti není pravým a spontánním podpisem (tzn. běžně užívaným) osoby a pozůstalí se např. hájí tím, že tato osoba byla nemocná, proto jí při podpisu závěti museli „podpírat ruku“. Znalec pak zkoumá identifikační znaky rukopisu, přičemž, a to v konkrétním případě, prokázal, že se jedná o rukopis úplně jiné osoby (okolní roztřesené a sotva patrné nitkovité tahy nasvědčovaly, že bezvládný pisatel už sotva udržel pero v ruce, takže „hodní“ příbuzní místo „podpírání“ ruky, tuto ruku ve skutečnosti vedli tak, že podpis de facto samo napsali vlastním rukopisem). Zkoumání ručního písma např. sleduje, zda je osoba pisatelem zkoumaného druhu písma, číslic, apod. zda písemnost vyhotovila jedna či více osob, zda jsou podpisy pravé nebo nikoliv. Znalecké zkoumání vychází z určitých podkladů, kterými jsou materiály sporné (jejich pravost je zpochybněna) a materiály srovnávací (sporné materiály se s nimi srovnávají). Znalec musí nejprve posoudit nejen dostatek identifikačních znaků sporného materiálu, ale také kvalitu a rozsah srovnávacího materiálu. Pro zkoumání uvedených materiálů jsou stanoveny zásady.

Písemnosti s různými druhy písma (hůlkové a perličkové) nelze srovnávat (výsledek je nepřesný). Zkoumání čísel vyžaduje větší rozsah materiálu (čísla mají méně identifikačních znaků). Jistěji a plynule psaný podpis se lépe zkoumá. Obtížně se hodnotí písmo na kopiích, obtahované, na nekvalitním papíře, napsané špatným perem, v textu malého rozsahu nebo poškozeném. Pokud je sporný materiál krátký, musí být srovnávací materiál tím rozsáhlejší. Sporné materiály se vždy předkládají znalci v originálech, které nesmí nikdo, kdo s nimi manipuluje, nijak upravovat, opravovat, rozšiřovat vpisy, apod. Srovnávací materiály zajišťuje osoba, která rozhodla o přibrání znalce. V praxi to je soud, policejní orgán, ale také obhájce nebo sám obviněný. Uvedené osoby odpovídají za pravost srovnávacího materiálu (znalci toto ověřování pravosti nepřísluší). Posuzuje se, resp. srovnává materiál prokazatelně

původní a napsaný nahodile (např. před vznikem závěti). Srovnávací materiál se zkoumá za přítomnosti žadatele, kvalitního srovnávacího materiálu by mělo být dost (opakování akce není efektivní). Pokud se písmo srovnávací písemnosti liší od písma sporné písemnosti, pořídí se spontánní rukopis a zkouška písma podle ústních pokynů (sporný materiál nesmí být nikdy předložen k opsání). Zkoušky písma mají např. podobu diktátu, opisu, dokončení vět (nebo kombinace uvedených metod). Při diktátu se používá text s čísly, velkými písmeny (je možné nadiktovat také sporný text). Opis se používá při domněnce, že sporný text byl rovněž opisován. Při dokončování vět se pisatel soustřeďuje spíše na obsah, než na písmo samé. Zkouška číslic může probíhat se zkouškou písma (pokud jsou čísla posuzována samostatně, musí být dostatečný rozsah srovnávacího materiálu). Pravost podpisu se ověřuje dobře na srovnávacím materiálu (tzn. prokazatelně podepsaném osobou pisatele), např. dokladech k důchodu (podpisy se zde pravidelně opakují a vyvíjejí). Srovnávací materiál musí obsahovat stejný druh písma jako materiál sporný (jsou-li zkoumána čísla, musí být také ve srovnávacím materiálu). Ukázkami písma může být osobní korespondence, zápisy v diáři, apod.; je vhodné tuto věc před zkoumáním konzultovat se znalcem.

V případě závěti se jedná o zkoumání napsaného textu a podpisu pořizovatele, a to ve věci zjištění pisatele. Osoba, která zpochybňuje pravost závěti je v postavení svědka (poškozené osoby). Svědkovi může být přikázána zkouška rukopisu (k této povinnosti může být donucen prostřednictvím pořádkové pokuty). V případě, že je pořizovatel závěti mrtvý tato zkouška se samozřejmě neprovádí. Dojde-li znalec k závěru, že podpis není pravý, je osoba podezřelá ze spáchání trestného činu vyzvána ke zkoušce písma (např. napíše potřebný počet slov). Pokud zkoušku odmítne, nesmí k ní být donucována (viz zásada zákazu sebeobvinění, kdy obviněný nemá povinnost poskytovat důkazy proti sobě). Uvedený stav ztěžuje znalecké zkoumání (může to také znemožnit). Orgány činné v trestním řízení si musí opatřit srovnávací materiál jiným způsobem (např. zajistit si ukázku písma vydáním věci).

E. PROBLEMATIKA DĚDICKÉ DANĚ.

25. Význam, funkce a prameny dědické daně.

Daň dědická patří společně s daní darovací a daní z převodu nemovitostí do tzv. trojdaně, která je předmětem úpravy zákona č. 357/1992 Sb., o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitostí, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o daních“). Tento zákon má vazbu na občanský zákoník, občanský soudní řád, notářský řád, atd. Uvedené daně jsou součástí daňové soustavy od 1. ledna 1993. Jmenované nové daně

byly do naší daňové soustavy zahrnuty od 1. ledna 1993. Stalo se tak prostřednictvím daňové reformy, která těmito majetkovými daněmi nahradila notářské poplatky z dědictví, darování a z převodu nemovitostí. Před 1.1.1993 nabytí dědictví podléhalo notářskému poplatku z dědictví, který vyměřovala tehdejší státní notářství. Zrušení notářského poplatku z dědictví a zavedení dědické daně souvisí se zrušením státních notářství (k 1.1.1993). Agenda vyměřování notářských poplatků přešla na finanční úřady, které byly povolány (po 1.1.1993) k dokončení řízení o vyměření notářských poplatků na základě skutečností, které nastaly před tímto dnem a nebyly do účinnosti zákona o daních pravomocně skončeny.“ Dnem nabytí účinnosti zákona o daních podléhá nabytí majetku děděním dani dědické, kterou vyměřují a vymáhají finanční úřady.

Daň dědická je vyměřována podle znění zákona, platného v době, kdy nastala skutečnost, která je předmětem daně (touto skutečností je smrt zůstavitele). Dědickou daň nelze zaměňovat s odměnou notáře.

Daní dědickou je zdaňováno bezúplatné nabytí majetku v důsledku smrti fyzické osoby. Tato daň postihuje nabytí majetku děděním, kdy dědic děděním nabývá majetek a přitom ze svého majetku neposkytuje žádnou protihodnotu; výše daně závisí na příbuzenském (nebo osobním) poměru dědice k zůstaviteli a na hodnotě nabývaného majetku.

26. Subjekt dědické daně.

Subjektem (poplatníkem) daně dědické je vždy dědic, který nabyl dědictví (nebo jeho část) ze zákona, ze závěti nebo z obou uvedených dědických titulů, a to podle pravomocného rozhodnutí příslušného orgánu, kterým bylo skončeno řízení o dědictví. Dědit může fyzická, právnická osoba a stát. Státu může připadnout část dědictví (nebo celé dědictví) jako dědici ze závěti, kdy má stejné postavení jako jiný závětní dědic, vč. práva dědictví odmítnout. Nabytí majetku státem je od placení dědické daně osvobozeno. Od tohoto případu dědění státu je třeba odlišit případ, kdy státu připadne dědictví, které nenabyl žádný dědic (jedná se o tzv. odúmrť), toto nabytí majetku stát odmítnout nemůže.

Od právní moci rozhodnutí, kterým bylo dědické řízení skončeno, začíná běžet lhůta k podání daňového přiznání a dani dědické. V případě, že je dědiců více, nejsou zavázáni solidárně, ale dědickou daň platí každý samostatně pouze z nabytého dědictví nebo podílu na dědictví (každý dědic podává samostatné daňové přiznání).

27. Předmět dědické daně.

Předmětem dědické daně je nabytí majetku děděním. Dědická daň postihuje veškerý majetek patřící do dědictví (tzn. majetek movitý a nemovitý).

Podle zákona č. 357/1992 Sb. podléhá dani v některých případech také majetek nabytý dědictvím po zůstaviteli, který nebyl v době smrti občanem České republiky; v některých případech je zdaňován také majetek, který se nachází v cizině. Rozhodující zde je především existence mezinárodní smlouvy (tj. neexistuje-li ve vztahu k příslušnému cizímu státu mezinárodní smlouva upravující takové otázky), platí zákon č. 357/1992 Sb.). Z nemovitostí (tj. věcí nemovitých, bytů a nebytových prostor), které se nacházejí na území České republiky (tj. v tuzemsku), se dědická daň vybere bez ohledu na státní občanství nebo bydliště zůstavitele. Z nabytí takového majetku nacházejícího se v cizině, se daň nevybírá. Principy zdanění majetku v cizině mohou být upraveny mezinárodní smlouvou, která má přednost ve vztahu ke státu, s nímž byla uzavřena. Tyto modifikační úpravy se týkají především movitého majetku. V případě nemovitostí se totiž obecně uplatňuje zdanění podle místa polohy nemovitosti. Česká republika nemá uzavřeno mnoho mezinárodních smluv ve věci daně dědické, významná je však Smlouva mezi Českou republikou a Slovenskou republikou o zamezení dvojího zdanění v oboru daně dědické a daně darovací, uzavřená v souvislosti se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky (viz Sbírka zákonů č. 253/1993 Sb.).

28. Základ dědické daně.

V daňovém řízení se uplatňuje základní zásada, že základem dědické daně je cena majetku nabytého jednotlivým dědicem. Znamená to, že dědickou daň platí každý dědic samostatně, a to pouze z toho majetku (kromě majetku osvobozeného), který z dědictví nabyl. Pokud je více dědiců, je každý z nich povinen podat samostatné daňové přiznání s tím, že každý dědic je odpovědný pouze za úhradu daně, jež mu byla vyměřena. Základem daně dědické je cena majetku nabytého jednotlivým dědicem, která může být snížena o cenu některých povinností, které přecházejí na dědice. Tyto taxativně vymezené odpočitatelné položky nelze rozšiřovat ani jinak měnit. Patří sem zejména prokázané zůstavitelovy dluhy, které na dědice přešly zůstavitelovou smrtí (např. nezaplacené daně a poplatky vyměřené před úmrtím zůstavitele, bez ohledu zda byly splatné před smrtí či po smrti).

Skutečnosti, že základ dědické daně tvoří cena majetku nabytého jednotlivou osobou dědice, a že uvedená cena majetku byla určena v dědickém řízení, zjednodušují vyměřování

daně. Správce daně totiž nemusí sám zjišťovat cenu majetku, který spadá do dědictví. Má možnost vycházet z pořízeného soupisu majetku, který byl sepsán v dědickém řízení. Pokud se po právní moci rozhodnutí soudu o dědictví objeví nový majetek, provede se nové dědické řízení. Také v tomto případě se nabývá majetek ke dni smrti zůstavitele. Přitom se navazuje na dosavadní řízení a uspořádání právních vztahů mezi dědici. Pro účely daně dědické se cena majetku nabytého na základě dodatečného projednání dědictví sčítá s cenou majetku nabytého v dřívějším dědickém řízení.

29. Sazba dědické daně.

Sazby daně dědické jsou klouzavě progresivní. Progresivně klouzavou sazbou je vyjádřena zásada daňové spravedlnosti, což znamená, že čím vyšší je základ daně, tím vyšší je také její sazba. Zde je však nezbytné si uvědomit, že často nebude základem daně celková hodnota majetku, nýbrž pouze příslušný podíl připadající na jednotlivého poplatníka. Výše těchto sazeb je odstupňována a závisí na dvou skutečnostech. U fyzických osob to je jednak příbuzenský nebo jiný vztah dědice k zůstaviteli a dále také výše základu daně (tzn. cena majetku nabytého jednotlivým dědicem, mj. snížená o prokázané dluhy zůstavitele, které na dědice přešly jeho smrtí a snížená o další položky (specifikované v § 4 odst. 1 písm. b) až e) zákona č. 357/1992 Sb.). Vztah poplatníka (dědice) je tedy vyjádřen vztahem k zůstaviteli. Vztahům příbuzenským pokrevním (vzniklým narozením), jsou rovnocenné vztahy založené osvojením. Zařazení osob do skupin podle zákona (§ 11) je taxativně určeno a nelze je výkladem rozšiřovat, zužovat nebo nějakým způsobem měnit.

Do I. skupiny poplatníků (jedná se o skupinu s nejnižší sazbou daně, resp. u daně dědické jsou úplně osvobozeni; patří příbuzní v řadě přímé a manželé).

Do II. skupiny poplatníků (jedná se rovněž o osoby osvobozené od dědické daně), patří příbuzní v řadě pobočné (např. sourozenci, synovci, neteře).

Do III. skupiny poplatníků jsou zařazeny všechny ostatní osoby, které nespadají do I. a II. skupiny (patří sem všechny právnické osoby a ostatní fyzické osoby bez jakéhokoli příbuzenského poměru k zůstaviteli). V případě, že dědická daň je nižší než 100,- Kč, podává se daňové přiznání za podmínek stanovených zákonem. Vyměřenou daň správce daně nepředepíše a poplatník daň neplatí. Zákon nestanoví maximální výši daně, vyměřená daň se však podle platné právní úpravy zaokrouhluje nahoru, a to na celé koruny.

30. Osvobození od dědické daně.

Princip osvobození od dědické daně spočívá v tom, že bezúplatné nabytí majetku je osvobozeno od platební povinnosti. Daňová osvobození mohou být osobní, tzn., že určitá osoba – poplatník je osvobozen od platební povinnosti. Dani zásadně podléhá, ale z důvodů stanovených zákonem, je osvobozen (jedná se o osvobození osobní). Osvobození může být také vázáno na předmět daně; zde hovoříme o osvobození věcném. V dosavadním znění zákona se osvobozuje nabytí majetku (věcné osvobození), nikoliv osoby (osobní osvobození). Osvobození od daňové povinnosti může být uplatněno, jsou-li splněny podmínky stanovené zákonem. Od dědické daně je zcela osvobozeno nabytí majetku děděním osobami zařazenými v I. a II. skupině poplatníků (jedná se o příbuzné v řadě přímé a manžele a příbuzné v řadě pobočné); osvobození I. skupiny poplatníků má účinnost dnem 15.8.1998, osvobození II. skupinu poplatníků má účinnost dnem 1.1.2008).

Uvedení poplatníci nemají ani povinnost podávat daňová přiznání.

Od dědické daně je dále osvobozeno nabytí movitého majetku v případě, že zůstavitel byl zástupcem cizího státu pověřeným v České republice (příslušníkem jeho rodiny žijícím s ním ve společné domácnosti nebo jinou osobou s diplomatickými výsadami a imunitou, která nebyla občanem České republiky), je-li zaručena vzájemnost.

Ačkoli jsou přímé daně záležitostí členských států Evropské unie, tyto mohou svá práva ohledně přímých daní vykonávat v souladu s komunitárním právem. V oblasti primárního práva Evropských společenství se daně dědické dotýkají čl. 43 a násl. (právo usazování) a čl. 56 a násl. (volný pohyb kapitálu) Smlouvy o Evropském společenství.

Tato ustanovení ve svém důsledku vedou k tomu, aby podmínky pro osvobození od majetkových daní, jsou-li vázány na trvalý pobyt fyzické osoby nebo sídlo právnické osoby, byly pro subjekty všech členských států shodné. Vzhledem k této skutečnosti byla zákonem č. 476/2008 Sb. upravena příslušná ustanovení zákona č. 357/1992 Sb. tak, aby byla stejným způsobem osvobozena bezúplatná nabytí majetku děděním (darem) na veřejně prospěšné účely subjekty se sídlem na území států Evropské unie nebo Norska a Islandu jako smluvních států Evropského hospodářského prostoru.

31. Prominutí dědické daně.

Prominutí daně je mimořádný dozorčí prostředek, který je upraven v zákoně o správě daní a poplatků (zákon č. 337/1992 Sb., ve znění pozdějších předpisů). Prominutí daně je podle zákona o správě daní specifickým prostředkem liberační povahy, při jehož uplatnění

nedochází k nápravě či odstranění vad rozhodnutí nebo nesprávného postupu správce daně při aplikaci daňového zákona; nejedná se tedy o mimořádný opravný prostředek.

Ministerstvo financí může (podle ustanovení § 55a zákona o správě daní a poplatků) daň zcela nebo částečně prominout z důvodů nesrovnalostí vyplývajících z daňových zákonů. O nesrovnalost půjde zejména v případech účinků zákonem nepředvídaných nebo nezamýšlených, například pokud by došlo v některém případě k dvojímu zdanění u téhož daňového poplatníka, aniž by toto dvojí zdanění bylo zákonem zamýšleno. Aplikace tohoto ustanovení je, vzhledem k povaze dědické daně, zcela výjimečná. Zákonná úprava umožňuje prominout daň dědickou (nebo její část) z důvodu odstranění tvrdosti; a důvod odstranění dává do souvislosti s řešením důsledku živelní pohromy a jiných mimořádných událostí.

32. Správa dědické daně.

Poplatník dědické daně je povinen podat místně příslušnému správci daně (finančnímu úřadu, v jehož územním obvodu měl zůstavitel bydliště nebo se zde zdržoval převážnou dobu) přiznání k dani dědické, a to do 30 dnů ode dne pravomocně skončeného řízení o dědictví. V tomto daňovém přiznání uvede údaje rozhodné pro vyměření daně. Na základě výsledků vyměřovacího řízení, správce daně daň vypočte a vyměří platebním výměrem. Dědickou daň je poplatník povinen uhradit nejpozději do 30 dnů ode dne doručení platebního výměru o vyměření daně. Pokud daň nezaplatí v den její splatnosti, vznikne mu povinnost uhradit úrok z prodlení. Přiznání k dědické dani nepodléhá jenom nabytí majetku, které bylo od této daně osvobozeno, a to podle zákona (např. nabytí majetku osobami zařazenými do I. a II. skupiny poplatníků, nabytí majetku do vlastnictví České republiky, apod.).

Povinnost podat daňové přiznání však mají osoby zařazené do III. skupiny poplatníků, při nabytí majetku, který není od daně osvobozen. Zákon stanoví lhůty pro vyměření a vymáhání daně. Daň nelze vyměřit (ani doměřit) po uplynutí tří let od konce kalendářního roku, ve kterém vznikla povinnost podat daňové přiznání. Vyměřit (a doměřit) daň lze však nejpozději do deseti let od konce kalendářního roku, ve kterém vznikla povinnost podat daňové přiznání.

F. SOUČASNÝ STAV ŘEŠENÍ PROBLÉMŮ DĚDICTVÍ V EVROPSKÉM KONTEXTU

Ministerstvo spravedlnosti České republiky v rámci českého předsednictví v Radě Evropské unie uspořádalo v Praze ve dnech 20. – 21. dubna 2009 konferenci na téma „Dědictví a závěti v evropském kontextu“. Tato konference se zaměřila na nejvíce

diskutované otázky týkající se dědictví a závětí v evropském pojetí. Na této významné akci s mezinárodní účastí (např. mimo zástupců z České republiky, Anglie, Švýcarska a dalších, zde byl přítomen pan Francois – Xavier Bary z Francie, ředitel Asociace Evropské sítě registrů závětí /ENRWA/ ve Venelles), byla věnována pozornost nejčastějším praktickým problémům, které se v současné době objevují v dědickém řízení s cizím prvkem. K této problematice byly zaměřeny příspěvky vystupujících řečníků, do programu konference byla zařazena také informace o přípravě návrhu nařízení o dědictví a závětích.

Před připravovaným návrhem se uskutečnila rozsáhlá konzultace s členskými státy, dalšími orgány a veřejností. Komise ES obdržela materiál, vypracovaný v roce 2002, a to Německým notářským institutem, pod názvem „Studie o dědictvích s mezinárodním prvkem v Evropské unii“.

Dnem 1. března 2005 byla zveřejněna zelená kniha Komise ES „Dědictví a závěti“, na kterou reagovala řada osob. Tato jejich reakce v podobě desítek ohlasů, vyvolala veřejné slyšení (dne 30. listopadu 2006). Následně se v období let 2006 – 2008 několikrát sešla skupina odborníků, nazvaná „PRM III/IV“, vytvořená komisí v březnu 2006. Komise zorganizovala také další akci, a to schůzku národních odborníků, která se konala dne 30. června 2008.

Podklady získané k předmětné problematice dokazují potřebu nástroje Evropského společenství pro uvedenou oblast. Jsou podporou pro přijetí uvedeného návrhu, který m.j. upravuje otázky rozhodného práva, příslušnosti, uznávání a výkonu rozhodnutí a vytvoření evropského dědického osvědčení. Přijetí tohoto nezbytného nástroje získalo podporu Evropského parlamentu /viz Usnesení ze dne 16.11.2006, P6 TA (2006) 0496/ a Evropského hospodářského a sociálního výboru (viz Stanovisko ze dne 26.10.2005, Úř. věst. C 28, 3.2. 2006, s. 1 – 5)/.

Návrh Nařízení Evropského parlamentu a Rady o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a úředních listin ve věcech dědictví a vytvoření evropského dědického osvědčení, předložila Komise evropských společenství Radě Evropské unie v říjnu 2009. Koncem loňského roku začal být návrh projednáván Radou Evropské unie a vzhledem k jeho komplexnosti se předpokládá, že výsledný předpis bude přijat nejdříve v roce 2011.

Důvodová zpráva k návrhu citovaného nařízení se opírá o příslušné články Smlouvy o založení Evropského společenství. V článku 61 je stanoven cíl v podobě postupného zavedení společného prostoru svobody, bezpečnosti a práva, a to především jako opatření v oblasti

soudní spolupráce. Smlouva výslovně uvádí opatření (článek 65), jejichž cílem je „zlepšení a zjednodušení uznání a výkonu soudních a mimosoudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech“, a také „podpora slučitelnosti kolizních norem platných v členských státech a předpisů pro řešení kompetenčních sporů“. Mnohé nástroje přijaté na tomto základě, zejména Nařízení rady (ES) č. 44/2001, o soudní příslušnosti a uznání a výkonu soudních rozhodnutí ve věcech občanských a obchodních (tzv. Nařízení Brusel I), se nevztahují m.j. na „věci osobního stavu, způsobilosti fyzické osoby k právům a právním úkonům, majetkové vztahy mezi manžely a dědění, včetně dědění ze závěti“.[92)]

„Přijetí evropského nástroje v oblasti dědictví patřilo již k prioritám Vídeňského akčního plánu (Úř. věst. C 19, 23.1.1999) z roku 1998. Haagský program (viz závěry předsednictví ze zasedání Evropské rady v Bruselu ve dnech 4. a 5. listopadu 2004) vyzývá k předložení nástroje zahrnujícího celou tuto oblast: rozhodné právo, příslušnost a uznávání, správní opatření (osvědčení o dědictví, evidence závětí). V souladu se závěry posouzení dopadu, bude otázka rejstříku závětí předmětem pozdější iniciativy Společenství“.[93)] Návrhu jmenovaného nařízení předcházelo zjištění velkého počtu případů dědictví s mezinárodním prvkem v rámci Evropské unie (tato skutečnost byla zapracována do zprávy přiložené k návrhu nařízení). Volný pohyb osob v Evropské unii narušuje řada okolností, a to různorodost, jak předpisů týkajících se hmotného práva, tak předpisů v oblasti mezinárodní příslušnosti nebo rozhodného práva, velký počet orgánů, které mohou být kompetentní v otázce dědictví s mezinárodním prvkem a také rozdrobení dědictví, jež může být výslednicí těchto rozcházejících se pravidel.

V současné době se dostávají do velkých problémů osoby, chtějí-li uplatnit svá práva v souvislosti s dědictvím s mezinárodním prvkem. Brzdou při uplatnění vlastnického práva, které je podle ustálené judikatury Soudního dvora nedílnou součástí základních práv, jejichž dodržování zajišťuje uvedený soudní dvůr, jsou různé předpisy, což dokládá také příslušná judikatura.[94)]

Návrh Nařízení Evropského Parlamentu a Rady o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a úředních listin ve věcech dědictví a vytvoření evropského

---

[92)] Pauknerová, M.: Evropské mezinárodní právo soukromé. Praha: C. H. Beck, 2008, str. 128.

[93)] Důvodová zpráva k návrhu Nařízení EP a R o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a úředních listin ve věcech dědictví a vytvoření evropského dědického osvědčení.

[94)] Viz rozsudek Soudního dvora ze dne 28.4.1998 ve věci Metronome Musik, C – 200/96, Sb. rozh. 1998, s. I 01953 a ze dne 12.7.2005 ve věcech Aliance for Natural Health and others, C – 154 a 155/04, sb., rozh. 2005, s. I 06451. Viz odkaz 92).

dědického osvědčení má umožnit osobám, které žijí na území Evropské unie, aby mohly předem uspořádat své dědictví a tak účinně zaručit práva dědiců (závětních dědiců, dalších osob blízkých zůstaviteli a rovněž jeho věřitelů).

G. DĚDICKÉ PRÁVO V OBLASTI MEZINÁRODNÍHO PRÁVA SOUKROMÉHO

33. Pojem mezinárodního práva soukromého.

Mezinárodní právo soukromé upravuje soukromoprávní vztahy, které obsahují tzv. mezinárodní (cizí) prvek. Společenské vztahy upravené normami práva soukromého (občanského, rodinného, kam spadá dědické právo), se většinou uskutečňují v rámci určitého státu. Některé vztahy soukromého práva se však liší tím, že svým významem přesahují hranice určitého státu. V některém svém prvku mají vazbu k zahraničí (např. mezinárodním prvkem může být bydliště účastníka v cizím státě); proto jsou označovány jako soukromoprávní vztahy s cizím prvkem. Jejich zvláštní právní úprava je nazývána mezinárodním právem soukromým. Součástí mezinárodního práva soukromého v členských státech Evropské unie je evropské mezinárodní právo soukromé. Začleněním České republiky do Evropské unie narůstá počet případů projednávaných s cizím prvkem. Dědictvím s mezinárodním prvkem je např. dědictví po zůstaviteli, který byl v době smrti českým občanem a dědictví leží částečně v cizině (nebo zůstavitel je cizinec a dědictví leží v České republice).

Součástí tohoto mezinárodního práva soukromého je právní úprava postupu soudů, jiných orgánů a účastníků, případně také jiných osob; rovněž úprava vztahů mezi nimi vznikajících v řízení o soukromoprávních věcech, a to s výskytem mezinárodního prvku. Skupina norem upravující tuto právní skutečnost se nazývá mezinárodní právo procesní. V řízení o soukromoprávních věcech (v civilním řízení) může být mezinárodním prvkem např. cizí občanství účastníka (nebo doručení písemnosti osobě bydlící v zahraničí, apod.).

34. Dědický statut.

Dědické právo s cizím prvkem a problematika s ním spojená, je v současné době velmi živým tématem. Vztahy, a to skutečné i právní, přesahují hranice jednotlivých států velmi často a zasluhují si oprávněně pozornost. Mezi jednotlivými právními řády existují rozdíly, a to v hmotněprávní úpravě dědického práva. Tato odlišnost je způsobena nejen rozdíly v chápání společenské funkce dědického práva, ale také specifiky a zvláštnostmi ovlivněnými kulturou, historií a tradicemi. Dědický institut, který je upraven vnitrostátním právem se mění na institut mezinárodního práva soukromého, a to výskytem již zmíněného cizího prvku (např.

závěť sepsaná v cizině, zůstavitel byl cizinec, dědictví se nachází v jednom nebo ve více státech). Při výskytu cizího prvku se naskýtá otázka, podle kterého právního řádu se upravují dědické poměry. Kolizní úprava dědického práva vykazuje rozdíly mezi jednotlivými právními řády zejména v tom, zda se při výběru rozhodného práva rozlišuje mezi movitými věcmi a nemovitostmi patřícími do dědictví. V případě, že se nerozlišuje mezi movitými a nemovitými věcmi, stanoví se pro dědické právní poměry jediný hraniční určovatel (např. lex patriae - státní příslušnost). Pokud se činí rozdíl mezi movitými a nemovitými věcmi, pro dědické právní poměry se stanoví dva hraniční určovatele (lex rei sitae - místo polohy nemovitosti a např. lex patriae). Tato kolizní úprava vychází z rozštěpeného dědického statutu. Znamená to, že podle okolností případu se pro stejné dědictví použije jiného práva, jednak pro poměry pro movité věci a jednak pro dědické poměry pro nemovitosti.

České právo vychází z jednotného dědického statutu. Používá jediný hraniční určovatel pro dědické právní poměry ohledně celého dědictví, bez rozlišování mezi movitými a nemovitými věcmi. Jediným hraničním určovatelem pro celé dědictví je lex patriae (státní příslušnost) zůstavitele v době smrti. Kolizní úprava v České republice (zákon č. 97/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů – ZMPSaP; § 17) stanoví, že „právní poměry dědické se řídí právním řádem státu, jehož byl zůstavitel příslušníkem v době smrti“.[95)]

35. Zvláštní kolizní normy pro některé otázky dědění ze závěti.

Kolizní úprava v České republice stanoví pro některé otázky samostatné zvláštní kolizní normy, a to ve stanoveném rozsahu. V této souvislosti se jedná především o způsobilost zřídit a zrušit závěť. Způsobilost zřídit (nebo zrušit) závěť se řídí právem státu, jehož příslušníkem byl zůstavitel v době projevu vůle. Stejná právní úprava se použije pro účinky vad vůle a jejího projevu při zřizování či zrušení závěti. Rozhodující je státní příslušnost v době projevu vůle (pořízení závěti, zrušení závěti), a to pro určení rozhodného práva (toto rozhodné právo je určující také pro stanovení dalších přípustných druhů pořízení pro případ smrti: např. některé právní řády připouštějí mimo závěť také společnou závěť manželů, u které však bude třeba vyžadovat, aby ji připouštěly právní řády určené podle státní příslušnosti každého ze zúčastněných zůstavitelů). Pokud po projevu vůle dojde ke změně státní příslušnosti, neovlivňuje tato změna platnost (nebo zrušení) závěti, a to v otázkách vad vůle a jejího projevu a způsobilosti zůstavitele k těmto právním úkonům. Závěť se dodatečně nestane neplatnou (ani se její vady nemohou zhojit).

[95)] Viz odkaz 92), str. 342.

36. Otázka odúmrti.

Případy odúmrti (tzn. zůstavitelův majetek připadne státu, protože nemá zákonné ani závětní dědice) znamenají někdy otazníky ve vztazích s mezinárodním prvkem. Dědický statut rozhoduje o tom, zda dědicové existují či nikoliv; v praxi je však někdy sporné, kterému státu odúmrť připadne (tzn., zda státu, jehož právní řád je dědickým statutem, nebo stát, kde se odúmrť nalézá). V kvalifikaci nároku státu na odúmrť jsou rozdíly. Některé právní řády považují tento nárok za dědickoprávní (tzn. stát je dědicem, pokud nejsou jiní dědicové). Právní řády některých států Evropské unie (např. Francie, Rakousko) však pokládají nárok státu na odúmrť za právo okupovat věci, které nikomu nepatří na státním území, jež vyplývá ze státní svrchovanosti.

Orgán, který řeší tyto problémy, provádí kvalifikaci podle svého práva. V případě nároku pokládaného za okupační právo, stát nepřipustí, aby majetek na jeho území připadl jako odúmrť cizímu státu (připadne státu, na jehož území se nalézá). Pokud stát považuje nárok za nárok dědického práva, bude muset přistoupit na připadnutí odúmrtí cizímu státu, byť se nalézá na jeho území. Stane se tak, pokud právo cizího státu je dědickým statutem. Podle české právní úpravy není stát v případě odúmrti dědicem, nýbrž nárok na odúmrť je zvláštním důvodem vzniku vlastnického práva (jedná se o zvláštní způsob nabytí majetku státem, který není totožný s děděním). Tento případ je třeba zařadit do rozsahu kolizních norem pro věcná práva.

37. Řízení o dědictví s cizím prvkem.

Řízení v dědických věcech provádějí v České republice, soudy. Soud zahájí dědické řízení vždy, jakmile se dozví, že někdo zemřel (většinou z úmrtního listu). Soud zahájí dědické řízení také bez návrhu, k provedení úkonů prověří příslušného notáře ve svém obvodu a podle předem stanoveného rozvrhu (podrobněji viz část B). Na základě výsledků dědického řízení vydá soud (od 1.7.2009 soudní komisař, nikoliv však v dědickém řízení s cizím prvkem, konečné dědické usnesení, ve kterém schválí dohodu o vypořádání dědictví, pokud ji dědicové uzavřou, v opačném případě potvrdí dědictví podle dědických podílů). V případech s mezinárodním prvkem je třeba rozlišovat, zda zůstavitel byl českým občanem nebo cizincem; v obou případech je významné, zda do dědictví patří majetek, který je v České republice nebo který se nachází v cizině. Podle právní úpravy platné v České republice (§ 51 Instrukce Ministerstva spravedlnosti ze dne 30.dubna 2004, č.j. 56/2004-MO-J, kterou se schvaluje postup justičních orgánů ve styku s cizinou ve věcech občanskoprávních a

obchodněprávních) je dědictvím s cizím prvkem dědictví, v němž zůstavitel nebyl v době své smrti českým občanem nebo, pokud se alespoň část dědictví nachází v cizině.

Pro dědictví s cizím prvkem je nutné použít ustanovení norem mezinárodního práva soukromého, a to tzv. kolizních norem, které řeší otázku, zda a na jaké případy použít české právo. Tyto kolizní normy se také zabývají tím, zda a na jaké otázky použít právo cizího státu určeného např. podle státní příslušnosti zůstavitele, jeho posledního bydliště (obvyklého pobytu), místa, kde se nachází dědictví nebo jeho část. „… kriterium státní příslušnosti osoby, jako kritérium určující rozhodné právo a kritérium zakládající pravomoc (mezinárodní příslušnost) soudů ve věcech týkajících se osob, zejména v právu rodinném a dědickém, případně i v otázkách způsobilosti osoby k právům a právním úkonům, se dále vyvíjí. Jasným trendem je opouštění kolizního kritéria státní příslušnosti ve prospěch kritéria obvyklého pobytu osoby, což platí zároveň pro kritérium k založení pravomoci (mezinárodní příslušnosti) civilního soudu. Tento trend dokládá nejen evropské právo, a to jak právo platné, tak zejména připravované návrhy, ale i mezinárodní úmluvy přijímané v rámci Haagské konference mezinárodního práva soukromého“[96)]

Obecná úprava je obsažena v ZMPSaP, která se použije, nestanoví-li něco jiného dvoustranná nebo vícestranná mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána (nebo bezprostředně použitelné právo Evropské unie). Oblasti dědictví se týkají vícestranné smlouvy, a to: Haagská úmluva o doručování soudních a mimosoudních písemností v cizině ve věcech občanských a obchodních, ze dne 15.11.1965 (vyhlášena pod č. 85/1982 Sb.), Haagská úmluva o provádění důkazů v cizině ve věcech občanských a obchodních, Haag, 18.3.1970 (vyhlášena pod č. 129/1976 Sb.), Evropská úmluva o poskytování informací o cizím právu, Londýn, 7.6.1968 a (Dodatkový protokol k ní), Štrasburk, 15.3.1978 (vyhlášena pod č. 221/1998 Sb.), Haagská úmluva o mezinárodní správě pozůstalostí, ze dne 2.10.1973 (vyhlášena pod č. 218/1995 Sb. – použitelná pouze mezi Českou republikou, Slovenskem a Portugalskem), Haagská úmluva o civilním řízení ze dne 1.3.1954 (vyhlášena pod č. 72/1966 Sb.).

Přehled mezinárodních smluv, které jsou uplatňovány v praxi, tvoří: Smlouva mezi ČSSR a PLR o právní pomoci a úpravě právních vztahů ve věcech občanských, rodinných, pracovních a trestních ze dne 21.12.1978 (vyhlášena pod č. 42/1989 Sb.). Smlouva mezi ČR a PLR o změně a doplnění této smlouvy této smlouvy ze dne 21.12.1987 (ta se však nedotýká

[96)] Pauknerová M.: Evropské právo a některé nové trendy v mezinárodním právu soukromém. Právník, č. 2, 2009, str. 134 – 135.

právní úpravy dědictví), Smlouva mezi Českou republikou a Slovenskou republikou o právní pomoci poskytované justičními orgány a úpravě některých právních vztahů v občanských a trestních věcech ze dne 29.10.1992 (vyhlášena pod č. 209/1993 Sb.), Smlouva mezi ČSSR a Maďarskou republikou o právní pomoci a úpravě právních vztahů ve věcech občanských, rodinných a trestních ze dne 28.3.1989 (vyhlášena pod č. 63/1990 Sb.), Smlouva mezi ČSSR a SSSR o právní pomoci v právních vztazích ve věcech občanských, rodinných a trestních ze dne 12.8.1982 (vyhlášena pod č. 95/1983 Sb.; použitelná také ve vztazích s Běloruskem, Kyrgystánem a Moldávií), Smlouva mezi ČR a Ukrajinou o právní pomoci v občanských věcech ze dne 28.5.2001 (vyhlášena pod č. 123/2002 Sb. m.s.).

Legislativní radou vlády byl schválen návrh nového zákona o mezinárodním právu soukromém, který by v českém právu měl zohledňovat koncepci „obvyklého pobytu“, kdy způsobilost k již uvedeným úkonům týkajících se závěti se řídí právem státu, jehož příslušníkem byl zůstavitel v době projevu vůle nebo právem státu, ve kterém měl zůstavitel v té době obvyklý pobyt.

Obecná pravidla pravomoci českých soudů v případech dědictví s cizím prvkem jsou stanovena v ZMPSaP; použijí se nestanoví-li něco jiného smlouva, kterou je Česká republika vázána.

38. Evropské mezinárodní právo soukromé, mezinárodní smlouvy

Evropské mezinárodní právo soukromé je v současné době již běžnou součástí mezinárodního práva soukromého v členských státech Evropské unie. Dostává se do centra pozornosti civilního procesního práva a mezinárodního práva procesního, dostává se do praxe v oblasti již značně sjednoceného mezinárodního civilního procesu. Jednotnost evropské úpravy částečně dopadá také na oblast kolizních norem s tím, že budoucnost zde předpokládá další vývoj; objevují se dokonce úvahy o komplexní kodifikaci mezinárodního práva soukromého a procesního v rámci Evropské unie.[97)]

Můj názor na normy mezinárodního, potažmo evropského mezinárodního práva soukromého je ten, že některé z nich jsou pro praxi neucelené. Nelze je dostatečně použít na konkrétní případy. Některé úkony mohou trpět vadami, neboť např. cizí vykonavatel závěti české právo nezná. Také provádění zjišťování významných skutečností by mělo být prováděno v rámci národních postupů, neboť např. konkrétní způsob dokazování nelze určovat evropských nařízením.

[97)] Srv. odkaz 96), str. V.

Evropské mezinárodní právo soukromé (a procesní) představuje tři skupiny právních norem práva ES. První okruh tvoří normy upravující pravomoc, neboli tzv. mezinárodní příslušnost civilních soudů určitého členského státu Evropské unie v přeshraničních sporech; zabývají se také otázkami spolupráce uvedených soudů. Druhá skupina norem zahrnuje normy určující rozhodné právo (tzv. kolizní normy), které bude aplikováno v daném soukromoprávním vztahu s mezinárodním prvkem. Ve třetím okruhu jsou normy upravující uznání a výkon cizích soudních a dalších rozhodnutí (tzn. rozhodnutí vydaných v jiných členských státech Evropské unie), a to v soukromoprávních věcech.

Předmětem evropského mezinárodního práva soukromého jsou soukromoprávní vztahy, které vznikají v oblasti přeshraničních styků v rámci Evropské unie, jež jsou regulovány jednotnou úpravou vyplývající z práva ES.

S účinností od 1.května 2004 se Česká republika stala členským státem Evropské unie. Tímto dnem vstoupila v platnost Smlouva mezi členskými státy Evropské unie, Českou republikou (a dalšími státy) o přistoupení České republiky (a dalších států) k Evropské unii; také Akt o podmínkách přistoupení České republiky (a dalších států) a o úpravách smluv, na nichž je založena Evropská unie. Ustanovení uvedeného aktu tvoří nedílnou součást smlouvy o přistoupení a zakotvuje podmínky přijetí a úpravy smluv, jež si toto přijetí vyžaduje (srv. č. 44/2004 Sb. m.s. a zvláštní číslo Úř. věstn. EU z 23.9.2003).[98)]

Pro Českou republiku se stal závazný právní režim ES ke dni 1.5.2004, platný k tomuto dni.

Mezinárodní smlouvy jsou klasickým institutem, který upravuje mezinárodní právo soukromé. Základem jsou úmluvy přijímané v rámci Haagské konference mezinárodního práva soukromého, jejímž členským státem je také Česká republika. Např. Smlouva mezi Československou socialistickou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o právní pomoci a právních vztazích ve věcech občanských, rodinných a trestních (1983), platí dosud v upravené podobě mezi Českou republikou a Ruskem. Pokud jde o vztah mezinárodních smluv a českého vnitrostátního práva, jsou vyhlášené mezinárodní smlouvy, kterými je Česká republika vázána, součástí právního řádu. Stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.

Základním principem práva ES je to, že má při aplikaci přednost před národním právem členského státu.

[98)] Srv. odkaz 92), str. 37.

Přednost m.j. vylučuje střet práva ES a vnitrostátního práva. Z principu aplikační přednosti vyplývají určité důsledky. Národní soudce má povinnost neaplikovat národní normu, pokud odporuje normě komunitární; dále je nemožné platně přejímat nové národní legislativní akty, které jsou v nesouladu s právem ES.

Přímý vliv evropského mezinárodního práva soukromého se promítá v české soudní praxi. V České republice platí a to od 1.května 2004 nařízení ve věci právní regulace přeshraničních vztahů mezi subjekty z členských států Evropské unie, v oblasti mezinárodního civilního procesního práva. Toto nařízení se týká pravomoci českých soudů a výkonu cizích soudních rozhodnutí m.j. ve věcech občanských, obchodních, také ve věcech manželských a rodičovských. Pro úpravu vztahů s nečlenskými státy Evropské unie je právním východiskem v obecné rovině Vídeňská úmluva o smluvním právu. Tento dokument jasně specifikuje zásadu ve vztahu ke třetím státům, a to, že ze smlouvy nevznikají závazky ani práva třetímu státu bez jeho souhlasu. Uvedený princip je principem svrchované rovnosti států, a to v úrovni mezistátní. „Speciální úprava ve vztahu k subjektům z nečlenských států EFTA (Evropského sdružení volného obchodu), je zakotvena v Luganské úmluvě o soudní příslušnosti a uznání a výkonu rozhodnutí v občanských a obchodních věcech.“[99)] Evropské společenství má pravomoc k uzavírání mezinárodních smluv s nečlenskými státy a mezinárodními organizacemi v oblasti mezinárodního práva soukromého.

Mezinárodní právo soukromé je svých charakterem spíše univerzální, což znamená, že jeho normy nejsou aplikačně omezeny na vztahy v rámci Evropské unie; toto platí zejména pro právo kolizní. Takové normy se použijí na vztahy s mezinárodním prvkem a nikoliv jen na vztahy s prvkem evropským nebo komunitárním.

[99)] Dtto odkaz 92), str. 108.

PŘÍLOHA

Haagská úmluva o mezinárodní správě pozůstalosti.

Haagská úmluva o mezinárodní správě pozůstalosti byla vypracována Haagskou konferencí mezinárodního práva soukromého (2.10.1973). Má usnadnit správu dědictví v mezinárodních vztazích. Osoba pověřená správou dědictví s cizím prvkem bude mít „co nejvýhodnější postavení při shromažďování majetku v cizině, při vypořádávání práv a závazků ve vztahu k tomuto majetku, při nakládání s tímto majetkem, při jeho zajištění, rozdělení a transferu do státu dědiců, při realizaci odkazů a rozdělení majetku mezi dědice.“[100)]

Česká republika je vázána Haagskou úmluvou o mezinárodní správě pozůstalosti, a to od 1.července 1993. Její text byl publikován pod č. 218/1995 Sb. Zmíněné usnadnění správy dědictví s cizím prvkem znamená, že smluvní státy vydávají osobám, které jsou oprávněny ke správě pozůstalosti, osvědčení v podobě mezinárodních průkazů. Tato osvědčení vymezují rozsah pravomoci při správě pozůstalosti, rovněž oprávněné osobě umožní nejoptimálnější postavení při úkonech souvisejících s dědictvím.

Evropská úmluva o poskytování informací o cizím právu.

Česká republika je smluvním státem v celé řadě mezinárodních smluv. Platí to také v případě Evropské úmluvy o poskytování informací o cizím právu (Londýn, 7.6.1968) a Dodatkovém protokolu k této Úmluvě (Štrasburk, 15.3.1978). Smluvní strany se podle této úmluvy zavazují poskytovat informace o svém o občanském a obchodním právu, o řízení v oblasti občanského a obchodního práva a o organizaci svého soudnictví. Podle Dodatkového protokolu se poskytované informace týkají hmotného a procesního práva, organizace justice v trestní oblasti, včetně orgánů státního zastupitelství a práva ve věci výkonu trestu.

Každý smluvní stát určí jeden tzv. „přijímací orgán“, který je příjemcem žádostí o informace zasílané jiným smluvním státem. Následně zařizuje jejich vyřízení, zasílá odpovědi žadateli, příp. justičnímu orgánu smluvního státu. Smluvní strana může také určit tzv. „odesílající orgán“, který přijímá žádosti o poskytnutí informací od svých justičních orgánů; tyto pak předává příslušným přijímacím zahraničním orgánům. Přijímací orgán může současně plnit úkoly odesílajícího orgánu, a to podle určení smluvního státu. V České republice je takovým orgánem, a to současně přijímajícím i odesílajícím Ministerstvo spravedlnosti ČR, mezinárodní odbor.

[100)] Viz odkaz 92), str. 347.

Římská úmluva o právu rozhodném pro smluvní závazkové vztahy.

Římská úmluva o právu rozhodném pro smluvní závazkové vztahy byla uzavřena v roce 1980, a to tehdejšími členskými státy Evropského hospodářského společenství. Tato mezinárodní smlouva uzavřená členskými státy mezi sebou, sleduje sjednocení práva v oblasti mezinárodního práva soukromého. Platí pouze mezi členskými státy ES/EU a nové členské státy jsou povinny k Římské úmluvě přistoupit. Česká republika se k této úmluvě zavázala přistoupit v Aktu o podmínkách přistoupení k Evropské unii; přistoupila k ní v Úmluvě o přistoupení ČR a dalších tehdejších nových členských států, podepsané v Lucembursku (2005). Sdělení Ministerstva zahraničních věcí ČR je publikováno pod č. 64/2006 Sb. m.s. Římská úmluva vymezuje svou působnost časovou, věcnou a prostorově personální.

Aplikuje se na závazky ze smluv, které mají vztah k právu různých zemí. Římská úmluva je použitelná pouze na smlouvy s obsahem mezinárodního, ale blíže nedefinovaného, prvku. Římská úmluva má vazbu také na smlouvy, které souvisejí s jedinou zemí. Z rozsahu aplikace jsou m.j. vyloučeny smluvní závazkové vztahy týkající se závěti a dědění. Časově se Římská úmluva ve smluvním státě vztahuje na smlouvy uzavřené po dni, ke kterému vstoupí pro tento stát v platnost. V České republice je Římská úmluva aplikovatelná na smlouvy uzavřené v době od 1.7.2006 (smlouvy uzavřené před tímto datem podléhají kolizní úpravě obsažené v ZMPSaP (§ 9 a násl.). Římská úmluva se obecně použije na závazkové vztahy s mezinárodním prvkem (nikoliv pouze vztahy s komunitárním prvkem); tzn. platí univerzálně. Tato úmluva se vztahuje na evropská území smluvních států, včetně Grónska.

Nařízení EP a Rady (ES) o právu rozhodném pro smluvní závazkové vztahy (Řím I).

Nařízení o právu rozhodném pro smluvní závazkové vztahy, nazývané Nařízení „Řím I“ obsahuje jednotnou kolizní úpravu v oblasti smluvních závazkových vztahů. Transformuje v Nařízení dosud platnou Římskou úmluvu o právu rozhodném pro smluvní závazky z roku 1980. Unifikuje významnou část kolizního práva, kde východiskem byla Zelená kniha o transformaci Římské úmluvy z roku 1980. Smyslem unifikace je řádné fungování vnitřního trhu, potažmo zlepšení v předvídatelnosti výsledků sporů, jistoty v oblasti rozhodného práva a volného pohybu soudních rozhodnutí; z toho důvodu je žádoucí, aby kolizní normy platné v členských státech určovaly stejný právní řád, a to bez ohledu na zemi soudu, který spor řeší. Nařízení Řím I se vztahuje na smluvní závazkové vztahy občanského a obchodního práva, v případě kolize právních řádů (nevztahuje se na věci daňové, celní, správní).

Nařízení EP a Rady (ES) č. 864/2007, o právu rozhodném pro mimosoudní závazkové vztahy (Řím II).

Nařízení EP a Rady (ES) č. 864/2007, o právu rozhodném pro mimosmluvní závazkové vztahy (Řím II) je prvním nařízením ES, které souhrnně unifikuje kolizní právo v oblasti mimosmluvních závazků. Bylo přijato 11. července 2007. Toto nařízení se vztahuje na mimosmluvní závazkové vztahy občanského a obchodního práva, a to v případě kolize právních řádů. Netýká se zejména věcí daňových, celních a správních. Rovněž se nevztahuje na odpovědnost státu za jednání a opomenutí při výkonu státní moci. V souladu s Nařízením Řím II zahrnuje škoda jakékoliv následky civilního deliktu, bezdůvodného obohacení, jednatelství bez příkazu nebo předsmluvního jednání; vztahuje se také na mimosmluvní závazkové vztahy, které pravděpodobně vzniknou. Toto nařízení je použitelné pro skutečnosti, které vedou ke vzniku škody, k nimž dojde po vstupu nařízení v platnost. Nařízení Řím II je použitelné ode dne 11. ledna 2009. Právo určené na podkladě Nařízení Řím II se použije bez ohledu na to, zda je právem některého z členských států. Prosadil se tak princip univerzity, a to obdobně jako v případě Římské úmluvy a Nařízení Řím I, což je dle názoru specialistů v oboru evropského mezinárodního práva soukromého prostředkem k dosažení jednotného rozhodování a právní jistoty.[101)]

Nařízení EP a Rady (ES) č. 1896/2006, kterým se zavádí řízení o evropském platebním rozkazu.

Jedná se o dokument, kterého lze využít při uplatňování nesporných peněžních nároků v rámci Evropské unie. Nařízení EP a Rady (ES) č. 1896/2006, kterým se zavádí řízení o evropském platebním rozkazu již vstoupilo v platnost, je použitelné od 12. prosince 2008. Citované nařízení zavádí zvláštní řízení o evropském platebním rozkazu, které má zjednodušit a urychlit soudní řízení ve věcech nesporných peněžních nároků v přeshraničních případech.[102)] Jeho účelem je také snížení nákladů těchto řízení a možnost volného pohybu evropských platebních rozkazů ve všech členských státech stanovením minimálních norem, jejichž dodržováním je zbytečné zahajovat v členském státě výkonu jakékoli mezinárodní řízení před uznáním a výkonem. Nařízení přitom žalobci umožňuje uplatňovat nároky s využitím jiného řízení, které je k dispozici podle práva členského státu (nebo práva ES).

---

101) Srv. odkaz 96), str. 286.

102) Podle citovaného Nařízení č. 1896/2006 se přeshraničním případem rozumí případ, ve kterém má alespoň jedna ze stran bydliště nebo místo obvyklého pobytu v jiném členském státě, než je členský stát soudu, u něhož byl podán návrh na vydání platebního rozkazu. Pro určení, jedná-li se o přeshraniční případ je doba, kdy je podán návrh na vydání Evropského platebního rozkazu, v souladu s tímto nařízením.

Znamená to, že nařízení nenahrazuje úpravu rozkazních řízení podle národního práva členských států, ale existuje vedle těchto národních úprav (je paralelou ve vazbě na národní úpravy členských států). Nařízení se vztahuje na občanské a obchodní záležitosti v přeshraničních případech, a to bez zřetele na povahu soudu. Netýká se zejména věcí daňových, celních a správních; rovněž ani odpovědnosti státu za jednání a opomenutí při výkonu státní moci. Konkrétně se nevztahuje na majetková práva, vyplývající z manželských vztahů, závěti a dědictví.

Nařízení EP a Rady (ES) č. 861/2007, kterým se zavádí evropské řízení o drobných nárocích.

Citované nařízení, kterým se zavádí evropské řízení o drobných nárocích navazuje na předchozí evropská nařízení z oblasti civilního práva. Vazbu má zejména na Nařízení EP a Rady (ES) č. 1896/2006, kterým se zavádí řízení o evropském platebním rozkazu. Předmětem Nařízení č. 861/2007, které vstoupilo v platnost a je použitelné od 1. ledna 2009, koresponduje s cílem evropského řízení o drobných nárocích. Jedná se o zjednodušení a urychlení řízení o sporech týkajících se drobných nároků v přeshraničních případech a snížení nákladů na tato řízení. Evropské řízení o drobných nárocích je pro sporné strany k dispozici jako alternativa k řízení upraveném právní úpravou členských států. Toto nařízení vytváří nové sjednocené evropské civilní soudní řízení, použitelné před soudy členských států (vyjma Dánska).

Strana žalobce se může rozhodnout, využije-li řízení podle Nařízení č. 861/2007, nebo zda využije již osvědčené civilní řízení podle národního práva. Při přijímání tohoto nařízení, je uvedená možnost volby považována za jeden z významných přínosů. Nařízení se vztahuje na občanské a obchodní věci v přeshraničních případech, a to bez ohledu na povahu soudu, pokud hodnota nároku bez navýšení o úroky, náklady a výlohy, nepřesáhne v době doručení žalobního formuláře k příslušnému soudu položku 2 000 EUR. Nařízení se netýká daňových, celních ani správních věcí; nevztahuje se na odpovědnost státu za jednání a opominutí při výkonu státní moci. Do oblasti jeho působnosti nepatří ani případy týkající se majetkových práv vyplývajících z manželských vztahů, vyživovací povinnosti, závětí a dědictví.

ZÁVĚR

Dědické právo je ve srovnání s ostatními částmi občanského práva oblast specifická. Uvedený rozdíl je dán skutečností, že osoba, jejíž práva a povinnosti přecházejí na nástupce, již nežije. Tento zůstavitel již nemůže žádným způsobem ovlivnit řešení majetkových věcí po své smrti, tzn. nemůže vyložit nebo upřesnit svoji poslední vůli. Z toho důvodu musí být dědické právo podrobnější a preciznější, neboť soudy musí často řešit tzv. „bílá“ místa v současné právní úpravě.

Navrhuje se nárůst počtu paragrafů, do nové právní úpravy by měly být opět zařazeny některé tradiční instituty dědického práva (např. odkaz, dědická smlouva, zřeknutí se dědictví, atd.). Počítá se s výkladovými pravidly, která zůstaviteli mají dát možnost předvídat, jak bude po jeho smrti vyložen poslední projev vůle. Mimo závěť, která získá zpět své silné postavení se počítá s dědickou smlouvou, která však zřejmě nebude tak frekventovaným pořízením pro případ smrti.

Nová právní úprava rozlišuje závěti soukromé a veřejné. Závětí soukromou je závěť holografní a závět allografní. Veřejná závěť je projev vůle zůstavitele vyjádřený také v jiné veřejné listině, nikoliv pouze v listině ve formě notářském zápisu.

Závěť je podle návrhu odvolatelný projev vůle, kterým jediný zůstavitel pro případ své smrti, zůstavuje nejméně jedné osobě alespoň podíl na pozůstalosti, případně také odkaz. Nová úprava výslovně vylučuje, že by zůstavitel při pořízení závěti pouze přisvědčil návrhu, který učinil někdo jiný.

V otázce dědické nezpůsobilosti vychází návrh z dosavadní úpravy. V budoucnu se pamatuje také na právnickou osobu, kterou lze povolat za dědice jako odkazovníka; v návrhu se výslovně uvádí, že takováto právnická osoba je způsobilým dědicem, vznikne-li do osmnácti měsíců od smrti zůstavitele. Zřizovány závětí mohou být nejen nadace, ale také jiné právnické osoby.

Počítá se s úpravou obecného náhradnictví pro případ, že nebude dědit závětní dědic. Tato otázka, tzn. dědické náhradnictví není v české ani slovenské právní úpravě obsažena. Zůstavitel může, a to podle návrhu, k závěti připojit podmínku doložení času nebo příkaz. Jedná se o možnost pokynu, jak uspořádat majetkové poměry pro případ smrti, které vzešly z jeho celoživotní činnosti.

Podle návrhu je rozšířena dosavadní úprava vydědění, důsledky vydědění se vztahují také na potomky vyděděného, neprojeví-li zůstavitel jinou vůli. Zůstavitel může navíc vydědit

také dědice nezpůsobilého dědit. Nově se navrhuje, aby bylo dědici umožněno se svého dědického práva zřeknout ve smlouvě se zůstavitelem. Současná právní úprava nepřipouští možnost zřeknutí se dědického práva. Dědic se tak nemůže předem zříci svého dědického práva; po zůstavitelově smrti musí dědictví buď přijmout nebo odmítnout. Smlouva o zřeknutí se dědictví by měla mít formu veřejné listiny. Zavedení zřeknutí se dědictví je velmi kladně vnímáno také odbornou veřejností, jelikož vede k vypořádání případných dědických sporů již za zůstavitelova života. Zřeknutí se dědictví by bylo praktické v případech, kdy zůstavitel za svého života zvýhodní některého z případných dědiců.

Podle návrhu se počítá také se změnou dílu neopomenutelných dědiců, a to v zájmu nepřílišného omezení testovací svobody zůstavitele (nezletilí potomci by měli mít nárok jenom na 3/4 zákonného dílu, zletilí jen na 1/3 z povinného dílu).

Účinnost nové právní úpravy v podobě občanského zákoníku byla předběžně stanovena na rok 2012; skutečnost je však závislá na řadě okolností, které nelze zcela předvídat.

V blízké budoucnosti se předpokládají také další změny, byť nespadají do rámce občanského zákoníku. Z důvodů systémového členění problematiky dědění je však zmíním na tomto místě. Konkrétně se jedná o změny dědické daně, kterou by s daní darovací měla nahradit daň z příjmu. Obě tyto jmenované daně by podle nových záměrů měly být „obyčejným“ příjmem daněným patnácti procenty s tím, že u příbuzných v první a druhé skupině (děti, rodiče, manžel, resp. sourozenci, strýcové, atd.) by bylo zachováno osvobození od této daně z příjmu. „Všichni ostatní dědicové a obdarovaní (tedy vzdálení příbuzní a nepříbuzní) budou muset obdržený majetek uvést v daňovém přiznání a zaplatí z něj daň z příjmu ve výši 15 procent“.[103)]

[103)] www.iDNES.cz, 20.7.2010

Přehled literatury a pramenů.

I. Monografie.

Bakeš, M. a kol. Finanční právo. 4. aktualizované vydání. Praha: C.H.Beck, 2006.

Bílek, P. a kol. Notářský řád a řízení o dědictví. 2. vydání. Praha: C.H.Beck, 2001.

Dvořák, J., Spáčil, J. Společné jmění manželů v teorii a judikatuře. 2. rozšířené vydání, Praha: ASPI, a.s., 2007.

Fiala, R. Přehled literatury ve věcech dědických. Praha: ASPI, a.s., 2006.

Gandžalová, D. Dedičské právo. Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2006.

Jehlička, O., Švestka, J., Škárová, M. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 8. vydání. Praha: C.H.Beck, 2003.

Kincl, J., Urfus, V. Římské právo. Praha: Panorama, 1990.

Kolektiv autorů. Notářský řád a řízení o dědictví. Komentář. 2. vydání. Praha: C.H.Beck, 2001.

Kučera, Z. Mezinárodní právo soukromé. 6. opravené a doplněné vydání. Brno: Nakladatelství DOPLNĚK, 2004.

Mácha, P. Dědění, darování a převádění nemovitostí v praxi. Edice de iure. Newsletter Praha. Sdružení vydavatelů odborné literatury, 1999.

Mikeš, J., Muzikář, L. Dědické právo. 3. aktualizované vydání. Praha: Linde, a.s., 2007.

Nová, H., Valehrach, K. Rodinné vztahy v soudní praxi. Praha: Prospektrum, 1995.

Pauknerová, M. Evropské mezinárodní právo soukromé. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2008.

Radvanová, S., Źuklínová, M. Kurs občanského práva. Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1999.

Rejman, L. Slovník cizích slov. Praha: SPN, 1966.

Schelleová, I. a kol. Dědictví a dědické právo. Praha: Computer Press, 2007.

Šarman, J. Přehled judikatury ve věcech majetkových vztahů mezi manžely. Praha: ASPI, a.s., 2006.

Švestka, J., Dvořák, J. a kol. Občanské právo hmotné 3. 5. jubilejní aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2009.

Winterová, A. Civilní právo procesní.Vysokoškolská učebnice. 4. aktualizované vydání, doplněné o předpisy evropského práva. Praha: Linde, a.s., 2006.

II. Časopisecké práce.

Adam, J. Přechod autorského práva na dědice. AD NOTAM, č. 2, 1997.

Baštecký, J. Psychiatrické forenzní posuzování platnosti závěti, vydědění, kupní a darovací smlouvy. Bulletin advokacie, č. 1, 2005.

Bělohlávek, A., J. Evropský exekuční titul. Právní rádce, č. 4, 2006.

Brzáková, J. Anotace (Dědictví a právo. Autor JUDr. Jiří Mikeš, Praha, Informatorium, 1993). Právní rozhledy, č. 4, 1993.

Czígle, J. Závěť. Vzor s komentářem. Právní rádce, č. 2, 2003.

Eliáš, J. Nové směry občanskoprávní odpovědnosti za škodu. Právo a zákonnost, č. 8, 1991.

Fleischer, J. Dědění spolužijících osob. AD NOTAM, č. 1, 2007.

Ghazaliová, J. Poznámka k notářské úschové. AD NOTAM, č. 1, 2006.

Havránková, A. Závěť – jednostranný právní úkon. Právní rádce, č. 7, 2002.

Holub, O. Formální a obsahové náležitosti usnesení o dědickém řízení. AD NOTAM, č. 6, 1995.

Jindřich, M. Závěť a další listiny pro případ smrti. Právní rádce, č. 5, 1996.

Kawulok, J. Vydědění – právní úprava a praxe. AD NOTAM, č. 4, 1999.

Klička, O. Ještě jednou k problematice účastenství v řízení o dědictví. AD NOTAM, č. 1, 2007.

Klička, O. Vypořádání společného jmění manželů po rozvodu manželství a dědické řízení. AD NOTAM, č. 6, 2006.

Lužná, R. Dědická nezpůsobilost a vydědění. Právní rádce, č. 1, 2007.

Matějková, A. Řízení o dědictví a činnost notáře po novele. Právní rádce, č. 9, 2009.

Mikeš, J. Vypořádání dědictví. AD NOTAM, č. 2, 1997.

Mrzena, E. Některé aspekty dědického řízení, pokud existuje listina o vydědění. AD NOTAM, č. 6, 1999.

Muzikář, L. Dědické podíl a jejich výpočet. AD NOTAM, č. 2, 1997.

Pauknerová, M. Evropské právo a některé nové trendy v mezinárodním právu soukromém. Právník, č. 2, 2009.

Pauknerová, M. Jednostranné právní úkony a rozhodné právo. Právní fórum, č. 10, 2010

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 7.3.2002, sp. zn. 21. Cdo 530/2001. AD NOTAM, č. 5, 2006.

Špoková, E. Dědictví s cizím prvkem. AD NOTAM, č.3, 2003.

Špoková, E. Přechod práv jinak než děděním. AD NOTAM, č. 1, 2002.

Šubrtová, J. Důvody vydědění. AD NOTAM, č. 5, 1999.

Tlášková, Š. Dědictví s mezinárodním prvkem. AD NOTAM, č. 6., 2008.

Tschőpl, R. Národní a unifikovaná úprava kolizního práva dědického. AD NOTAM, č. 2, 3, 2001.

Usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 28.5.1997, sp. zn. 18 Co 14/97. AD NOTAM, č. 4, 1999.

Usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 24.4.1998, sp. zn. 18 Co 66/98. AD NOTAM, č. 4, 1999.

Usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 13.11.1998, č. j. 18 Co 310/98. AD NOTAM, č. 5, 1999.

Usnesení Městského soudu v Praze ze dne 30.9.1996, č. j. 24 Co 184/96 – 87. AD NOTAM, č. 3, 1997.

Usnesení Městského soudu v Praze ze dne 30.9.1996, č.j. 24 Co 252/1996 – 35. AD NOTAM, č. 1, 1997.

Veselá, J., Červová, A. Obchodní podíl ve společnosti s ručením omezeným a vypořádání SJM v rámci řízení o dědictví. AD NOTAM, č. 1, 2006.

III. Právní předpisy.

Nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 ze dne 27. listopadu 2003 o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti a o zrušení nařízení (ES) č. 1347/2000. Úřední věstník Evropské unie, 23.12.2003.

Občanský soudní řád s komentářem. Poradce s.r.o., č. 11, 2009.

Občanský zákoník s komentářem. Poradce s.r.o., č. 2, 2008.

Zákon č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění zákona č. 52/2009 Sb.

Zákon č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 26/2000 Sb., o veřejných dražbách, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 300/2008 Sb., o elektronických úkonech, osobních číslech a autorizované konverzi dokumentů.

Zákon č. 337/1992 Sb., o správě daní a poplatků, ve znění zákona č. 281/2009 Sb.

Zákon č. 357/1992 Sb., o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitostí, ve znění pozdějších předpisů.

IV. Elektronické zdroje.

www.juristic.cz

iDNES.cz/Ekonomika, 20.7.2010

Thesis abstract

Matter of Inheritance in Private and Public Law.

Law of inheritance is one of the most important areas of proprietary laws, which proves the fact, that the inheritance regulation in the form of hereditary rights (legal succession and testamentary succession), has already been regulated in Roman law. Death of a person as a family member, pertinently a testator, represents for the descendants a sad and grieving event in most cases, despite the fact it belong to inevitable natural rules. In regards to the fact that every single person is bound to set up for his last journey, the inheritance matter has always been and always will be a topical issue regardless the fact of the testator leaving or not leaving any property. Inheritance legal regulation has undergone a long development under continuous relevant attention of the society. In times when law was not in writing, there were the customs replacing it, later on the first codifications and other newer and newer legal regulations that kept changing and improving. This trend has continued up to this date. Evolution of inheritance law in the form of new legal regulations has not stopped and crosses the borders of the Czech Republic.

The thesis deals with this matter in historical context of inheritance law, not only during the Middle Ages and a period of the issue of Austrian Common Civil Code but also in each of the modern periods. The part of the dealt issue covers not only area relating to substantive and procedural law but also the regulation of inheritance and criminal law. There is also important to get familiar with a legal regulation of inheritance in the Slovak Republic. The Czech Republic accession to the European Union has brought the given matter also into a European context. By its influence there have arisen new situations and relations that need a relevant legal regulation. This regulation comes in the form of various European treaties, directives and guidelines, there are new international agreements being concluded reacting to the need of unifying court authorities procedures when solving the individual cases on international level.

Despite a hard effort to improve the current state of inheritance law, which brings the results, this effort is nowhere close to the end. Searching for the new and better ways of solving the inheritance issues supports the preparation of a new amendment to the Civil Code and as well as the activity of European legislation bodies reacting not only to the development in Europe but in the entire world.

Klíčová slova: inheritance – dědění, private law – soukromé právo, public law – veřejné právo

Problematika dědění v právu soukromém a veřejném.

Dědické právo je jednou z nejdůležitějších oblastí majetkových práv, což dokazuje skutečnost, že úprava dědění v podobě dědických titulů (dědění ze zákona a dědění se závěti), se objevuje již v římském právu.

Smrt člověka jako člena rodiny, potažmo zůstavitele, zůstává ve většině případů pro pozůstalé smutnou a bolestnou událostí, a to přesto, že patří k neodvratným přírodním zákonitostem. Vzhledem k tomu, že každý člověk se jednou vydá na svou poslední cestu, je, byla a bude stále aktuální dědická problematika, bez ohledu na to, zda zůstavitel zanechal nebo nezanechal majetek.

Právní úprava dědění prošla dlouhým vývojem, vždy však společnost této problematice věnovala odpovídající pozornost.

V období, kdy neexistovalo psané právo, nahrazovaly jeho funkci obyčeje, později první kodifikace a další nové a nové právní předpisy, které se stále měnily a zdokonalovaly. Tento stav pokračuje také v současné době. Vývoj dědického práva v podobě nových právních úprav se nezastavil a překračuje hranice České republiky.

V předložené práci je tento stav zachycen v historickém vývoji dědického práva, a to nejen v období středověku a v období od vydání rakouského Obecného zákoníku občanského, ale také v jednotlivých vývojových etapách současných.

Součástí posuzované právní úpravy dědění je nejen oblast hmotněprávní a procesní, ale také úprava dědické daně, vztah dědictví a trestního práva. V neposlední řadě má svůj význam seznámení s právní úpravou dědění na území Slovenské republiky.

Vstupem České republiky do Evropské unie se uvedená problematika dědictví dostává také do evropského kontextu. Vlivem uvedené změny, dochází logicky ke vzniku nových situací a vztahů, které vyžadují odpovídající právní úpravu. Tato úprava má podobu různých evropských úmluv, nařízení a směrnic, jsou průběžně uzavírány mezinárodní smlouvy, reagující na potřebu sjednocení postupů soudů orgánů při řešení konkrétních případů s mezinárodním prvkem.

Přes značné úsilí o zdokonalování současného stavu dědického práva, které přináší své ovoce, toto úsilí zdaleka nekončí. Hledání nových a lepších způsobů řešení v oblasti dědické problematiky, dokazuje nejen připravovaná nová úprava občanského zákoníku, ale také činnost evropských legislativních orgánů, která reaguje na vývoj v Evropě a ve světě vůbec.